

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MADANIYAT VA SPORT ISHLARI VAZIRLIGI
O‘ZBEKISTON DAVLAT SAN’AT VA MADANIYAT INSTITUTI

I.T.Turdiyeva

QO’G’IRCHOQ BOSHQARISH ASOSLARI

(Marionetka teatri)

O‘quv qo‘llanma

Toshkent – 2013

Kirish

Insonning fantaziyaga moyilligi azaldan kuzatilgan bo'lib, u qo'g'irchoq teatrining nihoyatda hayratga solar darajadagi xususiyatiga aylangan tomoshabin ko'z oldida jonsiz predmet mo'jizaday jonlanadi. Aynan shuning uchun bo'lsa kerakki, xudolarni harakatsiz tasviri o'rniga (qadimgi xristian dunyosida har bir uyda bo'lgan) inson alohida e'tibor qaratgan harakatdagi haykallar egalladi va bu qo'g'irchoq teatri boshlanishiga turtki berdi.

Qo'g'irchoq teatri - teatr san'atining juda qadimgi turlaridan biri hisoblanadi. U dunyoning ko'pgina xalqlariga ma'lum edi va uzoq o'tmishdagi arxaik jamiyat hayotida muhim vazifani bajarardi. Hamma joyda teatrning kelib chiqishi bir: diniy marosimlar va bayram tantanalaridan namoyishlar va teatr tomoshalari yuzaga kelgan. Uzoq o'tmishda yuzaga kelgan qo'g'irchoq teatri xalqning sevimli ko'ngilxushi, bayramona o'ying'kulgi, oilaviy tantananing doimiy hamrohi bo'lgan, shuningdek, norozilikning deyarli yagona ifodachisi edi.

Qo'g'irchoqbozlar sodda sahna ko'rinishlarida jonli, haqqoniy, o'tkir hajviy obrazlar yaratishib, dolzarb masalalarga tegishar va aksar holda quvg'in qilinardi.

Sharq xalqlari qo'g'irchoq teatrining repertuari rang-barang. Ko'pincha bular, komediya va fantastik mazmundagi voqealarni o'z ichiga olgan pyesalar bo'yicha spektakllar edi. Ularda asrlar davomida qahramonlar, xudolar, jinlar, ajdaholar haqidagi asotir va afsonalar o'ynalardi. Albatta, qo'g'irchoqlar yordamida xalq ertaklari, hajviy sahnalar o'ynalib, insoniy illatlar, jumladan, ziqnalik, qo'rqqoqlik va ahmoqlik mazax qilinardi.

Ensiklopediyalardagi ma'lumotlarga ko'ra hozirda dunyoning ko'pgina mamlakatlarida qo'g'irchoq teatrlari bor. Shuningdek, qo'g'irchoq teatrlari (faqat bolalar uchun emasligini bilgan holda) "kattalar uchun teatr" sifatida ham jamiyat hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga qaramay qo'g'irchoq teatrining bosh maqsadi ulg'ayotgan avlod vakillarini sahna mo'jizasiga jalb qilish bo'lib qolaveradi. Sodda va obrazli qilib aytganda, "qo'g'irchoqlar bilan o'ynash" orqali ularda yaxshi inson kelajakda ma'naviy va har tomonlama rivojlangan shaxs bo'lish istagini tarbiyalashdir.

Albatta, buning bari nasihatomuz tarzda emas, rassomlar, qo'g'irchoq ustalari va aktyorlar yaratadigan obrazlar orqali qo'g'irchoqlarni jonlantirish bilan sodir bo'lishi kerak. Qo'g'irchoq teatri rejissyorlari va aktyorlari qo'g'irchoqlarni jonlantirishning bir necha sistemasini bilishadi. Ulardan nisbatan murakkabi va o'z navbatida kam qo'llaniladigani marionetka teatri qo'g'irchoqlarini jonlantirish sistemasidir.

Bu qo'g'irchoqlar planshet qo'g'irchoqlaridek harakatchan va universaldir. Asosiysi, aktyorlar umuman ko'rinmaydi, lekin ular rolda yashay olishadi. Ming yildan beri dunyoning ko'plab mamlakatlarida yassi soya qo'g'irchoqlar va barmoqlardagi qo'g'irchoqlar lampa yorug'ida jonlanadi. Simda boshqariladigan qo'g'irchoqlar esa XX asr boshiga qadar faqat Sharqda bo'lib, ko'proq Xitoy va Indoneziyaga xos edi. O'zbekistonda Respublika qo'g'irchoq teatrining 1939 yili shakllanganidan boshlab simda boshqariladigan qo'g'irchoqlar sistemasi doim qo'llanib kelinmoqda.

Bugungi kunda marionetka teatrini yoritish va targ'ib qilish mavzusi ayniqsa, teatr ta'limi uchun nihoyatda dolzarb. Spektakllar qo'g'irchoq boshqarishning turli sistemalarida bo'lsa, shu qadar repertuar rang-barang bo'ladi, shu qadar bolalarga qiziqki, ular sehrli qo'g'irchoq teatrida jonli obraz mo'jizasi bilan birga bo'lishadi.

Taniqli qo'g'irchoq teatri tarixchisi M.Qodirov belgilashicha, o'zbek an'anaviy qo'g'irchoq teatri XX asrning 30 yillariga qadar odatda u "qo'g'irchoq o'yin" deb yuritilgan. Ijrochi qo'g'irchoq boshqaruvchi Alisher Navoiy davridan boshlab "qovurchoqchi" (qo'g'irchoqchi) deyilgan, keyinchalik esa, "qo'g'irchoqboz" deb atalgan. Alisher Navoiy zamondoshi, "Futuvvatnomayi sultoniyy" risolasining muallifi Husayn Voiz Koshifiyga tayanib havola keltiradi, zero, uning mazkur asarini ikkinchi qismi, oltinchi fasli to'liq qo'g'irchoq o'yinlariga bag'ishlangan edi. Bu esa, XV-XVI asrlarda qo'g'irchoq teatrining asosiy turlari rivojlanganidan darak beradi.

Uning fikricha, shoirning qo'g'irchoqchi

"Mixu sutunsiz tikibon chodarin,

Davra etib chodarining poykarin (36 bet,)".

degan so'zi o'zbek qo'l qo'g'irchoq teatriga tegishlidir. Bu teatrdagi qo'g'irchoqchi parda - chodirni o'zi kiyib, sahnani mixsiz, bir qancha cho'plar yordamida quradi, o'zi ustunga aylanadi uning boshi va beliga cho'plar tayanadi, pardaning pastki qismini yig'ib beliga bog'laydi va u haqiqatdan aylana bo'ladi.

Har safar sahnada ikki qo'g'irchoqqina ko'rinishi mumkin, shoir belgilashicha, ***sumanbar jonon qo'g'irchoq, zulfidan mushku anbar bo'ylari taraluvchi qo'g'irchoq shular jumlasidan.***

Alisher Navoiy davrida "chodir xayol" deb yuritilgan marionetka teatrigina yuzlab qo'g'irchoqlarni birdaniga namoyishini va "artistlar yig'ini"ni ko'rsata oladi. Muhsin Qodirov yozishicha, aynan shunday teatr kechqurunlari o'z tomoshalarini ko'rsatgan va aktyor qo'g'irchoqlardan balandlikda bo'lib, ip yordamida yuqoridan ularni boshqargan.

Zamonaviy qo'g'irchoq teatrining muhim vazifalaridan biri repertuarda, aktyor o'yinida, teatr til stilistikasida milliy an'analarni ko'rsata bilish, an'ana deb qotib qolgan shakllar va qoidalarni (kanon) emas, balki, unga davr talabi va O'zbekiston milliy g'oyasiga hamohang o'zgaruvchan va yangilanadigan deb qarash o'rinli. Ular yopiqlikdan uzoq va jahon teatr jarayonlari bilan o'zaro ta'sirlanish yo'llarini izlashga intilishadi.

Demak, o'quv qo'llanmaning bosh maqsadini belgilab olish mumkin: qo'g'irchoq teatri san'atida "marionetka teatri" rivojlanish yo'llarini anglash, badiiy evolyusiya kontekstida rivojlanishning asosiy tendensiyalarini va sotsiomadaniy mo'ljallar o'zgarishini aniqlashdir.

Ish asosini milliy sahna san'ati an'analari va qo'g'irchoq teatri san'atidagi novatorlik izlanishlarining o'zaro ta'sir konsepsiyasi tashkil qiladi. Bunday yondashuvni obyektiv voqelik va marionetkalar turlarini o'rganish zarurati taqozo qilmoqda. Tadqiqot tamoyili xronologik bayon qilishda emas, balki, "marionetka teatri" bo'yicha hozirgi zamongacha to'plangan tajribaning real qadrini aniqlashdir.

O'zbek teatrshunosligida marionetka teatri haqida, uning tuzilishi va boshqarilishiga oid adabiyotlar mavjud emas. Zotan, aytish mumkinki, bugungi kunda o'zbek tomoshabini uchun marionetka teatri noma'lum, ayni vaqtda qo'g'irchoq teatrining juda qiziq va murakkab turidir. Qo'g'irchoq aktyorlari, o'qituvchilar va

talabalar, shuningdek, qo‘g‘irchoq teatri havaskorlari foydalanishi mumkin bo‘lgan uslubiy materiallar ham umuman mavjud emas.

Birinchi bob.

“Chodir Xayol” Marionetka teatri: geografiyasi (hududiy qamrovi), tarixan shakllanishi va rivojlanishining o‘ziga xosligi.

O‘zbekistonda an’anaviy marionetka teatri “Chodir xayol” deb yuritiladi. Tarjimada - "Xayol teatri", "Ruhlar chodiri", «Fantaziyalar chodiri» ma’nosini beradi. "Chodir" so‘zini bu yerda o‘z ma’nosi bilan cheklanib bo‘lmaydi. Chunki, u yangi mazmun kasb etib, "sahna", "teatr" ma’nosini ham anglatadi. «Xayol» so‘zi esa ko‘p ma’nolidir: faraz, tasavvur, o‘yg‘fikrlar; orzu, shirin xayollar; to‘qima, uydirma, xom xayollar; lahza, on, xotira. "Xayol"so‘zini «orzu» yoki "fantaziya" tarzida o‘girish mumkin, lekin uni “arvohlar”ga hech qanday alokasi yo‘q. Qisqa kilib aytganda “chodir xayol”ni “orzular va fantaziyalar teatri” deyish mumkin. Mohiyatan o‘zbek marionetka teatri o‘z sahnasida afsona va xalq qahramonlik eposlaridagi syujetlarni noodatiy badiiy shakllarda ifodalay oladigan teatr edi.

"Chodir xayol" "Chodir jamol"ga nisbatan ancha murakkab va mukammaldir. Bu uning barcha komponentlarida namoyon bo‘ladi: chodir-sahna qurilmasida, qo‘g‘irchoqlar yasashida, ijro texnikasida, mavzu masalasida.

Ikkala teatrning qo‘g‘irchoqlaridagi farq shundaki , “Ruhlar chodiri” uchun ular bo‘y baravar, ya’ni boshdan oyoq qilib tayyorlangan, "qo‘l" qo‘g‘irchoqlarda esa faqat bosh qismi qilinadi, unga matodan qo‘g‘irchoq kiyimi biriktiriladi. Shomuhiddin qo‘g‘irchoqboz davridayoq lattadan qo‘g‘irchoqlar tayyorlangan. Qo‘g‘irchoqlar ko‘pincha qovoqdan ham yasaliib, unga burun, lattadan qo‘llar va oyoqlar yopishtirilgan. Keyinchalik Tursunboy qo‘g‘irchoqboz Toshkentda nam terining mos qirindisidan qo‘g‘irchoqlar ishlagan (qirindi yoki tarosh. Qirindi yo taroshdan qo‘l hunarmandligi orqali yog‘ saqlaydigan idishlar qilingan). Qirindilar taxminan ikki kun davomida suvda ivitilgandan keyin qo‘g‘irchoq byustining o‘ziga xos shakli - “kolip” ga quyilgan. Quyilgan qatlam yetarlicha qurib bo‘lgach, shakl olinadi va qo‘g‘irchoq bo‘yoq va lok surtilgach, tayyor bo‘lgan.

Bu teatr tomoshalari ko‘pincha yopiq binolarda, kamdan kam hollarda ochiq osmonda qo‘yilgan. Odatda shunday joy tanlanardiki, yong‘-trofida devor bo‘lar edi va bu ijrochini tomoshabinlardan yashirinishi uchun imkon berardi. Biroq tomosha uchun uy, bog‘ yoki qaysidir maydon markazida joylashgan va mehmonlar uchun mo‘ljallangan tepaliklar tanlangan vaqtlar ham bo‘lgan. Uni ustiga supa o‘rnatilib, ikki parda tortilgan: old parda uzunligi 5-6 metr va balandligi 2,5 metrdan bo‘lib, chipor chit yoki yo‘l-yo‘l beqasamdan, ort parda esa, qora kolinkoradan bo‘lib, old pardadan ikki baravar kalta . Pardalar oralig‘i taxminan yarim metr. Old pardaning etak o‘rtasida 70-77 sm balandlik va 180 sm uzunlikda to‘rtburchak qirqilgan. Shu tarzda sahna yuzaga kelgan. Ikkala parda gorizontal va vertikal qo‘yilgan ustunlarga o‘rnatilgan. Old pardada arqon bo‘lgan. Ba‘zan pardalar oq yoki kul rangli matodan qilinib, unga o‘ynalayotgan tomoshaga taalluqli shakl va belgilar chizilgan.

M.F.Gavrilov (“O‘zbekistonda qo‘g‘irchoq teatri” kitobi muallifi) birinchi marotaba bor farmoyishlar, olimlar materiallarini, bu teatr tarixi haqidagi kuzatishlarni, qo‘g‘irchoq ishlab chiqarish texnikasi va boshqarishni, aktyorlar hayoti va turmushini, repertuarni umumlashtira oldi. M.F.Gavrilovning alohida xizmati

shundaki, u o'zbek an'anaviy qo'g'irchoq teatrining ikki asosiy pyesalar - "Sarkardalar" va "Polvon Kachal" matnini chop qildi. "Chodir xayol" teatridagi tomosha texnikasini quyidagicha bayon etadi: "Sahnada qo'g'irchoqlar iplar yordamida harakatlanadi. Iplar "ichki parda" chodir chetlaridagi dekorativ fon sifatida qora bo'ladi. Iplar bilan odatda qo'g'irchoqning gavda, bosh, qo'l va oyoqlari bog'langan, iplarni yakunlovchi uchlar esa mohirona yig'ilgan va "dastcho'p" deb nomlanadigan (20 sm atrofidagi) yog'och cho'pga bog'langan. Chodir ichida, "ichki parda" ortida qo'g'irchoqboz qo'llarida "dastcho'p"ni ushlab turib qo'g'irchoqni sahnaga olib chiqadi, bu vaqtda o'zi sahnadan yashirin qoladi".

Yana P.A.Komarov va undan keyin M.Martinovich ham yozishicha, sahnada ipli qo'g'irchoqlar faqatgina yuqoridan emas, pastdan (pol tagidan) ham cho'plar ba'zan simlarda paydo bo'lishgan. Shu nuqtayi nazardan "chodir xayol" teatri tomoshasi faqat oqshomdagina, unchalik murakkab bo'lmagan nur va shovqin vositalari bilan birgalikda ko'rsatilgan. Shu sababdan iplar va cho'plar ko'rinmay xuddi qo'g'irchoqlarning o'zi harakat qilayotganday jozibali manzara yuzaga kelgan (M.Qodirov. "O'zbek xalq tomoshalari", 62- 63 betlar).

P.A.Komarov yozadiki, "«Chodir xayol»da oltmishdan yuzga yaqin turli shaxslar chiqqan". Aftidan u bu turdagi qo'g'irchoqlarning barchasini nazarda tutgan bo'lsa kerak. M.Qodirov taxminicha, har bir tomoshada ko'pi bilan 40-50 tagacha qo'g'irchoqlar qatnashishi mumkin edi. Spektakl uch yo to'rt soat davom etishi uchun bu yetarli bo'lgan. Epizodlar va personajlar ko'pligidan murakkab spektaklni ko'pincha atigi uch aktyor (korfarmon, qo'g'irchoqboz, o'quvchi-shogird) o'ynagan. Bir vaqtini o'zida sahnada 10-15 qo'g'irchoq bo'lib, ulardan 2-3 tasi bevosita xatti-harakatda bo'lgan. Buni o'zidanoq marionetka teatri san'atiga ixtisoslashgan xalq qo'g'irchoqbozlarining yuksak texnikasini tasavvur qilish qiyin emas.

«Chodir xayol» qo'g'irchoqlari "chodir jamol" qo'g'irchoqlariga qaraganda ancha yirikroq, murakkabroq va rang-barang. Ularda qo'l oyoq bor va qo'g'irchoqlar yaxshi ishlangan. Asosiysi bu teatrdan nafaqat ramziy yo to'qima qahramonlar, balki ma'lum tarixiy shaxslarni ifodalovchi personajlar ham bor edi. Qo'g'irchoqbozlarni faqatgina bosh qismi emas, qo'g'irchoqlarning tashqi tuzilishi to'raligicha jalb qilgan. "Chodir xayol"ning yana bir xususiyatini qayd etish mumkin: uning qo'g'irchoqlari turli o'lchamlarda bo'lgan. Bunda ham an'ana shakllandi. Ijtimoiy iyerarxiya, tengsizlik va adolatsizlik qo'g'irchoq teatriga o'z ta'sirini ko'rsatdi: masalan, farrosh xonga nisbatan uch marotaba kichikroq bo'lishi kerak.

P.A.Komarov kolleksiyasi (marionetka qo'g'irchoqlari 47 ta), N.A.Baskakov qo'g'irchoqlari (bu teatr turi bo'yicha 9 ta) "chodir xayol"ning qo'g'irchoqlari "chodir jamol"dagidek to'rt guruhdan iboratligidan darak beradi.

Hajviy personajlar guruhidagi ma'lum tarixiy shaxslarning portretlari - Xudoyorxon, Puchuq oftobachi, Abdug'afforbek, Sa'dulla yuzboshi, Iso avliyo, Hamid qiyshiq-o'g'ri, Said Bobur Qalandar, Qo'ng'irboy - ko'mir sotuvchi, eroniy savdogar, xitoyli shifokor va boshqa.

"Chodir xayol" teatri qo'g'irchoqlari odatda yog'ochdan, muhabbat va e'tibor bilan yasalgan. Har bir qo'g'irchoqda u yoki bu ijtimoiy guruhning tipik jihatlari realistik, hajviy umumlashma o'z aksini topgan. Usta qo'g'irchoqbozlar ma'lum shaxslarni tasvirlashda ulardan nusxa ko'chirmay, bu qo'g'irchoqlarga o'z munosabatlarini ifodalashga, xarakter xususiyatlarini umumlashtirishgan va hajviy

o'tkirlashtirishga intilishgan. Qo'g'irchoqboz san'ati bilan jonlangan qo'g'irchoqlar yanada ifodaviyroq, obrazliroq bo'lgan.

P.A.Komarov va Sankt-Peterburg etnografiya muzeyi xodimlarining xizmatlari tufayli «Chodir xayol» qo'g'irchoqlari bizga qadar yetib kelganligini o'rgana turib M.Qodirov shu fikrga keladiki, ba'zi bir qo'g'irchoqlar O'rta Osiyo chor Rossiyasi tarkibiga kirgandan keyin yuzaga kelgan.

Jozibador, quvnoq va ibratli tomosha yaratish uchun uning badiiy-g'oyaviy asosini ta'minlovchi dramaturgiya qo'g'irchoqlar kabi birday muhim.

Bizga qadar "chodir xayol"ning bir pyesasigina yetib kelgan: 1927 yili M.F.Gavrilov aftidan qo'g'irchoqboz Yo'ldosh Tursunboyevdan yozib olgan "Sarkardalar" komediyasi. Aytish kerakki, matn mukammal emas: manba bo'lib xizmat qilgan kishi ko'p dialoglar, replikalar va qator qiziq sahnalarni unutgan, mantiqan xatti-harakat yetarlicha bog'lanmagan. Shunga qaramay «Sarkardalar» o'zbek xalqining an'anaviy qo'g'irchoq teatri obidasi sifatida fan, madaniyat tarixi uchun qadrlil. Unga qarab, "chodir xayol" teatri dramaturgiyasining tuzilishi, mavzusi, badiiy-g'oyaviy xususiyatlari haqida fikr yuritish mumkin.

Shu bilan o'zbek qo'g'irchoq teatri boy yozma repertuariga ega Xitoy soya teatri va onado'lilik turklarning "Qorako'z" teatridan farqlanadi.

M.F.Gavrilov «Sarkardalar» asarini epizodlarga bo'lmagan, u qay holda yozib olingan bo'lsa, o'sha holda chop qilgan. Bu esa epizodlarning ayqash-uyqash bo'lishiga, mantiq buzilishiga olib keldi va tabiiyki, u asar dramaturgiyasi haqida noo'rin tasavvur uyg'otdi.

Buni bartaraf qilishga intilib pyesa mantiqan o'n voqea (ko'rinish)ga, o'yinboshi (prolog) va o'yin so'nggi (epilog)ga bo'lindi. Asar syujetining rivojlanishi, kompozitsiya dastlabkisidan farq qila boshladi. Ayni shu holda pyesa 1972 yili "Xalq qo'g'irchoq teatri" kitobiga ilova tarzida nashr qilindi.

Bu XIX asr oxiri - XX asr boshida ko'rsatilgan an'anaviy xalq komediyasining bir varianti edi. Bundan avvalroq, Qo'qon xonligi ag'darilgandan keyin boshqa variantlari ham bo'lgan: masalan, birida Xudoyorxon o'zining kiborlari bilan qatnashgan va xon hukmdorligini so'nggi kunlaridagi ayrim voqealar hajv ostiga olingan. 1920 yilga qadar yashagan Buxoro amirligi va Xiva xonligi hududida esa xalq an'anaviy og'zaki komediyasining bu, balki umuman boshqasining turli variantlari bo'lgan. Nima bo'lganda ham «Sarkardalar» asarining oxirgi varianti yozib qolingani, unda o'tkir hajv zaiflashganiga qaramay u "chodir xayol" teatri dramaturgiyasi tizimi va namunaviy kompozitsiyasini saqlab qolgan.

Komediya-tomosha korfarmonning to'rtligidan boshlanadi. «Rivoyat» deb nomlanadigan shunday o'ziga xos kirish o'zbek an'anaviy qo'g'irchoq teatriga xarakterlidir. Ruhoniylarning ta'siri (bosimi) bilan rivoyat diniy-mistik (tasavvufiy) mazmun kasb etgan, uning mavzu va masalalari ba'zan oshkor, ba'zan yashirin tarzda ochib berilgan.

"Kachal Polvon" rivoyat komediyasida (M.F.Gavrilov qo'lyozmasi) mavzu va maqsad anik belgilanadi.

Ne qilay, anduhimni tarqatadiganim yo'q erur menda, -

Yuragimning tashnaligiga do'st yo'q erur menda.

Mening yuragim istayotgan do'st bo'lganida
Yaratganim oldida boshqa istak yo'q erur menda

Bu yerda muhabbatsiz turmush qurgan kishilarning qayg'usi va ularning qalb do'sti orzusi akslangan. Haqiqatdan ham asarda ana shunday odamlardan biri bo'lmish Kachal polvon yurak do'stini axtarish mobaynida qo'pol, urishqoq, bebiliska xotin Bichaxonni uchratadi.

«Sarkardalar» komediyasi ham to'rtlik bilan boshlanadi:

Sen qora tunni yorug' chiroqqa aylantirasan,
Sen bir lahzada dunyoni gullayotgan bog'ga aylantirasan
YO parvardiror, bitta murakkab ishim tushdi,
Barcha mushkulimni o'zing menga oson kil.

Yaldo kechani sham'i shabiston etgay,
Bir lahzada olamni guliston etgay,
Bir mushkul ishim tushibdi, e bor xudoyo,
Sen barcha mushkulim oson etgay (288 An'anaviy teatr dramaturgiyasi) Yaldo kecha - qishning eng qorong'u va eng uzun kechasi.

Bu rivoyatda komediyaning mavzu va muammosi bir qadar yashirin shaklda berilgan. Tagma'no shunday: xon va uning ayonlarining shafqatsizligidan xalq jabrlanmoqda. Qo'g'irchoqboz bu vaziyatdan chiqish yo'lini ko'rmasdan Yaratganga yordam so'rab murojaat qilmoqda... Tomoshaning kompozitsion qurilishi doim saqlab qolingan. Agarda yangi epizod (ko'rinish) yuzaga kelsa, u asosiy voqea va Yasovul obrazi bilan bog'langan. Masalan, XIX asr oxirida yuzaga kelgan va komediyaga kiritilgan "Do'xtir Botirshinning davosi" epizod ko'rinishidir. Buni o'z vaqtida Muhsin Qodirov bilan Doniyor Shohsuvorov, Quli bobo Navvotov va boshqa kekxa avlod qo'g'irchoqbozlar qilgan suhbatida tasdiqlab olgan. Shu nuqtayi nazardan qaraganda "Sarkardalar" pyesasidagi ovchi, bosh murosachi ishtirok etadigan, eshak savdosi ko'rinishlari asosiy mavzuga mantiqan daxldor emas, tasodifiy ko'rinadi. Bunda yozib olganni yo ko'rsatganni yoki bayon qilganni ayblash qiyin. Aftidan bu davrda toshkentli qo'g'irchoqbozlar tomosha mantig'iga kam e'tibor qaratishgan yo xalq komediyasi mavzulariga qiziqish so'nib borgan.

Shunday qilib, M.Qodirov yozishicha bizga yetib kelmagan «Chodir xayol» teatri komediyalarining an'anaviy variantlari va shakllari asar qurilishi jihatidan mantiqan to'g'ri, yaxlit va tugal bo'lgan, unda tasodifiy, alohida ko'rinishlar va epizodlar bo'lmagan. Asosan bunda yirik feodallar, shoh saroyi parodiya qilingan, ag'darilgan xon, uning amaldorlari va mulozimlari mazax ostiga olingan. Xonlar, beklar, amaldorlar o'zgarishi bilan qo'g'irchoq personajlari ham (tashqi ko'rinishi bo'lmasa-da, hech bo'lmaganda ismi) o'zgarib borgan. Masalan, P.A.Komarov kolleksiyasida Xidoyorxon va uning amaldorlarini qo'g'irchoq portretini ko'rish mumkin. O'z navbatida bu qo'g'irchoqlar voqealari Qo'qonda, Xudoyorxon saroyida bo'ladigan komediyalarda ishtirok etgan. M.F.Gavrilov yozuvlarida keltirilgan voqealar Toshkent podshosi saroyida ko'rsatilgan.

Xalq qo'g'irchoqbozlari qo'g'irchoq personajlarini, tomoshalarni yaratishda konkret hayotiy voqealardan kelib chiqqan. Uning ijtimoiy hayot bilan aloqasi ana

shunda ko‘rinadi. Lekin, bu uni ma‘lum tarixiy yondashuv tamoyili bilan cheklanishi degani emas. Qo‘g‘irchoqbozlar an‘anaviy syujet karkasi, tipik umumlashgan qo‘g‘irchoq obrazlaridan foydalanishgan. Zaruratga ko‘ra an‘anaviy qo‘g‘irchoq personajlarini mutanosib tarzda boshqa aniq tarixiy personajlarga o‘zgartirishgan. Ma‘lum shaxslar va ularni kulgi ostiga olishga intilish XIX asr oxiri va XX asr boshlari uchun xarakterli edi.

Yasovul - “Chodir xayol” teatrining bosh qahramoni. U ma‘lum darajada Kachal polvonga o‘xshash. Sahnaviy xatti-harakatlarning markazida bo‘la turib Yasovul rang-barang voqea va hodisalarni birlashtiradi. Lekin, xarakteri va ijtimoiy qiyofasiga ko‘ra Yasovul Kachal polvondan farq qiladi. «Sarkardalar» komediyasida u o‘ziga xos parvonachi vazifasini bajaradi, unga yuqori mavqedagi mehmonlarni qabul qilish va shu munosabat bilan o‘tkaziladigan tantanaga saroyini tayyorlash zimmasiga yuklatiladi. Yasovul munosib ravishda bu vazifani bajaradi: dev va farroshni ishlatishga majbur qiladi, mehmonlarni kutib olib qat‘iy tarzda martabasiga ko‘ra joylashtiradi, konsert tashkillashtiradi, tartibbuzarlarni jazolaydi. Shu bilan birga qo‘g‘irchoqbozlar, o‘z navbatida xalq munosabatini ifodalagan holda Yasovul yuqori mavqedagi mehmonlarga hajviy xarakteristika berib, har bir voqeani kulgili sharhlab boradi. Aks holda u xalqda bu qadar mashhur bo‘lmas va sahnadan tez tushib ketardi. Afsuski, “Sarkardalar” komediyasi matnida Yasovulning mazkur jozibador qirrasini o‘z aksini topmagan. Ammo, M.F.Gavrilov yozib olgan “Kachal polvon” pyesasida «chodir jamol»ga emas, «chodir xayol»ga tegishli parda (uchinchi) bo‘lib, unda Yasovul obrazi xalqchilligi ifodalangan.

Tergovchi paydo bo‘lib, atrofni ko‘zdan kechirib gapira boshlaydi: “Agar o‘ynamoqchi bo‘lsang jarima. Quyoshda o‘tirma, soyada o‘tirma, yotma, turma, ichma, yema, bo‘lmasa – jarima!” Korfarmon Yasovuldan uni tartibga chaqirishni so‘raydi. Yasovul paydo bo‘lishi bilan tergovchi o‘zini kasalga soladi. Yasovul bekinadi va tergovchi jarima bilan po‘pisa qilishi zahoti paydo bo‘ladi. U tergovchiga yugurib borib bo‘g‘zidan oladi. Mushtlashuv sodir bo‘ladi. Yasovul g‘olib bo‘lgach tergovchini qo‘ltig‘lab olib ketadi.

Shunday qilib, Yasovul - quyi tabaqadan bo‘lib, ma‘lum xizmatlari uchun u ko‘tarilib, hukmdor saroyida amal va lavozimga ega bo‘lgan. Ammo, u xalq bilan aloqasini yo‘qotmagan, uning nomidan gapiradi, munosabatini ifodalaydi, manfaatlarini himoya qiladi.

Uning tashqi ko‘rinishi: yog‘och yoki lattadan qilingan qo‘g‘irchoq bo‘lib, katta boshi va popukli qalpoqchasi bor, rus namunasidagi libosi tortilgan. Yuzi: uzun qayrilgan mo‘ylov, soqolsiz, katta burgut burun; ortidan yelka orqali tayoqcha miltiq tarzida bog‘langan.

Keyingisi shayton Kavsar - lattadan yasalgan dev-qo‘g‘irchoq. Burni g‘oyat katta, ko‘zlari katta, chaqchaygan, boshida juft shox, qo‘llari uzun va palaxsa, oyoqlari bukchaygan.

Farrosh, qiziqarli qo‘g‘irchoqlardan biri bo‘lib, odatda masjiddagi kasbiga xos dangasalik va bekorchilikni gavdalantirgan. Qo‘g‘irchoqning boshi yog‘ochdan, tanasi lattadan, ajoyib burun, soqol va mo‘ylovi. Libosi - belbog‘li chopon, boshida mo‘ynali telpak.

Undan keyin janglyorlar, raqqosalar, maymun o‘ynatar, askarlar, mehmonlar-boshliqlar va nihoyat, toshkentli podisho kiradi. Afsuski, “chodir xayol” zamonaviy

kolleksiyasida qo'g'irchoqlarning deyarli barcha liboslari qo'g'irchoqboz fantaziyasi mahsuli va turmush an'analari bilan bog'lanmagan ko'rinadi.

Toshkentda o'ynalgan pyesalar mazmunidagi detallarga to'xtalish orqali "Sarkardalar" tomoshasida zamon nafasi sezilib turishini belgilash mumkin. Bu davrda "chodir xayol"ning odatiy vakillari yo'q: harbiy formadagi shifokor - "Do'xtir Botirshin", shahar, uezd boshlig'i. O'rinma-o'rin boshqa tiplar kiritilgan, masalan, farg'onalik qo'rboshilar. Ular hali o'zini xatti-harakat, so'z bilan ko'rsatishmaydi, ular paradning indamas qatnashchilari.

Kishilarni ifodalovchi qo'g'irchoqlardan tashqari tomosha hayvonlar ham qatnashadi: fil, eshak, maymunlar, ilon-ajdar va laylak.

"Chodir xayol" dramaturgiyasi haqida gap ketganida aytish mumkinki, XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida xalq qo'g'irchoqbozlari badihaviy topilmalar, an'anaviy obrazlar va voqealarni yangicha talqin qilish bilan cheklanmasdan, yangi tarixiy-ijtimoiy sharoit ta'sirida yangi sahna ko'rinishlarini faol ijod qilib, ularni an'anaviy komediyaga singdirib yuborishdi.

"Chodir jamol" teatri odatga ko'ra farzand tug'ilishi, uylanish kabi oilaviy va taqvim bayramlarda, "chodir xayol" teatri esa faqatgina umumxalq taqvim va davlat bayramlarida tomoshalar ko'rsatgan.

Yevropa marionetkasi

"Marionetka" so'zi fransuzcha "Marion", "Marionette"dan olingan bo'lib, o'rta asrlar qo'g'irchoq misteriyalaridagi Bibi Maryamni tasvirlovchi kichkina qo'g'irchoqlarni anglatadi. Marionetka - tomoshabinlardan parda ortiga yashiringan aktyor-qo'g'irchoq yurituvchi (qo'g'irchoqboz) (nevrospast) tomonidan ip yoki simda yuqoridan boshqariladigan teatr qo'g'irchoqi.

Qadim zamonlardan jahonning ko'plab xalqlarida ip bilan tortib turilishi jihatidan inson hayotini marionetka bilan qiyoslash bor edi. Qolaversa, azaldan teatr qo'g'irchoqlari jonli mavjudotlarga taajjubli o'xshashiga ko'ra kishilarni hayajonlantirar, falsafiy o'ylarga turtki berardi. O'ta yorqin misol - boshqaruvchi va boshqariluvchi.

Marionetka, uni harakatga keltiruvchi iplar va nihoyat, bu harakatni boshqarayotgan inson irodasi mavzulari faqatgina antik emas, balki o'rta asrlar falsafasining doimiy mavzuidir. Odam bilan bir qatorda doim uning alohida e'tiborini tortar narsa bor edi: bu Yaratgan ramzimi, tabiat sirlarini gavdalantirganmi yo shunchaki odamni tasvirlaganmi...

Qo'g'irchoq san'ati Misr bayramlari bilan bog'liq tarzda birinchi bor qayd qilingan.

Ayollar bo'yi 30-40 santimetrda, unchalik katta bo'lmagan haykalchalarni qo'llariga olib, fleytachi bilan birga qishloqdan qishloqqa yurishgan va ularni maxsus arqonchalar yordamida harakatga keltirishgan (shunga o'xshash qo'g'irchoqlar Suriya, Lotin Amerikasi davlatlari hududida ham uchraydi).

Misrda xudolar hayotiga bag'ishlangan spektakllar harakatlanayotgan ikki g'ildirakli aravalarda o'ynalgan. Tomoshabinlar yo'lning ikki tomoniga joylashishgan va spektakldagi keyingi har bir sahna yurib ketayotgan ikki g'ildirakli arava ortida

ko'rsatilgan (bu tamoyil ingliz o'rta asrlar teatrida saqlangan va "Pedjant" nomini olgan). Xudolarning roli bu teatrdagi faqat qo'g'irchoqlar yordamida ijro qilingan. Ularni qo'llarida ko'tarib yurishgan va qo'llar bilan harakatga keltirishgan. Xudo rolini ijro qilishni inson o'z zimmasiga ololmasdi.

Qadimgi Yunonistonda qimmatbaho metallar va daraxt navlardan avtomat deb nomlanadigan katta figuralar yasashgan. Ular faqat diniy hodisalarning tantanavor paytlaridagina harakatga keltirilgan. Bu avtomatlarni to'la ma'noda teatr deb atash qiyin, ammo, bu tomoshalarining teatrlashtirilish unsurlari bor edi. Yunon an'analari qadimgi Rimda mustahkamlandi va kengayib bordi. Bu yerda katta qo'g'irchoqlar bilan namoyishlar o'tkazilardi. Karikaturani mexanik tasvirlanishi olomonni kuldirar yoki uning diliga qo'rqinch solardi.

Bundan tashqari Qadimgi Yunoniston va Rimda har bir uyning o'z qo'g'irchoqlari, ba'zan kolleksiyasi bo'lishi shart edi. Ular xona jihozining yo stol bezagining bir bo'lagini tashkil etardi.

Qadimgi Yunoniston hududida Vifleyim qutisi deb nomlangan san'at yuzaga keldi. Bu "teatr" birinchi marta qadimda olam qanday tasavvur qilingan bo'lsa o'shanday ifodalashga intilishi bilan juda o'ziga xos edi. Kingadir old devori yo'q va gorizontal bo'yicha ikkiga bo'lingan quti yordamida dunyoni tasvirlash fikri kelgan. Uning pastki qismiga qo'g'irchoq-odamlarni, yuqorisiga esa xudolarni ifodalovchi qo'g'irchoqlarni o'rnatishdi. Quti tubidagi teshik o'yirlarga tayoqchalar tiqilib qo'g'irchoqlar boshqarilishi mumkin - shu tarzda harakat yuzaga keldi. Keyin esa sahnalar, butun boshli pyesalar o'ylab topildi va teatr hosil bo'ldi.

Antik davlatlar qulab, hududda yangi mamlakatlar yuzaga kelgach, sodda qo'g'irchoqlari bilan kichkina qutilar kelgusi avlodlarga meros bo'lib o'tdi. Bu teatr sadolari hali hanuz yashab kelmoqda: rumin Vifleyim, polyak shopkasi, ukrain vertepi, belorus batleykasi.

Italiya Yevropaning eng "qo'g'irchoqboz" mamlakati hisoblanadi. Italian qo'g'irchoq tomoshalari tarixi nisbatan XVI asrdan aniq namoyon bo'la boshlagan. Uning rivojlanishi opera taraqqiyoti, "belkanto" aytish uslubi, baletda puantada o'ynash va mualliflik dramaturgiya, yodlangan replikalarga asoslangan dramatik teatr bilan bir vaqtda sodir bo'ldi. Marionetkalar opera xonandalari, balet raqqoslari, dramatik artistlar tomoshalaridan nusxa ko'chirdi. XVII asrga kelib, marionetkalar o'zining sayyor hayoti bilan xayrlashishdi, o'sha davrning mashhur teatrlari sahnalariday sahnalarga ega kichik teatrlariga ega bo'lishdi. Ippli qo'g'irchoqlar baletli opera spektakllari qoidalariga monand ravishda mashhur operalarni o'ynashdi. Ular uzoq davom etadigan besh pardali pyesalarni ham ijro qilishgan. Garchi, italyan an'anaviy marionetkalarida u qadar iplar ko'p bo'lmagani va xatti-harakatlar ham rang-barang bo'lmaganiga qaramay, qo'g'irchoqbozlar insoniy jestlarni o'xshatishda yuksak aniqlikka erishishardi.

XVII asrga taalluqli ma'lumotlar orasida faqat marionetka teatrlarida o'ynalgan opera va pyesalar nomlari uchraydi. Nisbatan aniqroq ma'lumotlar XVIII asrga oid. Jumladan, venetsian teatri tarixchisi Gropponing 1766 yili chop qilingan "Venetsiya teatrlari haqida umumiy ma'lumotlar" kitobidan bilamizki, 1746 yili bir badavlat odam dang'illama uyi atrofiga yog'ochdan yengil tipda marionetka teatri binosini qurgan. Bu, Yevropada shuhrat qozongan Sen Jovanni Grisostomo venetsian teatrining

miniatyura shakli edi. Mazkur teatr Venetsiyaning barcha zodagonlarini to'plagan holda ikki yil davomida spektakllar ko'rsatib keldi.

Italiyada marionetka teatrlari ajoyib tavsifini Stendal tuzdi. 1817 yilda u mazkur mamlakatga sayohat qilar ekan kundaliklar yuritadi va qaytgach "Rim. Neapol. Florensiya" nomi bilan chop qiladi. Mazkur shaharlarning har birida uni maftun qilgan marionetka teatrlarining spektakllarida bo'ladi.

XIX asr mobaynida marionetkalarni italyan ommasi xush ko'rgan. Matbuotda doim ular nomiga aytilgan e'tiroflarga ko'z tushadi. Bir necha bor "Filando" marionetka teatri tilga olingan. Mashhur La Skala teatri raqqosalariga monand holda barcha fiorituralarni balerin qo'g'irchoqlarning bajarish qobiliyatidan tomoshabinlar hayratlanishardi.

XIX asr ma'lumotlaridan italyan marionetka teatriga xos xususiyatni belgilash mumkin: garchi marionetkalar opera va dramatik teatrlar spektakllaridan nusxa ko'chirishsada, ba'zan ular o'zlariga chekinishga - "o'z" qahramonlari bilan "o'z" marionetik pyesalar sifatida ruxsat berishgan.

Italyan (umuman, Yevropa) marionetkalariga xos yana bir xususiyat: ularni spektakllarida aktyorlarning majburiy taqsimoti bo'lgan, ya'ni qo'g'irchoq boshqaruvchi va ular nomidan gapiradigan yo qo'shiq aytadigan aktyorlar. Bu xislat bugungacha saqlanib qolingan, zamonaviy spektakllarda musiqa va aktyor ovozlari yozuvda beriladi.

Fransiya marionetka teatrlari italyannikidan kam farq qiladi. Ular ham juda mashhur edi, hatto XVII-XVIII asrlarda tirik aktyorlar bilan raqobatlashgan. Ulardan eng taniqlilari Parij ko'rgazmalarida chiqishgan. Bundan tashqari xalq qo'g'irchoqbozlari-professionallar fransuz zodagonlari mehmonxonalarida spektakllar qo'yishgan.

Lekin, XIX asrda qo'g'irchoq teatri fransuz shahar oilasining uy hayotiga kirib bordi, havaskorlar spektakllar ko'rsata boshladi.

Marionetka teatri ko'plab Yevropa mamlakatlarida, jumladan, Belgiya, Angliya, Chexiya, Germaniyada, ingliz qo'g'irchoqbozlari xizmati tufayli Yangi dunyoda (Amerikada) ham keng tarqaldi. Darvoqe, Chexiyada maktab qoshidagi va ko'chmanchilar teatrlarini hisobga olmaganda mingtacha qo'g'irchoq teatrlari bor.

Rossiyada marionetka teatrlari bilan birinchi tanishuv Anna Ioannovna (1730-1740) hukmdorligining boshlanishida, hozirgacha noma'lum nemis "ko'rsatuvchilar"i ikkala poytaxtda bo'lishi bilan yuz berdi. Dastlab bu qo'g'irchoqlarni "chiquvchi" deb atashgan. Lekin, XVIII asr ikkinchi yarmidan rus tiliga "marionetka" so'zi muomalaga kirdi.

Biroq, XIX asr o'rtalariga qadar marionetka spektakllarini faqat xorijliklar qo'yishgan. Ular Rossiyaga XVIII asrda shakllangan va asosan og'zaki pyesalardan tashkil topgan o'z repertuari, o'z qo'g'irchoqlarini olib kelishgan. Ular o'z tomoshalariga qulay binolarni ijaraga olishgan. Hatto, 1749 yili Peterburgda marionetka tomoshalari uchun maxsus "komediant ombori" qurilgan edi. Lekin, bir noqulaylik mavjud edi: hamma, ham, aniqrog'i ko'pchilik xorijiy tillarni tushunavermasdi. Oqibatda pyesadagi matnlarni qisqartirish, hatto voz kechishga to'g'ri kelardi. Bu esa og'zaki pyesalar o'rniga matnsiz, pantomima nomerlaridan iborat divertismentlar (tryukli, sirk, maishiy sahnalar) yuzaga keltirdi.

Bundan tashqari, marionetka teatrining murakkab texnikasi bir qancha qo'g'irchoqbozlarni ish bilan band qilardi. Katta truppani o'zi bilan olib yurish foydali emas, shu sababdan joylarda ikki-uch bolalarni yollab, ularga ikkinchi darajali rollarni ishonib qo'g'irchoq boshkarishni o'rgatishgan. Keyinchalik bu yordamchilar marionetka teatri sirini o'zlashtirib, kichkina artistlarni iplar yordamida boshqarishni o'rganib, o'zining xorijiy o'qituvchilari bilan xayrlashib mustaqil ishlay boshlaganlar.

XIX asr oxirida marionetka teatri tomoshalarini nafaqat Moskva, Peterburg, qolaversa, Rossiyaning boshqa yirik shaharlarida bo'ladigan xalq sayllarida ham ko'rish mumkin bo'lib qoldi.

Og'zaki pyesalarning deyarli barchasi rus marionetka repertuarida yo'q bo'lib ketdi. Lekin, xalq qo'g'irchoqbozlari doimiy chiqishlarida marionetka teatrining murakkab texnikasini egallashgan. Ularning doimiy binolari yo'q edi, ular yarmarka yo sayllarda joylarni sotib olishar va u yerda vaqtincha parusinali balagan qo'yishardi. Bunday qurilmalarni XX asr 20 yillari boshlarida ham Moskva bog'lari va saylgohlarida uchratish mumkin edi.

Bundan tashqari Rossiyada xuddi xorijdagidek uy qo'g'irchoq teatrlari keng yoyildi. Aynan ulardan XX asr boshlarida birin ketin havaskorlik studiyalari yuzaga keldi. Ammo, ishni oxirgacha yetkazish, keng ommaga spektakl ko'rsatishga uzoq vaqt hech kim muvaffaq bo'la olmadi.

Professional qo'g'irchoq teatrini yaratishga hammadan ko'ra Y.Slonimskaya va Yefimovlar yaqinroq yondashishdi. Ularning spektakllari premyerasi 1916 yil fevralida bo'lib o'tdi. Ammo, teatrning hayoti qisqa edi: Y.Slonimskaya va ayrim studiyachilar Rossiyadan chet mamlakatlarga chiqib ketishdi va teatr tarqadi. Ammo, Yevgeniy Demmeni nomidagi Sankt-Peterburg marionetka teatri ijodiy jamoasi ulkan muvaffaqiyatlar bilan ishlab turibdi.

MARIONETKA TEATRINING KONSTRUKTIV XUSUSIYATLARI

Qo'g'irchoqboz - rassom Sergey SEDUXIN bilan suhbat

Yevropa marionetka teatrida vagon ikki xil, vertikal va gorizontaal. Vertikal vagalar kishilar va ikki oyoqli mavjudotlarni ifodalovchi qo'g'irchoqlar uchun mo'ljallangan. Gorizontaal vagalar esa hayvonlar yoki to'rt oyoqli mavjudotlarga uchundir.

Osiyo marionetka teatrida, xususan, yapon "Takedo" teatrida qoida bo'yicha vagalar bir-biridan u qadar farq qilmaydi. Umuman olganda, asosan vagoning bir turi keng foydalaniladi. Shimoliy Hindistondagi teatrlarida esa vagon mavjud bo'lmashligi mumkin, aktyorlarning barmoqlariga iplar bog'lanadi.

Marionetkani bir qancha turlari bor:

- Birinchi turi – Sitsiliya marionetkalari, ularda qo'g'irchoqlarning boshi va gavdasi bir simga mahkamlangan va harakat qilmaydi, gorizontaal vagon orqali qo'l va oyoqlariga iplar o'tkazilgan.
- Ikkinchi turi – sim faqat qo'g'irchoq tanasiga, bosh esa ipga mahkamlanadi va u harakat qila oladigan, boshqaruvchan bo'ladi.
- Uchinchi turi – faqat iplar yordamida boshqariladigan qo'g'irchoqdir, bu esa uni juda plastikli (qayishqoq) qiladi.

Marionetka teatri uchun sahna maydonchasi o'ziga xos tarzda quriladi va u boshqa qo'g'irchoq teatrlari turlaridan tubdan farq qiladi. Jumladan, aktyorlarning harakatlanishi uchun tropa (yo'l) deb nomlanadigan maxsus dastgohlar (stanki) tayyorlanadi. Qo'g'irchoqlar uchun stanki (dastgohlar) tayyorlanadiki, u marionetkalariga sahna vazifasini bajaradi. Aktyor va qo'g'irchoq o'rtasida, agarda u aktyor ko'rinishi mumkin estrada chiqishi bo'lmasa, aktyorni yashiruvchi ort parda mavjud.

Shuningdek, aktyorlarni tomoshabinlar nigohidan yashiruvchi "sahna ko'zgusi" maxsus parda konstruksiyasi (padugalar, arlekinlar, kulislar, pardalar) tayyorlanadi.

MARIONETKANI ISHLAB CHIQARISH MATERIALLARI

Marionetka uchun material sifatida terrakota (kuydirilgan qizg'ish-jigar rang gil), fil suyagi, kumush (Qadimgi Yunoniston, Qadimgi Rim), papye-mashe (yelim, gips va bo'r aralashtirilgan qog'oz massa), lok, teri (Osiyo mamlakatlari) ishlatilgan. Hozirda asosan daraxt va papye-mashedan foydalanishadi.

Marionetkalarining ko'p qismi yumshoq daraxtlardan, xususan, jo'ka dan tayyorlanadi. Chunki bu material ishlov berishga qulay, ayni vaqtda qo'g'irchoq mustahkam va uzoq muddatga yaraydigan bo'ladi. Ba'zan ma'lum spektakl uchun zaruratga qarab boshqa materiallar - metall, plastik, papye-mashedan foydalanish mumkin. Marionetkani harakatlanadigan qismlarini birlashtirishda bog'ichlarning turli xillaridan foydalaniladi: qattiq (sim, sharnirlar, naveslar) va yumshoq (qarmoq ipi, teri).

Qo'g'irchoqlarning richag (dastak, pishang) va qarshilik (prujina, rezina, qarmoq iplari yordamida) tizimi qo'llaniladigan boshqa turlaridan farqli ravishda posangi (protivoves) tizimidan foydalaniladi. Masalan, shirma qo'g'irchoqda xuddi ko'z

ishlayotganday. Sharcha qarmoq ip va tepki yordamida o'qqa kiyintirilgan bo'lib, u gabitda va tepki, sharcha-ko'zni birlashtirgan qarmoq ipda joylashgan. Sharcha-qo'zga tortiladigan yo asliga qaytadigan prujina biriktirilib, u qo'g'irchoq ko'zini ochib yopishga imkon beradi. Marionetkada bu tizimni qo'llab bo'lmaydi, o'sha, o'qqa erkin kiyintirilgan sharcha-ko'zga vagaga boruvchi ipga bog'langan yuk qo'yiladi. Ipning tepaga tortilishi va o'z navbatida tushirilishi hisobidan marionetkaning ko'zlari ochilib yopiladi.

MARIONETKANI BOSHQARISH XUSUSIYATLARI

Marionetkalar qurilmasi va boshqaruvi bo'yicha farqlanadi. Ulardan keng tarqalgan turi - sim chiviqdagi (prut) qo'g'irchoq hisoblanadi. Bunday qo'g'irchoqning boshi va tanasi odatda daraxt bo'lagidan qilinib, qo'l va oyoqlari erkin tebranib turadi. Qo'g'irchoq boshiga metall prut (ilmoq - tutqichi yuqorida) mahkamlangan bo'lib, uning yordamida qo'g'irchoqboz marionetkani harakatga keltiradi. Shunday marionetkalar endilikda G'arbiy Yevropaning ayrim xalq qo'g'irchoq teatrlarida qo'llaniladi.

Nisbatan murakkab turi - tros (elastik simlardan yoki kanopdan eshilgan pishiq arqon) va iplar yordamida boshqariluvchi marionetkalardir.

Qo'g'irchoqning harakatlanuvchi bo'g'imlari (yelkada, bel, tizzalar, ba'zan bo'yinda, tirsaklar, qo'l panjalari, tovonlar) iplarga bog'langan bo'lib, iplarning yuqori uchlari unchalik katta bo'lmagan xoch tarzidagi yog'ochga biriktirilgan bo'lib, u odatda vaga yoki koromislo deb yuritiladigan bosh prutdagi tutqich bilan birlashgan.

Tizza iplariga biriktirilgan vaganing harakatga keltiradigan bo'lagini o'ynatish bilan qo'g'irchoq yurituvchi navbat bilan qo'g'irchoq oyoqlarini ko'taradi va shu orqali uni yuritadi yo yugurtiradi, qo'llarga boruvchi iplarni tortish bilan imo - ishoralar qiladi.

Zamonaviy professional qo'g'irchoq teatrlarida qo'llaniladigan marionetkaning asosiy turi faqat iplar vositasida boshqariladigan qo'g'irchoqdir. Marionetka iplari soni (20 tagacha va undan ko'p) harakatlanadigan bo'g'imlar, ba'zan qo'g'irchoq bajarishi kerak bo'lgan jismoniy vazifalar soni bilan bog'liqdir. Ikkita bosh, ba'zan yelka iplari prutini almashtirish qo'g'irchoq yurituvchidan nihoyatda mahorat talab qiladi, qo'g'irchoq harakatlari diapazonini kengaytiradi.

Marionetkachi aktyor uzoq muddat cho'zilgan qo'llari bilan qo'g'irchoqni ushlab turish uchun faqatgina kuchli qo'llarga ega bo'lishi kerak emas, balki qo'g'irchoqlar yo marionetkalar poza va plastikasida ozgina o'zgarishni seza oladigan va intuitiv his qila oladigan darajadagi sezuvchanlik ham bo'lishi kerak. Chunki, ipdagi ozgina harakat o'sha zahoti qo'g'irchoq yo marionetkada o'z ifodasini topadi. Yana shaxsiy intizomsizlik, aktyorning o'z plastikasidagi bo'shanglik o'sha zahotiyoyq personajda salbiy aks etishini tushunish zarur. Albatta marionetka mikroharakatlari va jestlarini aniq saralay olish va tahlil qila olish kerak. Marionetka hovliqmalikni yoqtirmaydi, faqat harakatlarni muvofiqligi, aktyorlari tarkibi uyg'unligi va marionetka anatomiyasini, uning imkoniyatlarini tushunish rejissyor ijobiy natijaga erishishiga olib keladi.

MARIONETKALAR QO'LLANILISHI

Bugun ko'proq marionetka estradada foydalaniladi, lekin shunday teatrlar borki, repertuarida faqat shu xildagi qo'g'irchoqlarni ishlatishadi: Rezo Gabriadze (kinodramaturg, "Mimino" badiiy filmi muallifi) rahbarligidagi Tbilisi marionetkalar

teatri. Sankt- Peterburgda Demmeni nomidagi teatr va “Oltin niqob” sohibi “Potudan” teatri hamda Toshkent davlat san’at institutini tamomlagan Timur Bekmambetov (“Tungi dozor”, “Kunduzgi dozor”, “Taqdir hazili-2” badiiy filmlari rejissyori) hisobidagi “Qo‘g‘irchoq uycha”. Dunyoda, asosan Osiyoda Xitoy, Hindiston, Shri-Lanka, Indoneziyada marionetka milliy an’anaviy teatrlari ham bor.

Marionetka (italyanchadan “mario” - Bibi Maryam, “nette” – qo‘g‘irchoq, obraz).

Rus tilida “kukla” so‘zi esa (slavyanchadagi “kukol” - qaytarma qalpoq, bosh kiyim bo‘lib, u misteriya marosimlarida turli mavjudotlar, hayvonlarning qiyofasini anglatgan).

MARIONETKA TARIXI

Hujjatlar guvohlik berishicha, qo‘g‘irchoqlarning marionetka turidan birinchi bor antik Yunoniston va Qadimgi Rimda foydalanilgan. Bu vaqtda esa Xitoy va Hindistonda marionetka ma’lum edi. Yevropada marionetkaning zamonaviy turi rivojlanishiga turtki o‘rta asrlarda bo‘ldi, sayyor qo‘g‘irchoqchilarni gulxanlarda bid’atchilar bilan birga yoqishgan yo shaharlardan haydashgan bo‘lishsa, aksincha cherkov va hukmdorlar o‘z maqsadlari yo‘lida ulardan foydalanishgan. XVII-XVIII-XIX asrlarda marionetka teatri “nufuzli teatr” prestij maqomini oldi, u uchun mashhur, masalan “Faust”ning muallifi Gyoteday yozuvchilar maxsus pyesalar yoza boshlashdi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA XIZMAT KO'RSATGAN ARTISTLAR ANDREY PETROVETS VA FATXULLA XO'JAYEV BILAN SUHBAT

Marionetka qo'g'irchoqlari ishtirokidagi spektakllarga taqrizlar, maqolalar, teatrshunoslik kitoblaridan izlanish, marionetka teatri masalalari bo'yicha adabiyotlarni o'rganish natijasida aytish kerakki, qo'g'irchoq teatrlarining turlari o'zaro ta'siri va sintezi masalasi ajralib turadi. Planshetli va marionetka qo'g'irchoqlari sintezining sara namunalari sifatida marionetka qo'g'irchoqlarini ijodiy boshqarish ko'pincha O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan artist Andrey Aleksandrovich Petrovetsning faoliyatida kuzatiladi. Men bilan suhbatda u "metamorfoza-qo'g'irchoqlar"¹ haqida gapirdiki, ular tomoshabinlar ko'z oldida jonglyorlik, illyuziya, boshqasiga aylanishda foydalaniladi. Masalan, doira sohibjamol qizga aylanadi, lekin, eng sevimli mening chiqishim bu "Jo'jacha" ijrosi va ushbu mavzuga tanlangan "Qarang, qanday go'zal bu olam!" qo'shig'idir. Ko'z oldida hayot ezguligi-yu quvonchi uyg'onishi sodir bo'ladi. Masxarabozlar bilan juda qiziq chiqish bo'lib, unda oddiy sharcha, lasina² va mato bo'lagini sahnada to'playdiki, u juda quvnoq masxarabozga aylanadi. Andrey Aleksandrovich o'zining barcha nomerlarining muallifidir, fantaziyasi, kompilyatsiyada³ juda bilimdonligi, professionalizmini barchasi odamlarga ko'plab quvonch keltiradi. U deyarli butun dunyoni kezib chiqqan.

Konkret marionetka-qo'g'irchoqbozlar bo'yicha men Fatxulla Xo'jayev bilan suxbatlashdim, u haqda san'atshunoslik nomzodi, teatrshunos Tohir Yuldashev yaxshi yozadi. O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan artist, Respublika qo'g'irchoq teatri aktyori, rejissyori, sahna ustasi, zangori ekrandan barchaga tanish va sevimli Karlo ota, O'zbekiston davlat san'at institutining talabalari o'rtasida ardoqli murabbiy. Respublika qo'g'irchoq teatrida oxirgi vaqtlarda qo'yilgan spektakllari: "Uch quvnoq cho'chqacha", "CHO'p qo'g'irchoq", "Shelkunchik", "Quvnoq arava". Fatxulla Xo'jayevning yakkaxon repertuari rang-barang va original - arab go'zalining zavqni keltiruvchi raqsi, haqiqiy xorazmcha yigit raqsi, sharchalar bilan jonglyorlik qilayotgan masxaraboz, "Makarena"ga o'ynayotgan qo'g'irchoq, noodatiy qora kvadrat. Bularning bari usta tomonidan o'ylangan va qo'llari bilan qilingan, bunda jahonaro mashhur qo'g'irchoqchi Yevgeniy Sergeyevich Demmeni (Sankt-Peterburg marionetka teatri asoschisi) ixtiro qilgan Rossiya vagasidan foydalaniladi. Fatxulla Xo'jayev alohida estrada nomerlari bilan Pokistonda, Hindistonda, Turkiyada, Birlashgan arab amirliklarining Abu-Dabi amirligida, Bahraynda, Amerikaning Nyu-York shahrida chiqqan. U O'zbekistondagi yagona usta qo'g'irchoqboz-marionetkachi deyish mumkin, garchi, u kamtarinligidan buni rad qiladi. Unda ifodaviy plastika, yaxshi vokal imkoniyatlari mavjud, bir qancha milliy cholg'ularni chala oladi, qo'g'irchoq yuritishda professional va yaxshi rejissyorlik ishlari bor.

Respublika qo'g'irchoq teatri repertuarida qisman marionetka qo'g'irchoqlar foydalaniladigan uch spektaklgina bor:

1. "Oltin kalitcha" - muallifi YE.Borisova, sahnalashtiruvchi rassom V.Akudin, sahnalashtiruvchi rejissyor M.Bobojonov. Spektakl 1987 yili qo'yilgan. Bu spektaklda

¹ Бошқа тусга кириш

² Аёллар колготкаси

³ Курамачилик. Муסיқа саралаш ва ўзидан ниманидир қўшиши назарда тутилмоқда.

marionetkadan qisman, aynan Karabas Barabas Qirol uchun marionetkalar - Pyero va Arlekin qo'g'irchoqlari bilan tomosha ko'rsatayotganida foydalanilgan.

2. "Karvon-saroy" - muallifi D.Yuldasheva, sahnalashtiruvchi rejissyor I.Yoqubov, sahnalashtiruvchi rassom R.Kamoliddinov. Spektakl 1990 yili qo'yilgan. Bu spektaklda O'zbekiston qo'g'irchoq teatri tarixida bo'lgan barcha qo'g'irchoq turlaridan foydalanilgan. Sandiqdan buxorolik raqqosa paydo bo'lib, nafis raqsga o'ynaydi.

3. "Chodir xayol" - muallifi V.Borisov, sahnalashtiruvchi rassom V.Akudin, sahnalashtiruvchi rejissyor SH.Yusupov. Spektakl 1995 yili qo'yilgan. Spektaklda marionetka qo'g'irchoqlar - Shoh, Kachal polvon, Bichaxon, Jallod va Vazir qatnashadi.

"Karvon- saroy" va "Chodir xayol" spektakllarida belpardada qo'lqopli qo'g'irchoqdan foydalanilgan. San'atning an'anaviy shakllari zamonaviy tarzda ifodalangani, milliy cholg'ulardagi jonli musiqaning saqlangani, qiziqchi-masxarabozlar, korfarmonning ishtirok qilayotganini tomoshabin ko'radi. Syujet chizig'ining o'zi o'zbek qo'g'irchoq teatri qahramoni Kachal polvon (kal pahlavon) sarguzashtlaridagi yorqin yumorga o'xshash Xo'ja Nasriddin haqidagi ma'lum latifalar asosiga quriladi.

Respublika qo'g'irchoq teatri repertuari bilan tanishuv shuni ko'rsatdiki, marionetka-qo'g'irchoqlari qisman ishlatiladi, faqat marionetka qo'g'irchoqlar qatnashadigan spektakllar umuman yo'q. Yangi ruhdagi spektakl ko'rishni istaydi kishi, qayerdaki faqat marionetkalar professional ishlatiladi. Lekin, bu yo'l ancha olis va mashaqqatlidir.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasi yangi jamiyatining ma'naviy kayfiyati faqatgina keng, ko'p turli zamonaviy qo'g'irchoq repertuarini yaratish emas, shuningdek, qo'g'irchoq teatrlarining barcha ma'lum turlarini, avvalo, qo'g'irchoq san'atining marionetka turini boshqarish texnikasini mukammal egallash hamdir.

IKKINCHI BOB.

MARIONETKA KONSTRUKSIYASI, TUZILMASI VA UNI BOSHQARISH. QO'G'IRCHOQLARNING TUZILISHI

Marionetka teatri qo'g'irchoqlari daraxtdan qilinib, uchlari harakatchan bo'ladiki, unga vaga deb nomlanuvchi alohida koromislodan (shayin) chiqayotgan iplar bog'langan. Vaga sterjen (tayoqcha), uning ma'lum nuqtadagi o'qiga mahkamlangan harakatchan koromislo (shayin) va harakatsiz uzun taxtachadan tashkil topadi. Koromislo (shayin) tebranishi koromislo chetlariga mahkamlangan ma'lum iplar tortiladi, qo'g'irchoqda ular tizza iplariga muvofiq keladi. Koromislo (shayin) tomonlaridan birini ko'tarish qo'g'irchoq oyog'ini ko'tarishga muvofiqdir. Shuningdek, asosiy iplar chakka, orqa, qo'l hisoblanadi. Bu iplar qo'g'irchoqni faqat eng elementar harakatlarga keltiradi. U yuradi, tiz cho'kadi, u yo bu qo'lini ko'taradi, boshini aylantiradi, egadi. Agarda qo'g'irchoqqa qandaydir maxsus harakat qilish zarur bo'lsa, unla har bir harakatga maxsus iplar bog'lash kerak. Ular yigirma va undan ko'proq bo'lishi mumkin.

Marionetkaga xos asosiy kamchilik - pol tekisligini sezishdir. Ko'pincha nevropast⁴ bu hissiyotni, ayniqsa, marionetka og'ir bo'lganida boy beradi. Aktyor qo'g'irchoqni juda noqulay rakurslardan ko'radi, shu sabab, pol tekisligini sezishga o'rganish yetarlicha mushkul vazifadir. Avvaliga u yo bukik oyoqlariga o'tkazadi, yo juda balandlikka ko'taradi va shunda qo'g'irchoq havoda muallaq qoladi.

Marionetka harakatlari qonunlari

Harakatlar aniq, matn bilan ritmik bog'langan, unga yo'nalgan bo'lishi kerak.

Harakatlar sxematik, obrazli bo'lishi va jonli mavjudotlar xattig'harakatlaridan nusxa ko'chirmay, faqat ularni sintezlashuvida bo'lishi kerak.

Qo'g'irchoq xattig'harakatlari uning turg'un holati bilan almashinib turishi kerak.

Xattig'harakatda ziqna, ammo, imkon boricha boy bo'lishi kerak. Bir vaqtni o'zida qo'g'irchoqning barcha bo'g'imlarini harakatga keltirishdan qochish zarur.

Nevropast o'zida doim sahna maydonchasiga daxldorlikni his qilgan holda "teranlik" (mohiyat) tuyg'usini rivojlantirishi shart.

Marionetka texnik jihatdan sinchiklab tekshirish va mazkur qo'g'irchoqqa chetdan tegishli ifoda vositalarini o'rganish zarur.

Oddiy tarzda ishlariga o'yinchoqlar

Amerikalik Piter Frazerning mashhur "Qo'g'irchoq teatri" kitobida ko'rsatilgan har bir o'yinchoq akrobatik qo'g'irchoqlarga qo'llaniladigan alohida bir richagni (pishangini) namoyon etadi. Yuqoridan qo'g'irchoq yurituvchi boshqaradigan marionetka qo'g'irchoqlari ma'lum an'anaviy funksiyalarni bajaradi. Tayoqcha (jezl) bilan boshqariladigan soya va qo'lqopli qo'g'irchoqlar borligini aniqlash mushkul. Marionetka mexanizmi ko'pgina soya qo'g'irchoqlariga mutanosib bo'lishi mumkin. "Qutidagi Jek", qo'lqopli va tayoqchali (jezl) qo'g'irchoqlarni uyg'unlashuv manzarasini namoyon etadi. "Tayoqchadagi maymun" richagi (pishangi) soya qo'g'irchoqlarida ishlaganday tayoqchali (jezl) qo'g'irchoqlarga ham foydalidir. Bu o'yinchoqlarning ko'pchiligini kartondan qaychi yo maxsus pichoq bilan qirqib, ip bilan birlashtirish mumkin. Juda katta kuch va katta mahorat bilan qator asboblardan

⁴ Марионетка кугирчокни бошқарувчи

foydalangan holda yelimlangan fanerdan qirqish mumkin: qil arra, parma, kichkina egov, ombir va jilvir qog'oz.

Birlashtiruvchi yog'och qismlari uchun shplint va yuvish qurilmasi qayrilma qisqichlar bilan egilgan simlardan oson tayyorlanadi.

Yassi o'yinchoqlar bezatilgan va ko'p funksiyali bo'lishi mumkinki, u dizayn ishiga katta imkoniyatlar beradi. Kartondan qirqilgan o'yinchoqlar tabiiy ko'rinishiga o'xshashini saqlashi jihatidan qog'ozda chizilganiga nisbatan muvaffaqiyatlidir.

Marionetka

Marionetkalarining bir qancha turlari ma'lum. Bu yerda yuqoridan yog'och ilmoqqa mahkamlangan iplar bilan boshqariluvchi marionetka tasvirlanadi.

Rasm 1.

Bu yerda marionetka turg'un holatda. Uni shakka ham osib qo'yish orqali devor koratsiyasini yaratish mumkin.

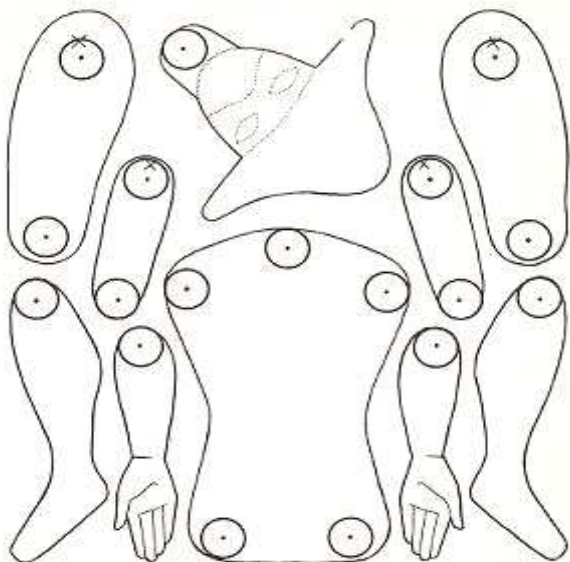
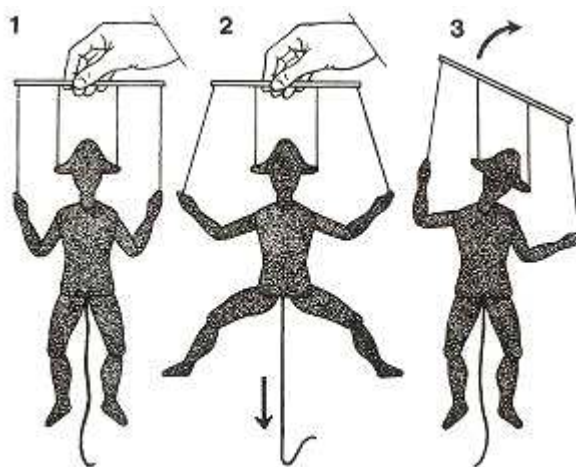
Pastdan ipga bosim berish orqali marionetka oyoqlari harakatga keladi.

Ko'plab pozalarga ip va ilmoqlarning turli holatlari orqali erishish mumkin.

Rasm 2.

Marionetka.

Bu o'yinchoqni 150-600 mm va undan katta o'lchovda, karton va yigirilgan ip yoki arqon yo shplintli yelimlangan fanerni ishlatib qirqib olish mumkin. Kartonli figuralarni

rangli zar qog'oz yo mato yordamida applikatsiya orqali bezash mumkin. Yog'och figuralarni esa akril yo afisha bo'yog'i bilan qilinadi.

Rasm 3.

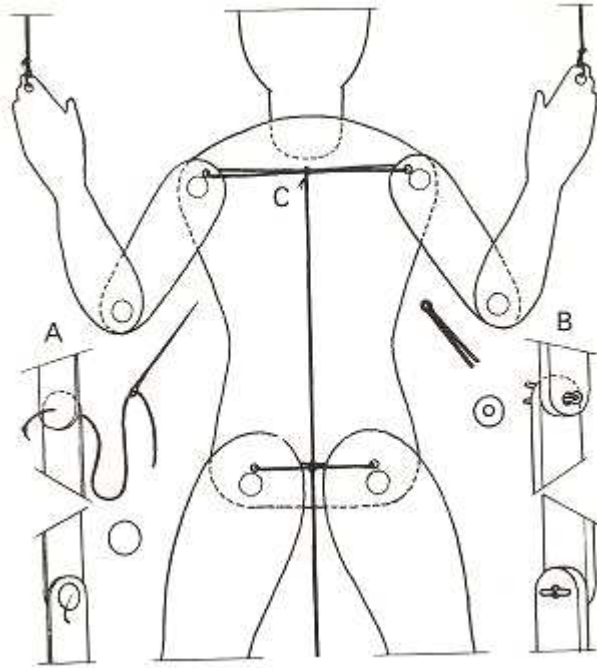
Marionetkaning tarkibiy qismlari

Marionetkani tayyorlashda qanday material ishlatilishidan qat'iy nazar dag'al

qog'ozdan qir qilgani tejamlidir. Sinov harakatlari tekis yuzada qismlarni teshish va harakatni vizuallashtirish jarayoni uchun qismlarga aylantirish orqali amalga oshiriladi. Marionetkaning birlashtiruvchi qismlari doiralarni qaytadan aylanaveradi. Agarda birlashtiruvchi doiralar yelka va bel tomonga yo'nalsa ichkari va pastga, tananing ostki bo'laklari esa tashqarida harakatlana boshlaydi.

Birikadigan bo'laklarga teshiklar ishlatilayotgan materiallarga qarab igna, shtempel va qo'l parmasi bilan qilinadi.

Rasm 4.

Ip bilan birlashtirish va mustahkamlash

A. Karton figuralarining bir tomoniga yigirilgan ipdan tugun tugilib, kartonning boshqa tomoniga o'tkaziladi va yopishtiriladi.

B. Fanerli bo'laklarni shnur (bog'ich, chiyratma ip) bilan har tomonga tugun bog'lanadi. Nisbatan o'q yordamida, yog'och yuzalari o'rtasidagi metall yuvish qurilmalarini ushlovchi suriluvchan rezba ishonchlidir.

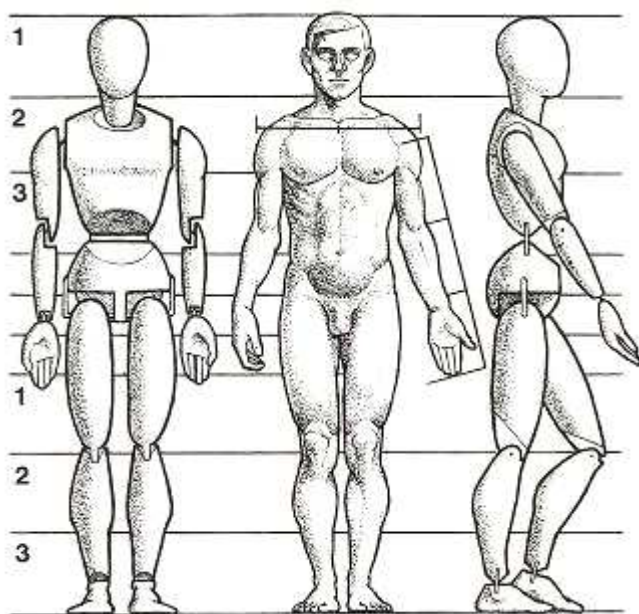
C. Ip bilan mustahkamlash uch bosqichdan iborat. Bir tomondan boshqasiga qarab yelka va bel ulagichlar hamda figura ostida ikki qo'ndalang iplar

va qo'llarni vertikal yo'nalishda mustahkamlashdir. O'sha ipga yengil kuch bilan harakatga keltirish uchun iplar yetarlicha qayishqoq bo'lishi kerak.

Marionetka tuzilishi

Gips shaklidagi yo yog'och ostovdagi oddiy marionetkalar matodan, nisbatan detallari ishlangan marionetkalar karkas simdan qilinishi mumkin. Ba'zan tayyorlashning turli usullari birgalikda qo'llanilgan, buni **asr (qaysi, noma'lum)** marionetkalarida kuzatish mumkin. Ularda yengil matoli tanaga yog'och bosh, qo'llar va oyoqlar qilingan. Marionetkani tayyorlash rejasi birinchi va muhim vazifadir. Marionetka odatda bo'yi 450dan 900 mmgacha, ba'zan 300 mmgacha yo inson bo'yi baravar ham tayyorlanadi. Kichik marionetkalarining kam vaznligidan boshqarish oson, katta marionetkalar esa uzoqdan yaxshi ko'rinadi. Marionetkalarining o'lchami uning kelgusida qo'llanilish sharoitlariga muvofiq tanlanadi.

Marionetkalar alohida bo'laklardan yig'iladi, keyinchalik ular birgalikda jamlanadi. Ayniqsa, har bir bo'lak o'lchamini butun qo'g'irchoq o'lchamiga mutanosiblikni saqlash juda muhim. Keyingi diagrammada inson figurasi ko'rinishida bajarilgan marionetkaning ayrim bo'laklari mutanosibligi taqdim qilingan.

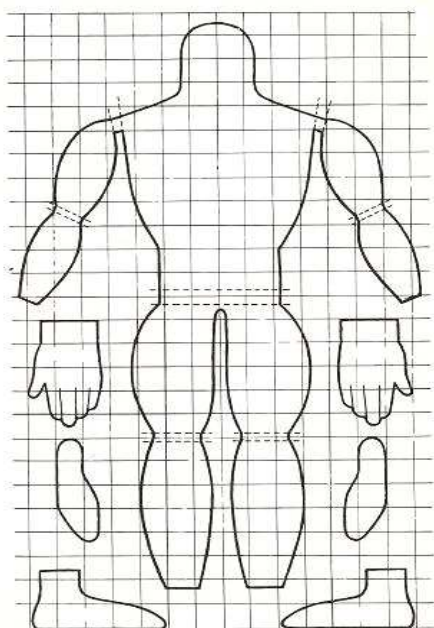

Rasm 5.

Bosh o'lchami qoidaga ko'ra umumiy bo'ydan 7,5 birlik. Ko'rinib turibdiki, mahkam birlashishi yarim bo'y darajasida, tirsak va ko'krak birlashishi esa bir darajada. Yelka kengligi 2 birlik, bo'y esa - 1,5 birlik. Qo'llar esa yelka o'rtasidan 3 birlik pastda. Tizzadan yergacha oyoq uzunligi bo'ydan 2 birlik. Kaft balandligi sochdan iyakkacha bo'lgan yuz balandligi bilan mos, tovon esa 1 birlikni tashkil etadi.

Ayol figurasida yarimbo'yga qarab yelka va bel ingichka, tosi kengroq, oyoqlari kalta bo'ladi.

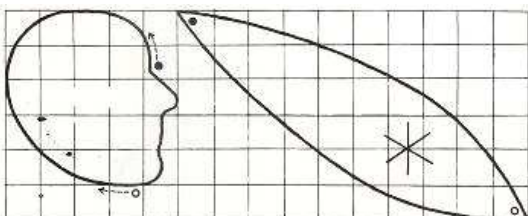
Ulanishlar bel va tos atrofidagi yon harakatlaridan boshqa barcha harakatlar bajarilishini ta'minlaydi. Yon harakatlari boshqarish qiyinligi bilan bog'liq. Shunga qaramay, rejalashtirishda qo'g'irchoqlarning barcha harakatlarini hisobga olishga intilish zarur. Viktorian marionetkalarida belda ulanish kamdang'kam uchraydi, shu sababdan, mazkur kitobda marionetkalar tasvirlanishida muallif har bir marionetkani vazifasini tasniflaydi. Qo'g'irchoqlar mobilligi yo aniq mutanosiblikka erishishga ko'p ham urg'u berib bo'lmaydi. Akrobatik marionetkalar boshqarishda nisbatan yengil va o'lchamda ham yetarlicha kichkina (450 mm yo yanada kichikroq), masofadan ko'rinishini yaxshilash uchun esa ko'pincha tanaga nisbatan bosh katta o'lchamda qilinadi.

Lattali (matoli) qo'g'irchoqlar

Bunday qo'g'irchoqlarni ijodkorlik bilan yaratishning ko'plab yo'llari bor. Namuna bilan ishlashni ma'qul ko'radiganlar uchun muallif bir misol keltiradi. Unga ko'ra bo'yi 45 mmdagi qo'g'irchoqni rejalashtirish uchun 15 mm kvadrat qog'ozdan yoki 60 mmli qo'g'irchoqqa 20 mm kvadrat qog'ozdan nusxa olinadi. Namunadagi figuradan nusxa ko'chirishdan keyin uning kengligiga atroflama chiziq uchun 5 mm qo'shib, mato qirg'iladi (qarang 6,7 rasmlar).

Tananing ikki qismini bo'yin, bilak, to'piq yonida bo'shliq qoldirilib, kesilgan joyidan birg'biriga qo'shib tikiladi. Keyin qo'g'irchoqni o'ng tomonga o'girib to'ldirishadi. Tizza, tirsak va tosga ikkita chok tushirilishi

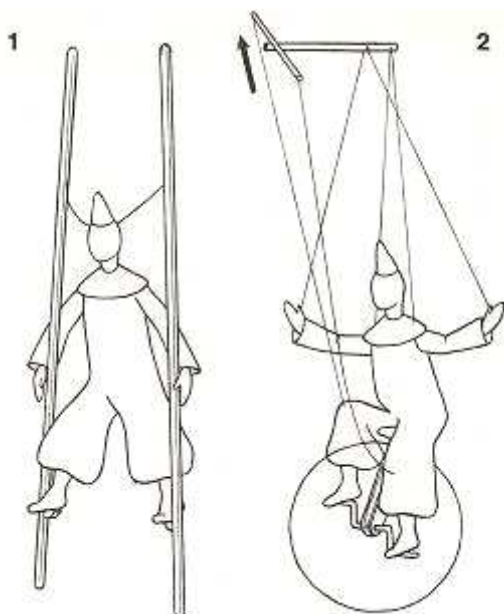
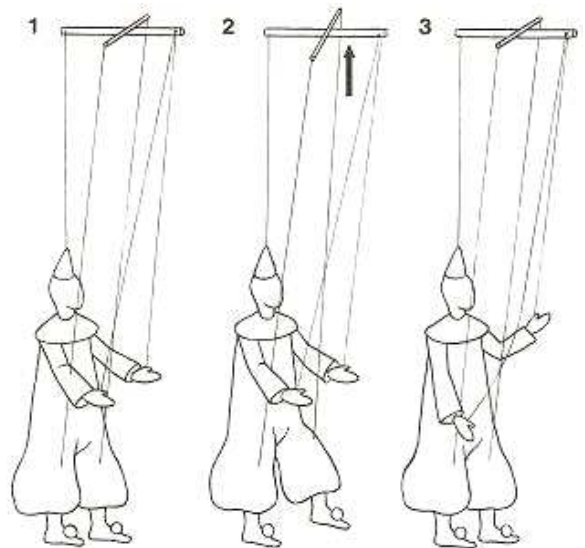
yaxshi oshiqg'moshiqli (sharnirli) birlashtiradi, yelkadagi choklar o'rtasidagi iplar bilan pishiq mahkamlangan ingichka chiziq harakatlarni yengillashtiradi. Bosh, kaft va tovonni yaxshisi kigizdan qilmoq kerak. Ular ham teskarisiga o'girilib tanadagidek to'ldiriladi. Keyin qo'g'irchoqning bo'yin, bilak va to'piqlari atrofi to'latiladi va yelimlanadi yo tikiladi.

Quloq, ko'z va og'iz to'liq applikatsiya yo chizilgan bo'lishi mumkin. Ba'zan papyeg'mashedan niqob kigiz boshga kiydiriladi. Sochlar boshni o'zida tikiladi, qo'g'irchoq kafti to'ldirilgan keyingina barmoqlar orasi ochiladi va sinchiklab tikiladi.

Matoli marionetkalar orqasida posangi yuk sifatida va har bir tizza ulagichlarida kichkina qo'rg'oshin qo'yilganida vazni yengil bo'ladi. Vazn yengilligiga qaramay matoli marionetkalarini boshqarish qiyin. Ularni yog'ochoyoq yo bir g'ildirakli velosiped kabi qattiq moslamalar bilan birga qo'llash yaxshiroq. Lekin oddiy ip marionetkalar tezg'tez bolalar spektakllarida qo'llaniladi.

Rasm 8.

1. Boshga ulangan bir ip butun masxarabozni ushlab turibdi: iplar tizzalarga mahkamlangan xochsimon ilmoqlarda, ko'tarilgan kaftlar esa xochsimon ilmoqdan o'tkazilgan iplarga bog'langan.
2. Bosh boshqaruvchi - ilmoqdagi xari (perekladina) u tomondan bu tomonga aylanib, yurishni ta'minlaydi.
3. Teshik orqali o'tkazilgan ip bilan manipulyatsiyalar qilish orqali kaftlar ko'tariladi va tushiriladi.

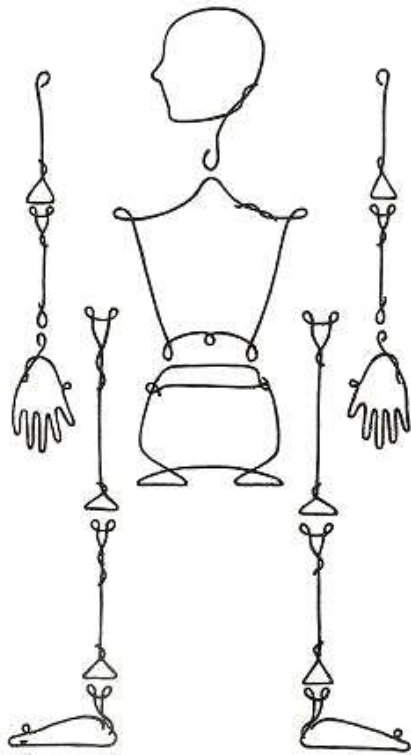

Rasm 9.

1. Qo'llar va tovonlar yog'ochoyoqqa mahkamlangan, bosh esa har tomondan, iplar bilan ushlab turilibdi. Qo'g'irchoq yurituvchi yog'ochoyoqni tomoshabinga ko'rsatmasdan ushlaydi. Bu sirk qo'g'irchoq'ining sodda va nisbatan samarali modeli.

2. Qo'g'irchoq bir g'ildirakli velosiped o'rindig'iga yopishtirilgan, uning oyoqlari pedallarga mahkamlangan. Tizzalarni ko'tarib tushiradigan xari (perekladina) teshigi orqali o'tkazilgan ipga mahkamlangan qo'llar ko'tariladi. Yelkalar butun ... ni ushlab turgan iplar bilan mahkamlanganki, ishonarli tarzda u

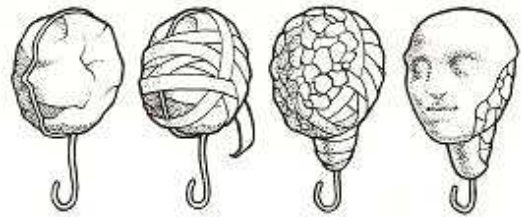
qo'g'irchoq sifatida ko'rinadi.

Bevosita modellashtrish

10 rasmda marionetkaning mana shunday turi namunasi ko'rsatilgan. Qulaylik uchun har bo'lak alohida tasvirlanadi, ammo modellashtrishdan avval keyin biriktirish mumkin bo'lgan bosh va kaftdan boshqa bo'laklarning barchasi birlashgan bo'lishi kerak.

11 rasmda bosh qurilishi bosqichlari ko'rsatilgan. Bu tananing boshqa bo'laklariga ham tegishlidir. Simli ostov to'ldiriladi va nam qog'oz yo suvli yelimli narsa bilan o'raladi. Butun

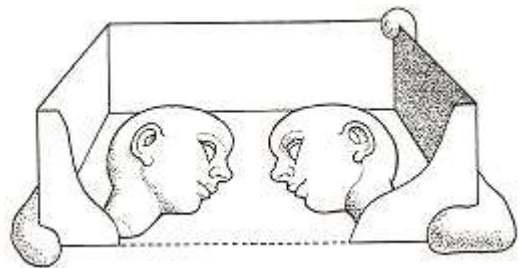
tana esa bog'ich (bint) bilan tarang qilib o'raladi. Laminarlangan yumshoq qog'ozli papyeg'mashe yoki plastik elementlar ko'rinishidagi ostovga qo'g'irchoqning qo'shimcha bo'laklari kiydiriladi. Yuza tayyor bo'lgach, keyinchalik kerakli tasvirlarni chizish uchun jilvirlatish va laklash mumkin. Buraladigan ko'zni ipli ulanishlarda, faqatgina yog'ochli qo'g'irchoqlarda ehtiyotkorlik bilan qo'llash mumkin. Shu jihatdan qo'g'irchoqning simli ostov tuzilishida iplar uchun ilgaklar kiritilgan bo'lishi kerak. Tizza va tirsaklar bo'g'imlari sharnirlari model shakli bilan chegaralanadi, bo'yin, yelka va bilak bo'g'imlari erkin harakatlanadi.

Plastilinli namunalar yaratish

Qo'g'irchoq boshi, qo'llari va oyoqlarini tayyorlashning mazkur metodini "bilvosita modellashtrish" deyish mumkin. Shuningdek, uni qo'g'irchoq tanasini tayyorlashda ham foydalanish mumkin, lekin, odatda tana yog'ochdan qirqiladi. Dastlab, namuna bo'laklari plastilindan tayyorlanadi, ingichka sim yordamida ikki qismga bo'linadi. Boshni vertikal bo'yicha ikkiga qirqish qulay.

12 va 13 rasmlar.

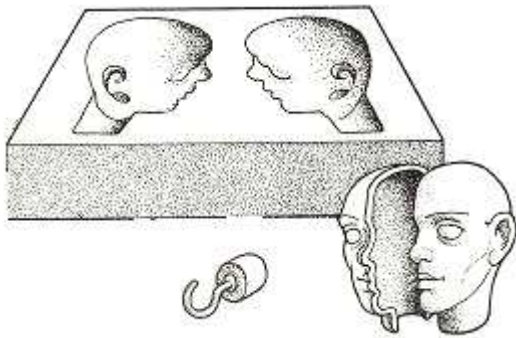

Ikkita yarimta plastilin yuzada yotibdi, atrofida ip bilan to'qilgan, loy yoki plastilin qatlami bilan mahkamlangan karton. Bu holatda quti gips quyilishiga tayyor. Litrlı ko'za gips bilan to'ldirilgan. Idishga suv ko'z oldida to'lib boradi, suv qutini to'ldirishga va yarimta plastilinlarni 20 mmga qoplashiga yetishi zarur. Ko'pincha gips kukuni to suv

yuzasiga chiqmaguncha, suyuqlik esa qota boshlamaguncha qoqiladi. Bunday holatdagi aralashma kremni eslatishi kerak. Keyin aralashma ehtiyotkorlik bilan boshning yarimta plastilinlari qoplamaguncha qutiga quyiladi. Bir necha minut davomida gips issiqlik ajralishi bilan cho'kib boradi.

Rasm 14.

Taxminan 15 daqiqalardan keyin gips shundoq qotadiki, uni qutidan olsa bo'ladi. Qolip o'girilib va boshning ikkita yarmi ehtiyotlik bilan olinadi. Namunaning ichki tomoni cho'tkacha, sovunli eritma yordamida bor e'tibor bilan tozalanadi, keyin foydalanishga tayyor holga keltirilguncha issiq joyda quritiladi.

Qoliplar qoplamasi (Gipsli shakl)

Qoplama qolipning ichki yuzasidan olinadi. Ko'pincha papyeg'mashe ishlatiladi. Boshning ikki yarmi qurigach, ular qolipdan olinib, birg'biriga yopishtiriladi. Yog'och ilmoqli katta ilgak bo'yinga qotiriladi, shunda boshni tanaga birlashtirish mumkin bo'ladi (qarang 14 rasm).

Papye-mashe vazni qolipning ichki yuzasiga vazelin surtilib, yumaloq-yumaloq qilib qo'yiladi. Yumaloq-yumaloqqa qattiq bosim ko'rsatilishi qoplama bilan bog'laydi (taxminan 5 mm qalinlikda). Qoplama qurish paytida zichlanishi uchun qolip choklarini andak yopishi zarur. Har qismning qoplamasi qisman quruq bo'lsa, unda bosh barmoqlar bilan yuza qoplamani ezish kerak bo'ladi, chunki zichlikdan qochish va shaklni ichidan ushlanishi kerak. Qolipdan ortiqcha qismlari qirg'iladi va qolipdan alohida qoplamalar olinib yopishtiriladi.

Qatlamli papyeg'mashe namunaning har qismiga surtilgan sifatli shimuvchan qog'oz qatlamlaridan qilinadi. Qatlamli papyeg'mashe quriganida uni ehtiyotkorlik bilan pichoq yordamida olinadi. Qatlamli papyeg'mashe papye-mashe vazniga nisbatan ingichkaroq. Shu sababdan ulanuvchan chok bo'y asosidagi ochiq makonda, arqon yo qullob (bandaj) bilan mahkamlangan bo'lishi kerak.

Daraxt qatlamlari katta va keng shakllarda (blinlar ko'rinishida) namunaning har bir qismiga yotqiziladi, presslanadi, idishdagi pishiriq kabi chok bo'yicha qirg'iladi. Tayyorlashdan oldin qolipni surtishga ehtiyoj yo'q. Shu bilan birga qolip suvda iviydi.

CHo'p qo'g'irchoqlar

Odatda bosh, kaft va tovonlar qattiq yog'ochdan (jo'ka (lipa) daraxti g' eng yaxshi variant), qolgan bo'laklar uchun yumshoq yog'och yaroqlidir. Yog'och qo'g'irchoq bo'yindan bilak va kaftgacha kiyinadi. Qirg'ilgan bo'laklar barcha ulagich unsurlar qirg'ilgandan keyin shaklga to'g'rilanadi. Ko'p hollarda asbob sifatida 25 millimetrli keskich (rezba ochadigan keskich) yo detalli ishlarga 8 millimetrli keskich to'g'ri keladi. Sizga yana yog'och bolg'acha, ignali egov va yog'ochga to'g'ri burchak shaklini berish uchun kerak bo'ladi. Tasmali pardozlash elektr stanogi yog'och bo'yicha barcha ishlarga yaraydi. Qirg'ish jarayonida yog'ochni ushlab turish juda

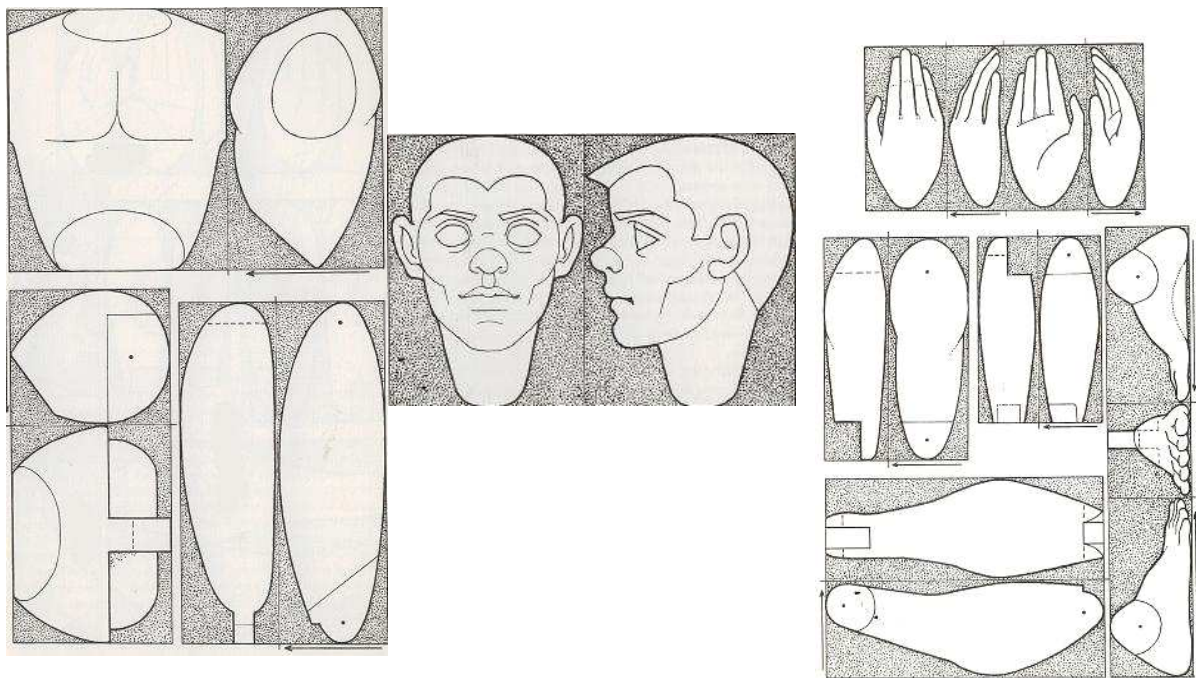
muhim. Ish vaqtida usta odatda bir qo'lida matoli yog'ochni, boshqa qo'lida keskichni ushlaydi.

Yog'och teksturasi (tuzilishi)

Tik turuvchi figuradagi qo'g'irchoq teksturasi yo'nalishi yuqoridan pastga vertikal. Keskichni burchakda namuna (qolip) burchagi teksturasiga mos tarzda ushlash kerak.

Rezba

Agarda siz yog'och bo'yicha tajribali yo'nuvchi (kesuvchi) bo'lmasangiz, rezbadan oldin qo'g'irchoqning barcha bo'laklariga zarur rasmlarni chizish ma'qul. Odatda, yog'och shakllari to'g'ri to'rtburchak yoki doira ko'rinishiga ega bo'ladi. Ikkala holatda ham namunalarni tasvirlardagi profillarga muvofiq to'g'ri burchak shakliga keltirish zarur. 15, 16 va 17 rasmlarda plastilinli qolip va yog'ochdan bevosita modellashirish metodi bilan tayyorlanadigan qo'g'irchoqlarning namunalari ko'rsatilgan.

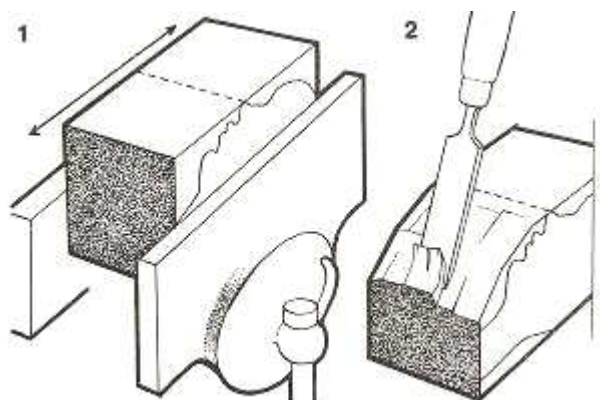

Boshni qirqish

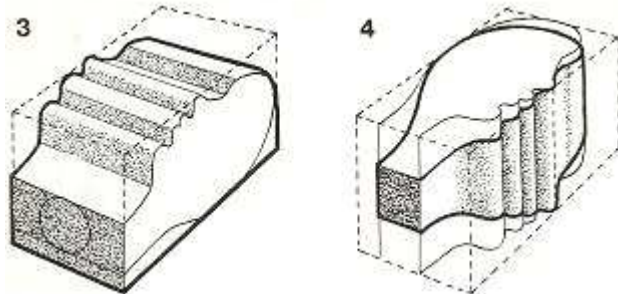
Bu yerda qo'g'irchoqning boshqa bo'laklariga qo'llash mumkin bo'lgan bosh qirqish pallasi ko'rsatilgan.

Rasm 18.

1. Profil tasvirli bosh bloki iskanjaga (tiski) yuz tomonidan yuqoriga qilib joylashtirilgan. Tekstura yo'nalishi bosh yuqorisidan to bo'yin asosigacha.

2. Ikkita keng yuza keskich va bolg'a yordamida qirqiladi. Keskichga andak kuch bilan bolg'a sopi uriladi. Bu holatda keskichning harakat yo'nalishini nazorat qilish muhim. Birinchi navbatda bo'yindan burungacha (eng baland nuqta) bo'lgan yuza qismi tozalanadi.

Rasm 19.

3. Barcha burchak egiklari va yuz qismlari o'yilgan, boshni yuqoriga qaratish mumkin.

4. Metall bilan bog'langan joylar, burun va profilning orqa tomonini jilvirlatish lozim. Quloqlardan bo'yin tomon

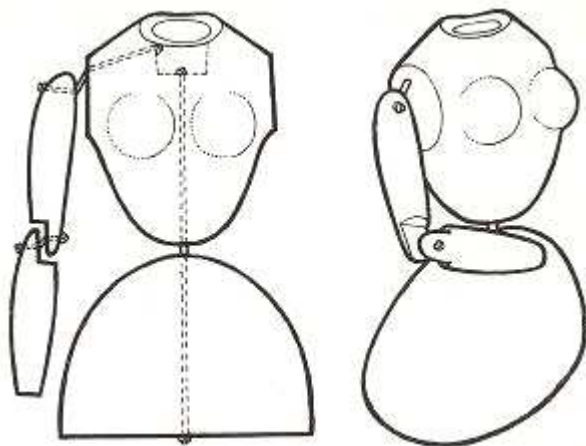
tozalangan.

Yuz qismini yuqoriga qaratib iskanjada boshni yanada detallarigacha ishlash mumkin. Burun kichik qil arra yordamida. Ko'z va og'iz detallashgan va yuz chiziqlari silliqlangan. Betlar, iyak va bo'yinni silliqlatish uchun keskich yo egovdan foydalanish mumkin.

Ulanishlar (ulagichlar)

Qanday materialdan tayyorlanishidan qat'iy nazar qo'g'irchoq bo'g'imlarini biriktirilishida inson tanasi harakatlariga monand qo'g'irchoq harakatlarining nisbatan haqiqatnamo bo'lishini hisobga olishga intilish zarur. Bunday ulagichlar tirsak, kaft va tizzalarda sharnir (oshiqq'moshiq) ulagichlar yo bo'yin, yelka va tovonlar atrofida erkin aylanuvchan bog'lanishlar bo'lishi mumkin. Yog'och qo'g'irchoq uchun ulanishning uch asosiy turi bor: ipli, terili, tarnovchasi bor tirnoqli bog'ich. Bir qo'g'irchoqda uch turdagi ulagichlar bo'lishi mumkin, ularning har bir u yo bu holatda zaruratga ko'ra tanlanadi.

Ipli ulagichlar

Rasm 20.

Ipli ulagichlar eng qayishqoq va qo'g'irchoqni old va ortga harakatlanishini ta'minlashda qo'llaniladi. Yelka va tirsaklarning birlashgan ipli ulagichlari qo'g'irchoq qo'llari harakatlarining yengilligi va mobilligini ta'minlaydi.

Tirsaklar uchun ipli ulagichlarni tayyorlash

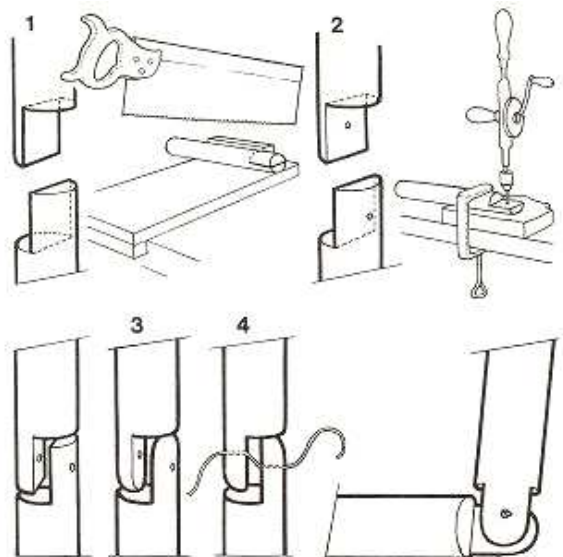
Rasm 21.

1. Ikki bor egovni sal tekkizish materialdagi ulanish nuqtasini ketkazadi. Ikkala uchi bir-biriga mos kelganida ularning orasida ozgina ochiq joy qoldiriladi.

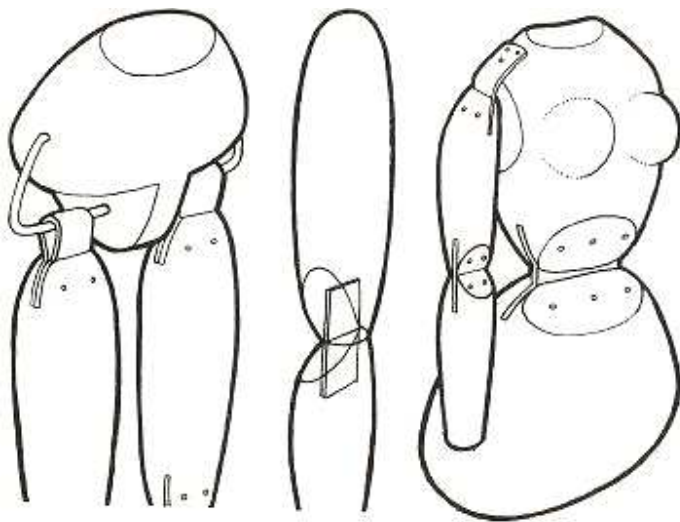
2. Har bir uchda teshik parmalanadi.

3. Keyin uchlarning yuzasi jilvirlantiriladi.

4. Ip yoki sim parmalangan teshikdan tortiladi. Ochiq joy ulagichga qattiq tortilmaydi, ip yoki simning tashqi uchlari tugun qilib tugiladi.

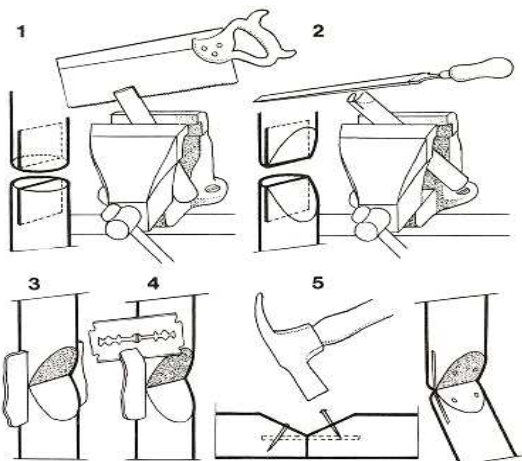
Terili ulagichlar

Rasm 22.

Terili ulagichlar faqat oldinga va orqaga qilinadigan sharnirli (oshiqg'moshiq) harakatlarni juda yaxshi ta'minlaydi. Bunday ulagichlar qo'llanilishining yaxshi namunasi sifatida qo'g'irchoqning tizza, tirsak va kaftlari hisoblanadi. Agarda niyatda qo'g'irchoqning atrofga salmoqli aylanishi hisobga olinmasa, bunday ulagichlar yelka va belga yaroqli. Terili material

mustahkam va qayishqoq bo'lishi kerak. Kichkina qo'g'irchoqlarga zamsh (yumshoq charm), kattalariga - qo'lqopli teri yo muqovabop saxtiyon⁵.

Tizza uchun terili ulagichlarni tayyorlash

Rasm 23.

Ulanayotgan har bir uchning markazidagi bo'shliq (markaxidan ichiga) arralanadi. Teshik bir-biriga nisbatan qat'iy tarzda joylashadi.

Har bir uch yuzasining yarmi jilvirlantiriladi yo burchakka qarab tilinadiki, bu qo'g'irchoq harakatining erkinlik darajasini belgilaydi.

3. Har bir teshikka terining kvadrat bo'lagi uchlarining bir-biriga qat'iyan muvofiq kelmagunicha joylanadi. Har bir teshikka ozgina yelim qo'shiladi, bunda yelim ulanayotgan uchlarga tushmasligi zarur.

4. Teridan ortiqchasi piska bilan qirqladi.

5. Harakatlarni sinab ko'rish natijasida ulagichlar tarang emasligi aniqlanadi va har bir ulagichning yuzasiga teri fiksatsiyasi uchun ikkita kichik bulavka (ninali to'g'nog'ich) o'rnatiladi.

Taxta yon qirrasidan chiqarilgan tirnoq va taroq (qirra)⁶

Bunday ulagichlarni qilish yetarlicha mushkuldir. Lekin, ular harakatlarni haqiqatnamo bo'lishini ta'minlaydi va akrobatik qo'g'irchoqlar uchun yaxshi qo'llaniladi.

Taxta yon qirrasidan chiqarilgan tirnoq va taroq (qirra)ni tayyorlash

Rasm 24.

1. Har bir uchdagi ulagichga ikki bor sal egovlanadiki, bunda bir qism boshqa uchning bo'shlig'iga joylashtirilsin. Sal egovlangan qismlar burchak ostiga qilinib, qo'g'irchoq harakatlarining u yo bu erkinlik darajasini ta'minlaydi.

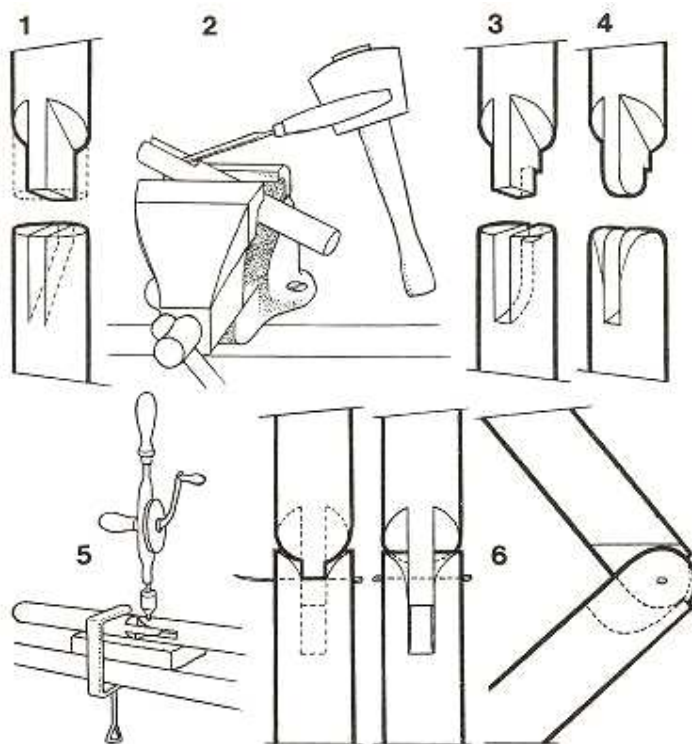
Bo'shliq chetlari jilvirlanadi. Bo'shliq kengligiga solishtirgan holda egov kenglik bo'yicha tanlanadi.

3. Eng qisqa tomonda tilcha qo'yiladigan kichkinagina ariqcha arralanadi, boshqa uchda ariqchaga mos o'lchamda o'yi q arralanadi.

Barcha chetlar yumaloqlangan shaklgacha jilvirlantiriladi.

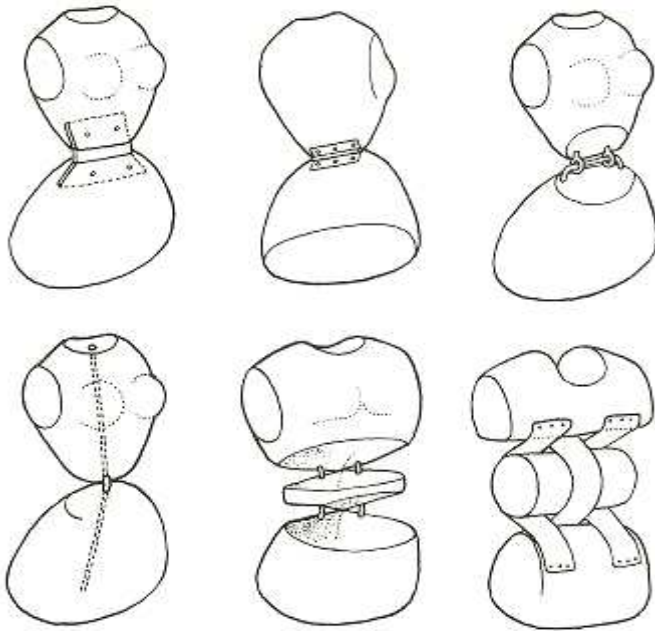
5. Taxta yon qirrasidan chiqarilgan tirnoq va taroq (qirra) birg'biriga qo'yilib orasidan parmalanadi. Teshik o'lchami ulagichdagi aylanish o'qini mustahkamlaydigan ip diametriga mos bo'lishi kerak.

6. Kalta sim teshik orqali o'tkaziladi va chetlar bo'yicha qirqladi.

⁶ Ботиқ чоклар ва бўртмалар

Nostandart ulagichlar

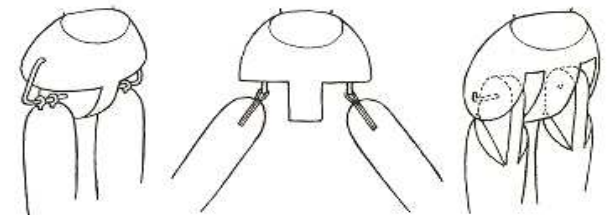
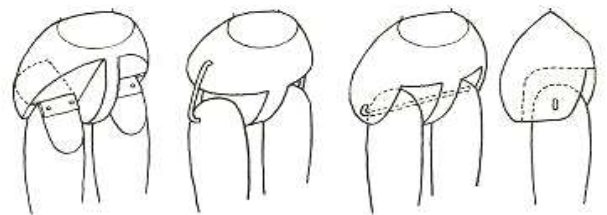
25 rasmda ikkita terili, ikkita ipli ulagichlar va kichkina metalli sharnir (oshiq-moshiq)li ulagichlar ko'rsatilgan.

Rasm 26.

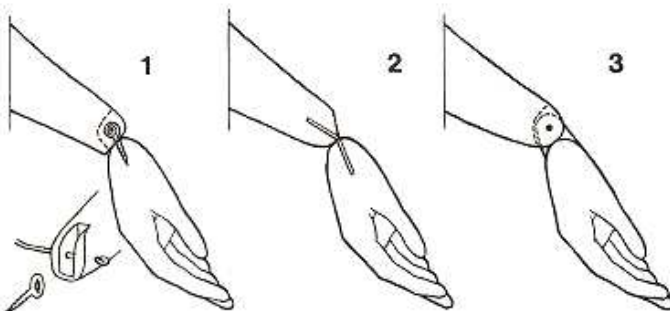
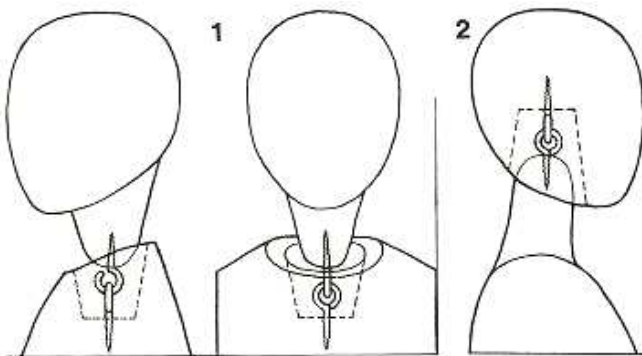
Bu ulagichlar bel uchun qo'llaniladi. Ularning har biri harakat erkinligini ta'minlaydi. Ayrim turlari bir tomondan boshqa tomonga harakatlanishni ko'zlaydi.

Rasm 25.

Ipli, terili va taxta yon qirrasidan chiqarilgan tirnoq va taroq (qirra)li ulagichlar bo'yicha yo'riqnomalar tizza va tirsaklarni birlashtirishda qo'llanilishi mumkin. Ulagichlarning yuqoridagidek o'xshash boshqa metodlarni yanada batafsilroq to'xtalish zarur. Yuqorida bel ulagichning turli turlari ko'rsatib o'tildiki, ularning har biri ma'lum darajada harakat erkinligini ta'minlaydi.

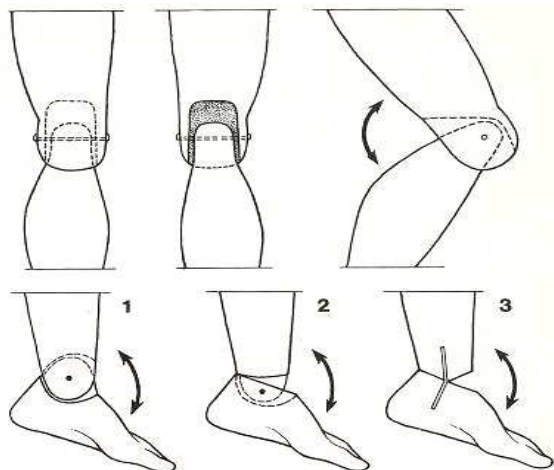

Rasm 27.

Ushbu rasmda bo'yin ulagichning ikki turi ko'rsatilgan. Birinchi holda ikkita dumaloq ilgak bo'yinga burab mahkamlangan va uning ostida teshik bo'ladi. Bunday o'zaro bog'lanish har tomonlama harakatlanishni ta'minlaydi. Ikkinchi holatda qo'g'irchoq harakatlanishini oz darajada erkinligini ta'minlaydigan ulagich bosh ichida joylashgan. Bilak ulagich bo'yicha uchala misolda ham biz egamiz: birinchi holatda, simli ulagichlar ayrim yonlama harakatga imkon beradi. Boshqa holatlarda, terili va tirnoqli ulagichlar sharnirli (oshiqg'moshiqli) hisoblanadi. Qo'g'irchoq qo'li, kafti bilan muvozanatlashtirilib, yuqoriga

qaratadigan va bosh barmoqqa bog'langan ip bilan boshqariladigan holatlar bundan mustasno.

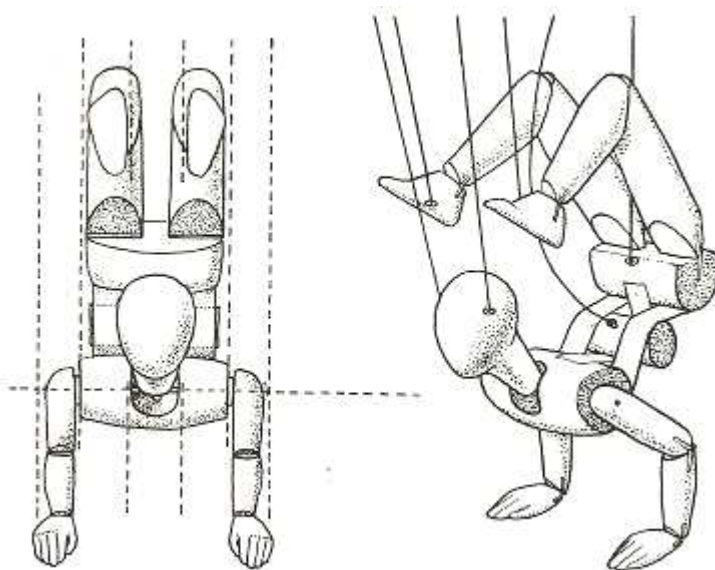
Rasm 28.

Rasmda ko'rsatilgan ichki tizza ulagich ko'proq akrobatik qo'g'irchoqlarga mos keladi. Bu ulagichlar ko'proq kaftlarga to'g'ri keladi. To'piq ulagichlar ajrab ketishini oldini olish uchun oyoqlar andak tik holda qirqilishi kerak. Akrobatik qo'g'irchoqlarda ulagichning turi va shakli belgilab beradigan harakatlanayotgan tovonlar orasida bo'shliq bo'ladi.

Bir tekislikdagi (yuza) xarakat.

Rasm 29.

Ayrim, dastaki (qo'l) dorboz, "ilon-odam" va akrobat kabi qo'g'irchoqlar bir tekislikda harakatlanishga mo'ljallangan. Rasmda terili sharnirli ulagich (yelka va bo'yin istisno tarzda) yonlama harakatlanishga imkon bermasligi ko'rsatilgan. Ko'krak qismi o'tadigan joyga yelimlangan mustahkam simli valchada yelka erkin aylanadi.

Tor shayba har bir yelkaga biriktirilgan, sim uchlari ikki tilga bo'lingan va bukilgan. Qo'g'irchoq bo'yni asosidagi ilgak bo'yin teshigidan o'tadigan simli sharnir yonida mahkamlangan. Bunday biriktirish usuli ko'pincha hayvonlarning oyoq, qo'llarini modellashtirishda qo'llaniladi.

Boshqarish tuzilishi (moslamasi).

1. Tayanch (tirgak)

Qo'g'irchoqning asosiy vazni odatda yelkali iplarda ushlab turiladi. Boshli iplar sodda qo'g'irchoqlardagina bu vazifani bajaradi, lekin, odatda boshni ushlashga qo'llaniladi. Orqa iplar ham qo'g'irchoqning ma'lum holatlarda og'irlik qismini ushlab turadi ular odatda qo'g'irchoq muvozanati uchun yelkali bilan birga amalga oshiradi. Bu besh ip boshqaruvchi iplar sifatida qayd qilinadi va qo'g'irchoq yurituvchi qo'lida bo'ladi.

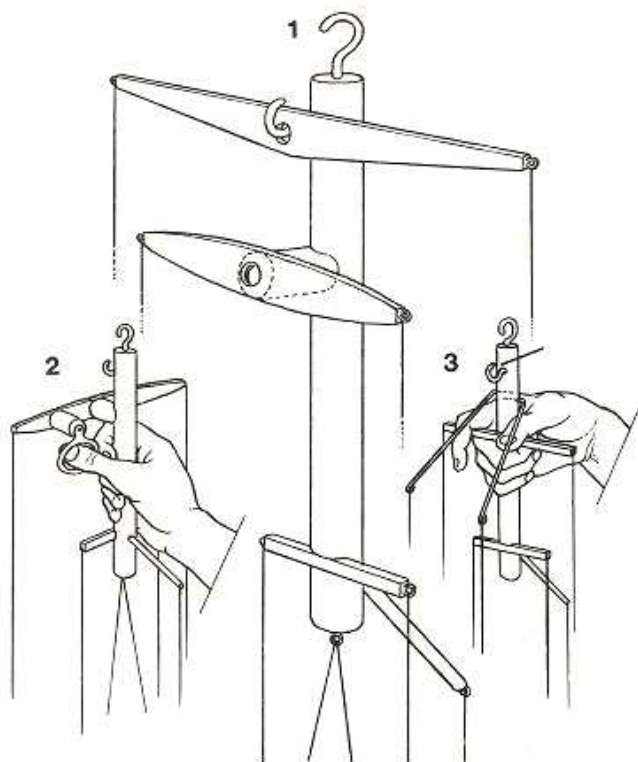
Vaga boshqarishi orqali ta'minlanadigan harakatlar. Vaganing yengil qayrilishi qo'g'irchoqni ta'zim qilishga, vaganing yonlama harakatlari bosh engashishini ta'minlaydi. Sakrash, tizzani bukish va yotma holatlari ayrini ko'tarish va tushirish bilan ta'minlanadi. Akrobatik qo'g'irchoqlar uchun ko'p holatlar vaganing to'liq qayrilishi bilan amalga oshadi.

3. Bo'linmali vaga, simli va kiygazmali richag iplarining individual harakatlari

Odatda yechma vagalar asosiy vaga ilgaklarida osiladi. Asosan, bu qo'l vagalar bo'lib, qo'g'irchoq yurituvchining qo'l vagalarning har biri

qo'g'irchoqning bosh barmoqlariga tortilgan ip yordamida qo'lni erkin boshqarishidir. Ko'p qo'g'irchoq yurituvchilar oyoq (pichoqli) bo'linmali vagalardan foydalanishadi, ular asosiy vaganing sharnirlari kabi mustahkam mahkamlangan va shuningdek, bosh barmoqlar bilan boshqariladi. Qo'g'irchoq qo'lini ko'taruvchi va tushiruvchi simli richaglar ba'zan asosiy vagaga biriktiriladi. Qo'g'irchoqni boshqarish unsurlari foydalanish xususiyatlariga ko'ra cho'tka, yog'och bog'ichlar yoki kartonlardan tayyorlanadi.

Vertikal boshqarishning uch turi

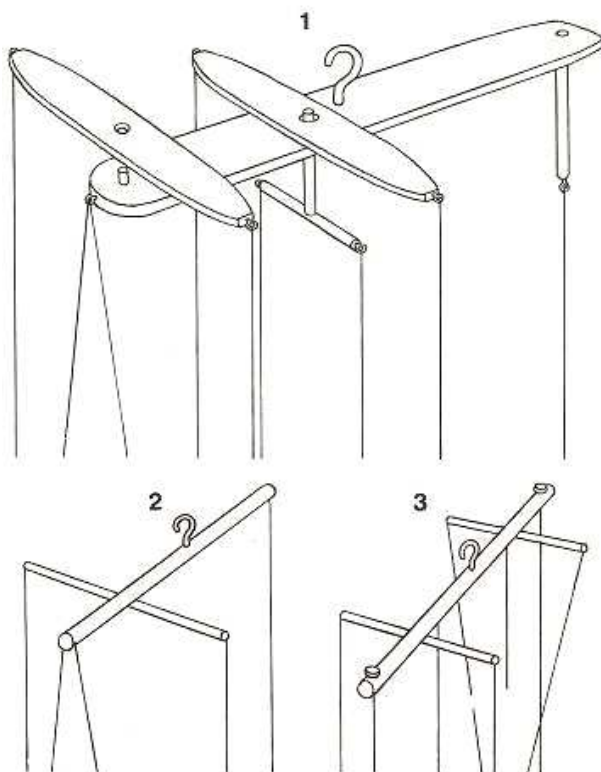
Rasm 30.

1. Tipik vertikal boshqarish moslamasi balandlikda, qo'g'irchoq bo'yining teng yarmida bo'ladi. Sharnirli oyoq (pichoq) ulagich erkin qo'l barmoqlarini hisobga oladi.
2. O'sha ulagich moslama qo'lning bosh barmog'i uchundir.
3. Qo'lli iplar uchun bo'linmali oyoq (pichoq) ulagich va richagli (pishangli) ulagichlar.

Gorizontal boshqarishning uch turi

Rasm 31.

1. Yechma pichoqli (oyoq) vaga bilan standartli gorizontal ulagich
2. Soddalashgan gorizontal ulagichlar.

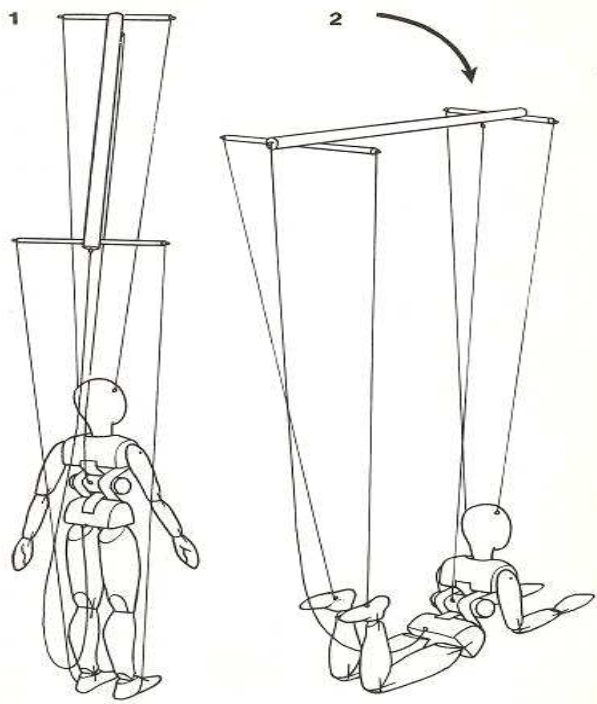
Bir tomondan boshqa tomonga qayrilish tizza harakatlarini ta'minlaydi.

3. Qo'g'irchoq-hayvonlar uchun sodda ulagichlar. Old oyoq iplari shunday kesishadiki, qarama-qarshi tomonga oyoq harakatlarini ta'minlaydi.

Qaytiriluvchan birikishlar

Bunday birikishlarning ikki turi tryukli qo'g'irchoqlarga qo'llaniladi. Birinchi holatda boshqaruvchi birikishni vertikal tarzida qo'g'irchoqning barcha harakatlarini qila oladi. To'liq burilishda qo'g'irchoq ip birikishlari xususiyatlaridan kelib chiqib to'liq burilish qila oladi. Ikkinchi holda, birikish qo'g'irchoq bosh yo

yelka atrofida aylanib, lekin, oldinga engashadi va ikkinchi iplardan qutuladi. Bunday turga “ilon-odam” yo akrobat misol bo‘la oladi. Qo‘g‘irchoqlarda bel ulagichlar yengil va qayishqoq, faqat bo‘yin atrofi ulagichlari faqat bir tomonlama harakatni ta‘minlaydi. Asosiy ulagich yuqorida, qo‘g‘irchoq bo‘yining uchdan ikki qismiga teng tarzda joylashgan. Oltita asosiy iplar mavjud. Ikkitasi boshga, ikkitasi tovonga va yana ikkitasi belni biriktirishga to‘g‘ri keladi. Oyoq iplar uchun xochsimon tirgak (hovon) bosh iplar uchun tirgakdan kengroq.

Rasm 32.

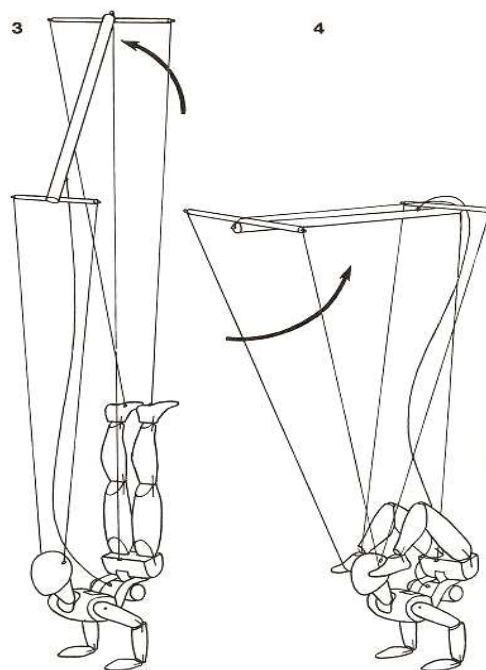
1. Bu rasmda akrobat boshli iplar orqali vertikal holatda turibdi, ort iplardan biri siqiq (tortilgan), qo‘l iplar erkin.

2. Mustahkamlovchi mahkamlagich oldinga engashtirilgan, qo‘g‘irchoq tizzaga tushadi, qo‘llarini oldinga cho‘zadi. Agar mahkamlagichlar gorizontal holatda bo‘lsa, unda qo‘g‘irchoq qo‘llari va oyoq osti (kafti)lari yerdan ko‘tarilgan.

Rasm 33.

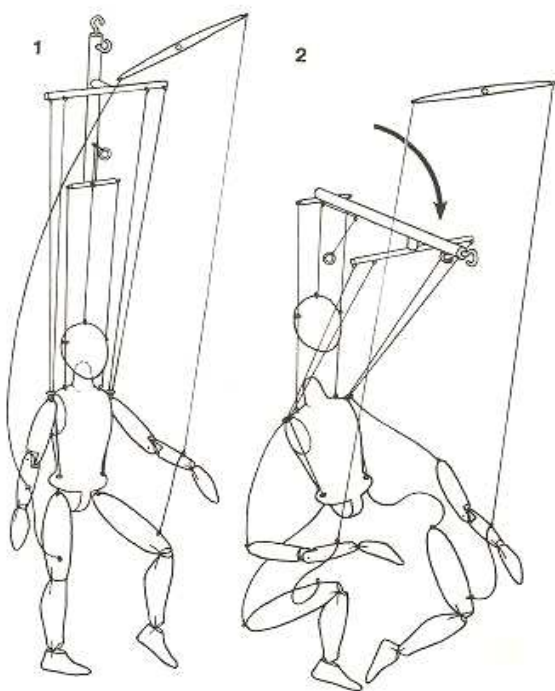
2. Boshni ushlashini boshqaruvchi mahkamlagichning uchi o‘zgarmas holatda qoladi, vertikal holda ko‘tarilgan qaramag‘qarshi uchi tovonni yuqoriga tortadi. Tosga mahkamlangan ortki ip bel ipini zaiflashtirgan holda tortilgan. Ulangan iplar uzunligi to‘g‘ri tanlangandagina akrobatg‘qo‘g‘irchoqni qo‘llardagi muvozanati yengil bo‘ladi.

3. Bosh mahkamlagich uchi ortga torilgan. Tovuonni ushlaydigan uch

oldinga harakat qilib, yelkaga

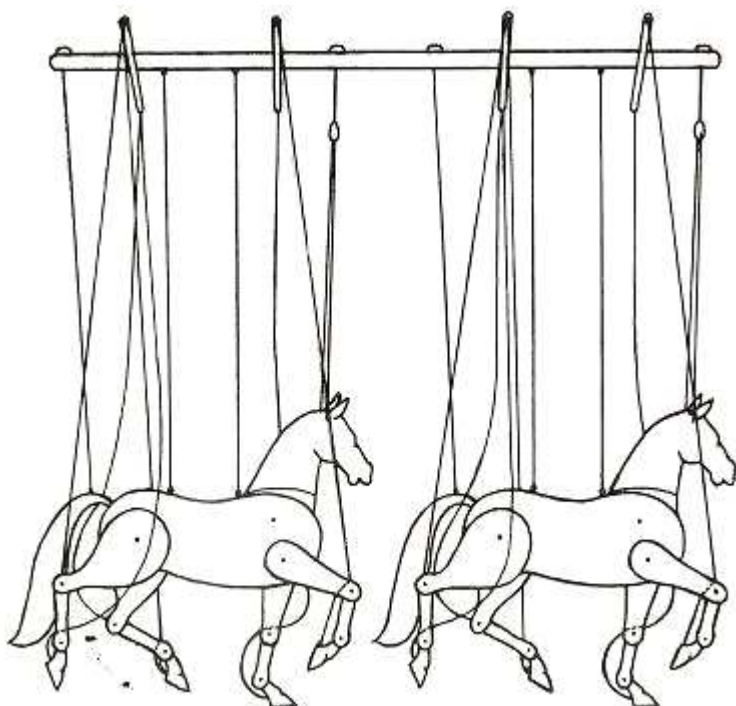
qo‘g‘irchoq tovonini tushiradi.

Rasm 34.

Uloqtirma mahkamlagichning ikkinchi turi qo'g'irchoqning mazkur "sochma" misoli orqali ko'rsatilgan. Mahkamlagichning vertikal holati qo'g'irchoqning qo'llari va oyoqlarini yelka va son teshigidan tortilgan cho'zma iplar orqali ushlaydi. Yurishni qo'llar va oyoqlar birgalikda harakatlantiradigan yechma mahkamlagichlar ta'minlaydi, bosh esa hammasidan alohida harakatlanadi.

Tandemli mahkamlagichlar

Rasm 35.

Tandemli mahkamlagichlar ko'pincha qo'g'irchoqlar guruhlarini o'zgartirishda foydalaniladi. Rasmda ko'rsatilgan boshqaruvchi mahkamlagich ayrim standart gorizontaal mahkamlagichlarning murakkabliklarini namoyon etadi, u bir tomondan boshqa tomonga og'adi. Asosiy mahkamlagich butun qo'g'irchoqni ushlaydi, yon pishangi(richag)lar egiladi va tizzalar ko'tariladi. Bunday mahkamlagichni guruhdagi istalgan miqdordagi qo'g'irchoqlarga qo'llash mumkin.

Ulagich (biriktirgich) iplar

Iplar turlicha bo'lishi mumkin: qo'g'irchoq vazni va o'lchoviga bog'liq makrame yoki gilamli. Ip uzunligi qo'g'irchoq bo'yi, boshqaruvchi mahkamlagichlar va sahna o'rtasidagi masofa hisobidan aniqlanadi. Qo'g'irchoq yurituvchi qo'lining joylashish balandligi ham hisobga olinadi. Bo'yi 450 mmli qo'g'irchoqqa yelkali iplar 1200 mmdan kam bo'lmasligi kerak. Yog'och qo'g'irchoqlar asosiy boshqaruvchi mahkamlagichning teshiklariga va qo'g'irchoqning o'ziga iplar

biriktiriladi. Papyeg‘mashedan qilingan qo‘g‘irchoqlarda simli ilmoqlar sterjenli tizim ustida ishlashning qismi hisoblanadi, latta qo‘g‘irchoqlar uchun iplar uzunligi material o‘lchamiga muvofiq qirqladi.

Boshqaruvchi mahkamlagich iplarini mustahkamlash talab qilingan balandlikda o‘rnatiladi. Yelkali iplar birinchi navbatda tortilib, boshqa iplarning uzunligi yelkali uzunligi bilan taqqoslanadi. Qo‘llar andak ko‘tarilgan holda mahkamlangan va tizzali iplar shu darajada tortiladiki, oyoqlar harakatlari aniq belgilangan.

Rasm 36.

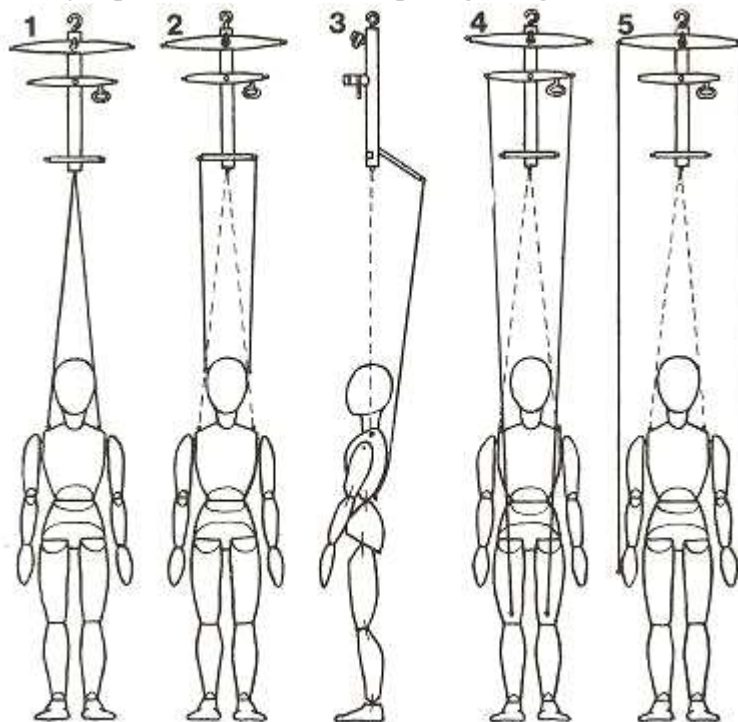
1. Yelka iplari. Qo‘llar bir holatda muvozanatda bo‘lishi uchun ular uzunligi bo‘yicha bir xil bo‘lishi kerak.

2. Bosh iplari. Bosh teshiklari ozgina quloqlar ortida joylashgan. Bu bosh aylanmalari uchun muhim.

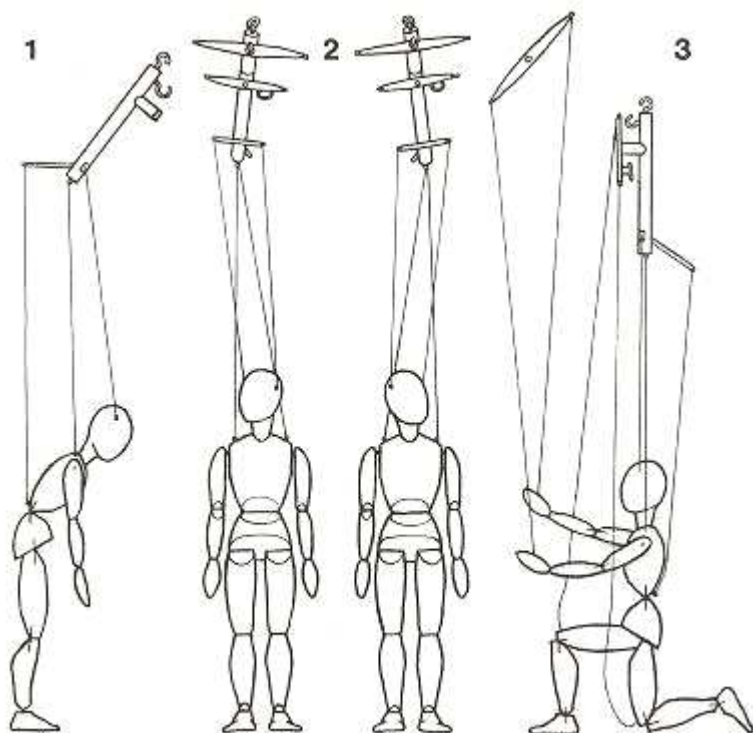
3. Ortki iplar. Orqa teshik son mahkamlagich tepasida joylashgan. Bu ip yelkali bilan birga qo‘g‘irchoq turg‘unligini ta‘minlaydi.

4. Tizza iplari. Teshik tizza mahkamlagichlar tepasida joylashgan. Ular siqiq tortilgan bo‘lishi kerak.

5. Qo‘l iplari. Odatda qo‘lning katta barmoqlariga biriktirilib, qo‘llar turli tomonlarga harakatlanadi.

Oddiy harakatlar

Rasm 37.

1. Ta‘zim. Boshqaruvchi mahkamlagichlar oldinga egiladi, egiluvchan ip to‘g‘rilanadi (tenglashadi). Yelka va bosh iplari qog‘irchoq soniga nisbatan bukadi.

2. Bosh aylanishi. Yo‘nalishlariga muvofiq tarzda bosh aylanishini bir tomondan boshqa tomonga boshqariluvchi mahkamlagichning andak og‘ishi ta‘minlaydi.

3. Tizzaga yiqilish. Oyoqlarni boshqaruvchi

mahkamlagichdagi bosh barmoqning pastga harakati qo'g'irchoqning o'ng tizzasini bukadi, pishangni o'zi esa oldin va pastga harakatlantiradi. Qo'l mahkamlagichning bukilish burchag osti qo'llarni bukadi.

Yurish

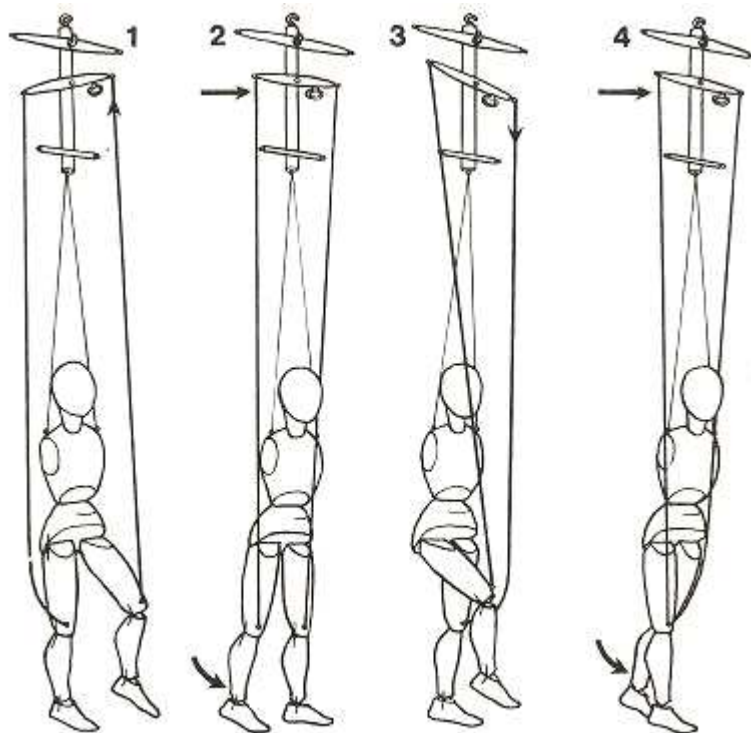
Rasm 38.

1. Kerakli qo'l mahkamlagichdagi qo'lning bosh barmog'i harakatlanishi o'ng ipni zaiflashtirib, chap tizzani ko'taradi.

2. Barcha boshqaruvchi mahkamlagichlar chap oyoq orqali oldinga harakatlanadi, oyoq mahkamlagichi esa avvalgi holatga qaytaradi. O'ng oyoq chapga tutashadi va keyingi harakat boshlanishiga tayyorlaydi.

3. Bosh barmoq pastga harakati o'ng oyoqni ko'taradi.

4. Boshqaruvchi mahkamlagich oldinga, o'ng oyoq orqali harakatlanadi, bu vaqtlar chapi o'ngga yaqinlashadi. Bu yerda harakat bosqichmag'bosqich ko'rsatilgan, amaliyotda asosiysi u silliq va davomli bo'lishi kerak.

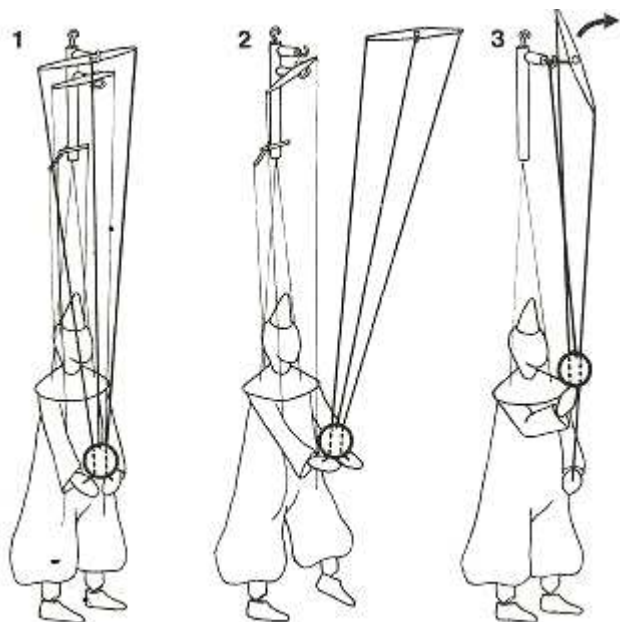

Jonglyor qo'g'irchoqlar

Mazkur tur qo'g'irchoqlarning nisbatan eng yengil turlaridan biri hisoblanadi. Jonglyor bir sharni ishlatishi mumkin, uni bilintirmasdan ma'lum balandlikka ko'tariladi va ko'rinmay qoladi, keyin kutilmaganda qaytadi. Boshqa holatda jonglyor ikki shardan, jonglyorlikning tomoshaviy illyuziyasini yuzaga keltirgan holda foydalanadi, garchi, qo'g'irchoq qo'llariga nisbatan sharlar o'z holatini o'zgartirmaydi. Shuningdek, ikki sharni ishlatish orqali qo'g'irchoqning chap tovonidan sharlar urilib qaytishini qilish mumkin. Amaliyotda qo'g'irchoq yurituvchi oldiga oyna qo'yilganda aslida nima sodir bo'layotganini ko'rsatadi g' buni yuqoridan ko'rish oson emas. Jonglyorlar-qo'g'irchoqlar andak orqaga tashlangan boshga ega bo'lishi va ko'zlari ko'tarilganki, xuddi ular sharlarning harakatini kuzatishmoqda. Tana va oyoq uchun mahkamlagich turi o'z ixtiyoricha tanlanadi, lekin qo'llar nisbatan qayishqoq va egiluvchan bo'lishi kerak. Yelka va tirsaklarning ipli mahkamlagichlari mazkur holatga yaxshi mos keladi, bilaklardagi terili sharnirli ulagichlar kamroq yeyilib ketadi.

Sharlarni yog'och qatlami bilan to'ldirilgan oddiy tennis sharchalaridan tayyorlanishi mumkin. Jonglyorning qo'llari sharlarga tekkanda shovqin chiqarishidan qochish uchun kigiz bilan qoplangan bo'lishi kerak. Asosiy boshqaruvchi mahkamlagich standart tarzda tanlanadiki, qo'g'irchoq yuguradi, sakraydi va qulluq qiladi. Jonglyorlik harakatlari bir yo undan ko'proq yechma

qo'l mahkamlagichlari bilan nazorat qilinadi, undan iplar orqali sharlar qo'g'irchoq qo'llari teshiklaridan o'tadi (balki barmoqlari orasidagi bo'shliqdir). Jonglyorg'qo'g'irchoq tryuklar qilishda g'oyat cheklangan, shuning uchun kontrastlik (o'zgaruvchanlik) muhitini shovqin effektlari jo'rligida musobaqalashishni yaratishda uni boshqa qo'g'irchoqlar guruhida ishlatish tavsiya etiladi.

Rasm 39.

1. Boshqaruvchi qo'l mahkamlagich asosiy holatda, shar esa jonglyor qo'llarida turadi. Har bir mahkamlagichdan chiqqan iplar sharlardan qo'g'irchoq qo'llariga o'tkaziladi, uchinchi ip esa sharning o'ziga biriktiriladi.

2. Yurishda tizza iplari erkin harakatlanishi uchun qo'l mahkamlagichni oldinga olib borish zarur.

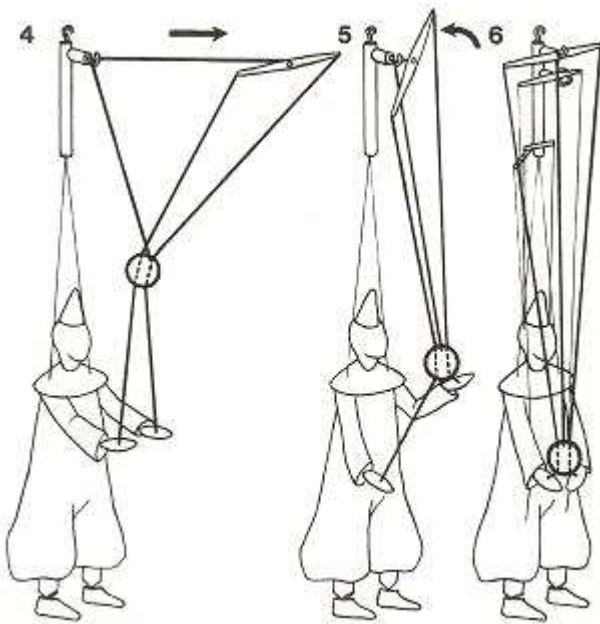
3. Qo'l mahkamlagichdagi markaziy ip ilgakka kiygaziladi va sharni bir qo'ldan boshqasiga otgan holda mahkamlagich shiddat bilan o'ngga egiladi.

Rasm 40.

4. Hali qo'l mahkamlagich to'g'rilanib va oldinga surilguncha markaziy ip sharni havoga otadi. Mahkamlagich qancha uzoqroqqa surilsa (qo'zg'alsa), shunchalik shar uzoqroqqa otiladi.

5. Tortilgan ipga yo'naltirilgan sharni ushlab olish uchun qo'l mahkamlagich asosiysiga yaqin qaytadi va chapga egiladi.

6. Chap qo'l tushiriladi va shar avvalgi (boshlang'ich) holatga qaytadi. Bu, harakatlar ketmag'ketligi aks tartibda amalga oshirilishi mumkin, yoki shar havoga ikkala qo'l bilan irg'itiladi.

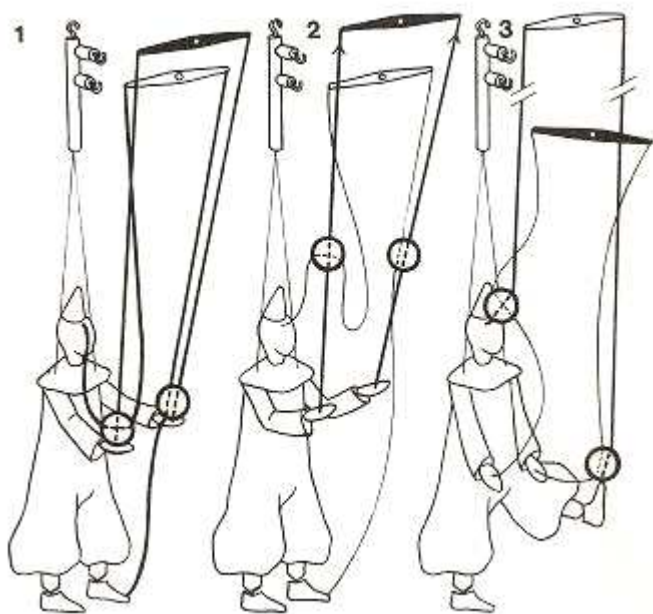
Rasm 41.

1. Bu yerda ikki shar ishlatiladi. **Iplar har bir shar orqali qo'g'irchoqning har bir kaftiga o'tkaziladi.**

2. Qo'l mahkamlagich bir tomondan boshqasiga bukilganda har bir shar havoga otiladi va keyinroq boshlang'ich (avvalgi) holatiga qaytadi.

3. Agarda qo'l mahkamlagich uchi bilan tomoshabinlarga o'girilgan bo'lsa, unda bir qo'ldan boshqasiga shar irg'itish illyuziyasi yuzaga keladi.

Rasm 42.

1. Mazkur tryukda iplar bilan qo'g'irchoqning peshanasi va chap oyog'iga tortilgan uchinchi mahkamlagich qatnashadi. Agarda mahkamlagich bir qo'lda ushlanmasa, unda qo'g'irchoqni ikkinchi qo'g'irchoq yurituvchi ushlaydi (yuritadi).

2. Qo'l mahkamlagich shiddatli harakati bilan ikkala sharni havoga irg'itadi.

3. Qo'l mahkamlagich pastga tushiriladi, ikkinchi mahkamlagich ko'tariladi va iplar bilan qo'g'irchoqning peshanasi hamda chap oyog'iga tortilgan sharlar

dastlabki (avvalgi, boshlang'ich) holatiga qaytadi. Chap oyoqdagi shar qo'lga yuqorida qayd qilingan harakatlarning ketmag'ketligi aks tartibda qaytadi. Qo'g'irchoq peshonasidagi shar esa o'z vazni borligidan qaytadi.

Trapetsiyadagi akrobat

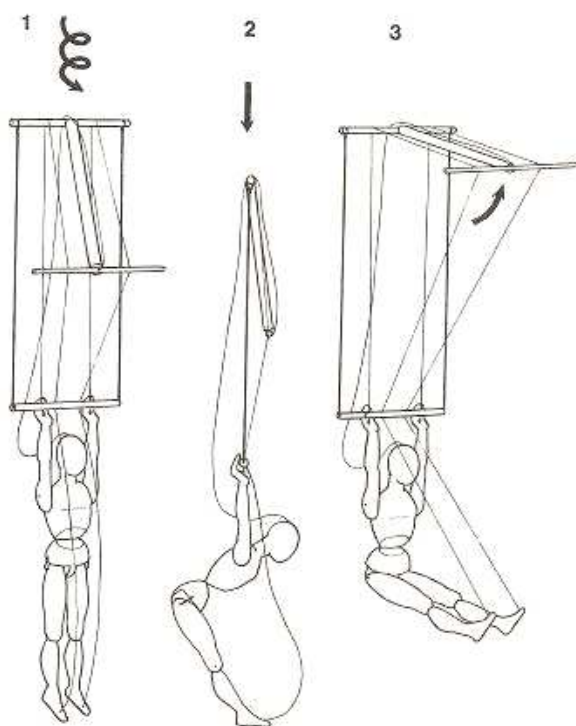
Mazkur akrobat trapetsiyaga tushirilgan holda qo'llarga osib olinadi. Yerga tegib u tomoshabinlarga ta'zim qiladi, keyin yana yuqoriga ko'tariladi. Trapetsiya (ikki uchiga arqon bog'langan tayoq) qo'zg'alag'qo'zg'ala, uning oyoqlarini ko'taradi va tushiradi. Bir qancha tebranishlardan keyin u oyoqlarni mahkamlagichga ko'taradi, qo'llarini tushiradi va oyoqlarda osilib qoladi. U avvalgidek qo'zg'alib, qo'l holatiga qaytadi va davriy tarzda qo'llari bilan o'zini ko'tarib, tushirib bel darajasiga mahkamlagichda ko'tariladi.

Mazkur qo'g'irchoq yengil yig'iladi va faqat bir yuzada harakatlanadi. Yelkadan barmoq uchlarigacha bo'lgan qo'llar yaxlit mato bo'lagidan tayyorlangan, barmoqlar mahkamlagichga nisbatan yumaloqlangan. Yelkalar ko'krak orqali o'tkazilgan simli sharnirlarda aylanadi. Bosh, yelkalar va tananing yuqori qismi bir yaxlitlik hisoblanadi. Bel teri ulagich bilan mahkamlangan, u oldinga egiladi. Sondagi mahkamlagichlar atroflama harakatga yo'l qo'ymasligi kerak, oyoqlar esa yaxlit materialdan qilingan. Trapetsiya yuqori va quyi yog'och xaridan, qo'shilgan eshilmaydigan simlardan qilingan. Simlar uchi qayirilgan va aylanishdan qochish uchun mahkamlangan.

Boshqaruvchi mahkamlagich notekis, Tsimon, akrobat bo'yining yarim balandligida, qo'llarini yuqoriga ko'targan tik holatda. Tg'mahkamlagichning quyi uchi trapetsiyadagi yuqori xari markaziga o'rnatilgan. U ishlatilmaganida 4 diagrammada ko'rsatilgan holatda bo'ladi, bir xil uzunlikdagi iplar quyi trapetsiyadagi teshik orqali akrobat kaftlari va oyoq barmoqlari orasidagi teshiklarga o'tkazilgan. Beshinchi ip Tg'mahkamlagichning markazi yuqorisidan, akrobat boshidan pastga o'tkazilgan. Ko'p vaqt bu ip erkin holatda bo'lib, uni qo'l

iplarining bir xil tortilishidan hisobga olgan holda tanlash kerak, agarda akrobat 5 holatda bo'lsa.

Rasm 43.

1. Qachonki boshqaruvchi Tg'mahkamlagich oxirigacha oldinga chiqqanda akrobat qo'llarda osilib qoladi. Trapetsiya yuqoridan markazdagi ilgakda aylanadi.

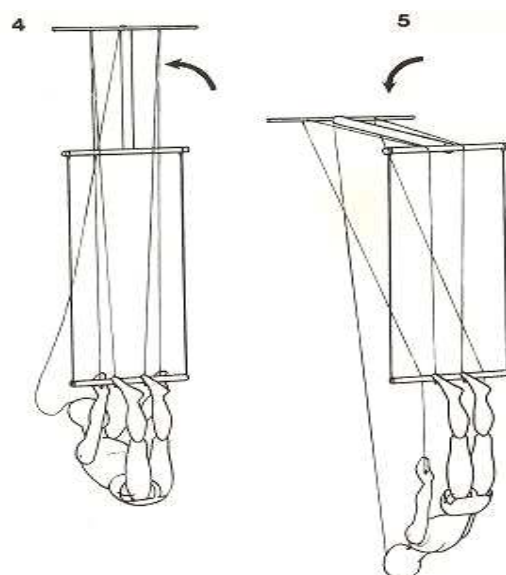
2. Akrobat yerga tekkanida, ilgak zaiflashadi va trapetsiya aylanishdan to'xtaydi. Trapetsiya pastga tushishda, to akrobat jamoatga ta'zim qilmaguncha davom etadi.

3. Trapetsiya havoga ko'tariladi va yoniga aylanadi. O'rta holatgacha Tg'mahkamlagichning turlicha ko'tarilishi va tushishi akrobat oyoqlari ko'tarilishi va tushishiga, aylanish vaqtida trapetsiyaga bosim ko'rsatadi. Endi, qo'g'irchoq yurituvchi trapetsiyani bir qo'l bilan ushlaydi va aylantiradi, boshqasida Tg'mahkamlagichni harakatlantiradi.

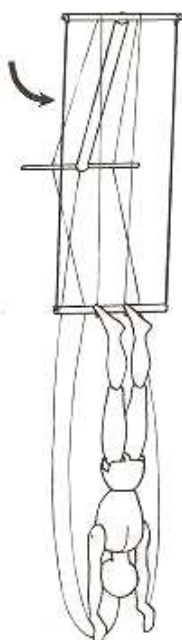
Rasm 44.

4. Trapetsiya qo'zg'alguncha, akrobat oyoqlarini kaft darajasiga ko'tarib, Tg'mahkamlagich yuqoriga chiqadi.

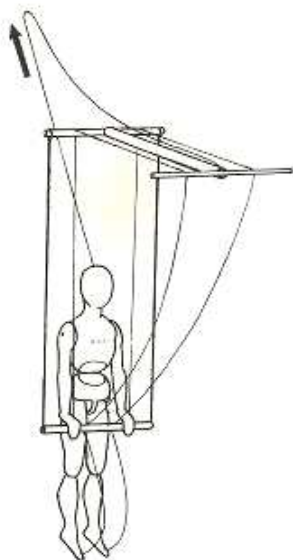
5. Qachonki, Tg'mahkamlagich teskari tomonga bukilganida o'rta holatda bo'lib, akrobat qo'llari trapetsiyadan ajraladi (uziladi) va u oyoq barmoqlarida osila boshlaydi.

6

7

Rasm 45.

6. T-mahkamlagich to'liq orqaga bukilganda, akrobat qo'llari uning boshi ostidan cho'ziladi. Hali trapetsiya qo'zg'alishda davom etayotganida harakatlarning aks tartibida akrobatni avvalgi (boshlang'ich) holatga qaytarish mumkin.

7. Bu yerda 3 holatdan boshlanib, bosh ipi akrobat trapetsiyadagi o'z vazni yordamida, qo'llari vositasida muvozanatlashguncha ko'tariladi. Hali qo'g'irchoq yurituvchi bosh ipini ko'targanja akrobat qo'li trapetsiyani tebratib, Tg'mahkamlagichni ushlagan holda uni ushlab turadi. Buning barini qilish juda oson, modomiki, oyoq iplari trapetsiya yuqorisigacha oyoqlarni silliq tushirilishi kerak.

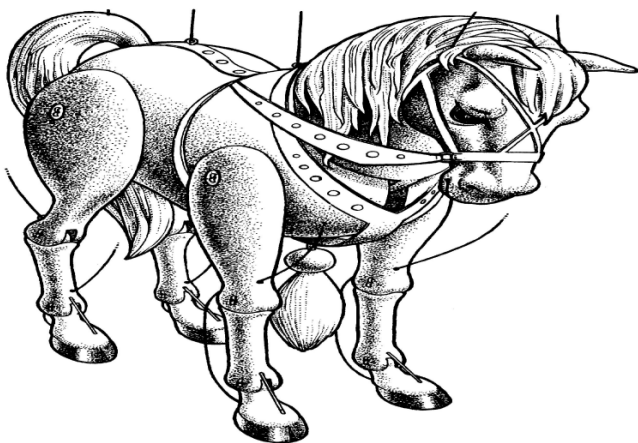
Yo'rtib chopadigan ot

Yo'rtoqi ot

Qo'g'irchoq teatrlarida ot hayvon qo'g'irchoqlar orasida eng mashhuri hisoblanadi. Modomiki boshqa hayvonlar bilan tryuklar bajarish cheklangan, ot esa ularni oliymaqom darajada ko'rsata oladi.

Bu yerda tasvirlangan ot yo'rtib chopishi, sakrashi, ortki oyoqlarida yurishi, qorni bilan yerga tegishi, boshi va dumini ko'tarishi mumkin. Ot tayyorlash vaqtida mahkamlagichlarni

i hisobga olgan holda umumiy va yon qismlariga alohida e'tibor qaratish zarur (46 rasm). Vaznni kamaytirish, sayqallashtirish va qirqishni osonlashtirish uchun tana balzadan tayyorlanadi. Bu material teshik qilinishiga imkon bermaydi, shuning uchun otning asosiy vaznini ushlaydigan iplar tana, qorin uzunasi, past va

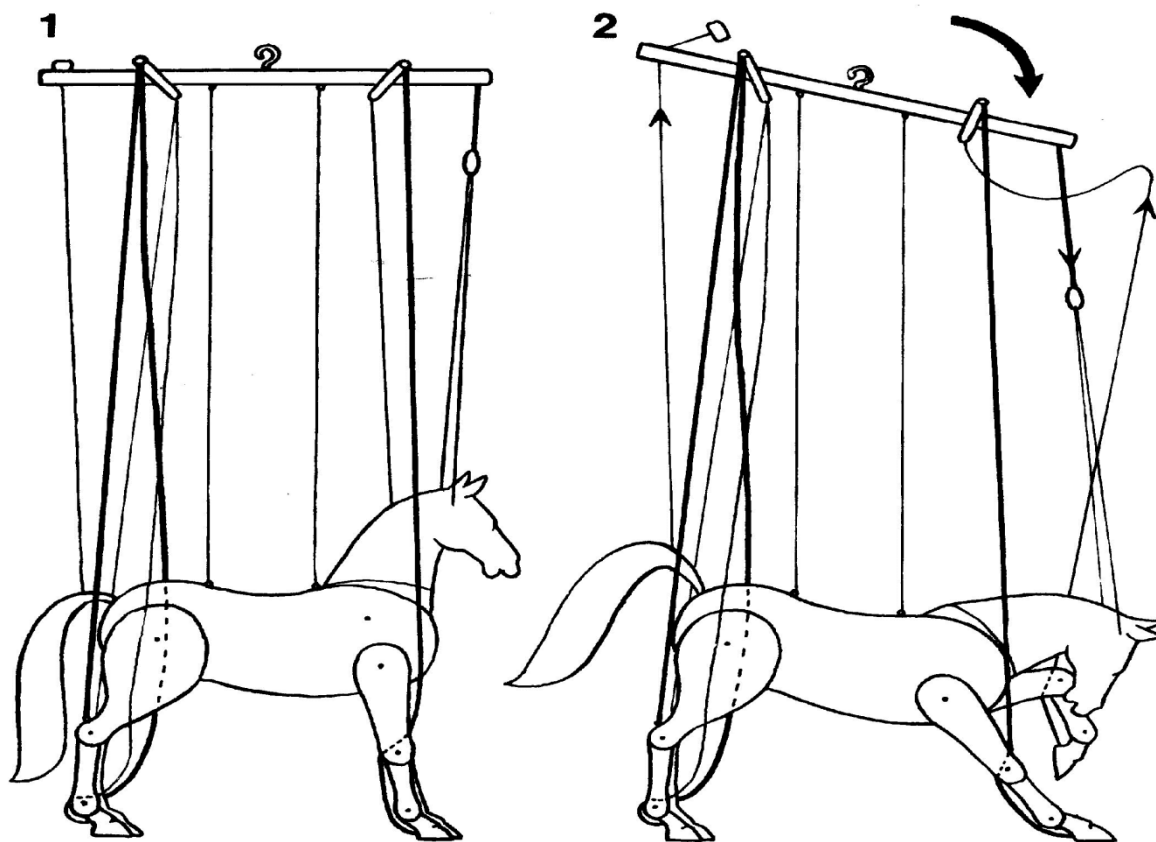
yuqori simlardan qilingan ilgaklarga mahkamlanadi. Vazn yoʻqligida oyoqlarni ingichka qirqish mumkin. Oyoqlar tanaga simli sharnirlar koʻmagida biriktiriladi. Qolgan biriktirishlar yoniga harakatlanmaydigan biriktirishlardir. Tizza harakatlari bir yoʻnalishda chegaralanishi kerak.

Balza juda yengil va mustahkam yogʻochli daraxt boʻlib, Janubiy va Markaziy Amerikada oʻsadi.

Mazkur otlarda ikkita har tomoniga chiqarilgan oyoq mahkamlovchilarga ega boshqaruvchi mahkamlagichlarning standart toʻplami (nabor). Yelka ensizligidan faqat bir ipgina har old oyoqdan orqali oʻtadi, u tizza mahkamlagichdan oʻtkaziladi va tuyoqning ort qismiga yetadi. Ort oyoqlar mahkamlagichida bitta toʻgʻri va bitta kesishuvchan ip boʻladi. Toʻgʻri ip tizzaning ort qismiga muvofiq, kesishuvchan esa qaramagʻ qarshi joylashgan oyoqqa, tuyoq ortiga muvofiq keladi. Dum asosiy boshqaruvchi mahkamlagichga harakatchan yogʻoch tugma bilan mahkamlanadi. Bosh esa quloqlardan chiquvchi va simlar yordamida birmuncha balandlikda birlashuvchi ikki iplar koʻtarilgan holatda ushlaydi. Unchalik katta boʻlmagan, qayishqoq prujinalar har bir tuyoq oldiga oʻrnatiladi.

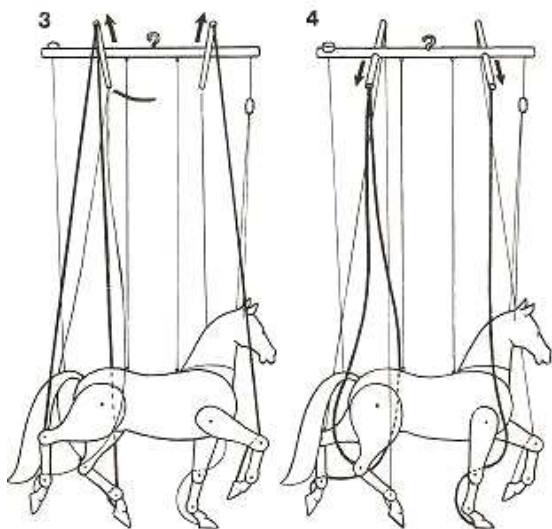
47-rasm

1. Tik holatja asosiy boshqaruvchi mahkamlagich tekis joylashgan. Zaiflashgan kesishuvchan iplardan tashqari barcha iplar bir xil

taranglikda. “Ispan yoʻrtoqi”si uchun old oyoq iplari toʻgʻri tuyoq ustidan oʻtadi.

2. Qachonki, boshqaruvchi mahkamlagich pastga va oldinga egilganida, ot tanasi o'sha burchak osti bo'yicha bukiladi. Har bir alohida harakat dumni, old oyoqni ko'tarishga javob beradi.

Rasm 48.

3. Mazkur harakat bir tomondan boshqa tomonga asosiy mahkamlagichning aylanishini ta'minlaydi. Iplar harakati mutanosib tarzda old oyoqni ko'taradi va ort oyoqni orqaga tashlatadi. Ort oyoqdagi kesishuvchan ip uni oldinga tortadi.

4. Endi asosiy mahkamlagich otni keyingi harakatga keltirib, aks yo'nalishda aylanadi. Ot qo'lg'oyoqlarini mayin harakatlarini musiqa bilan bajarish mumkin.

Rasm 49.

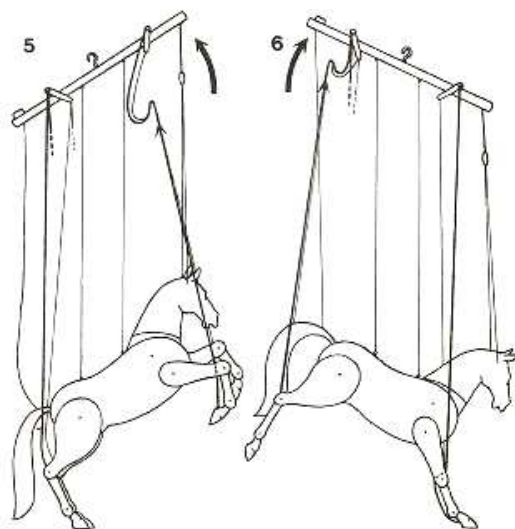
5. Old oyoqlardagi iplar birga yig'ilganda, mahkamlagichlar esa yuqoriga ko'tarilganda, ot "levada" holatini amalga oshiradi. Ortki oyoqlarni oldinga qilib sakrashlar seriyasi "kurbet" deyiladi. Shu holatda ot to'siqlarni yengib o'tishi mumkin.

6. Aks harakat uchun ort oyoq iplari birga yig'ilib, shiddat bilan yuqoriga tashlanadi.

Levada g' yaylovning ot boqish, ot sovitish uchun ajratilgan qismi

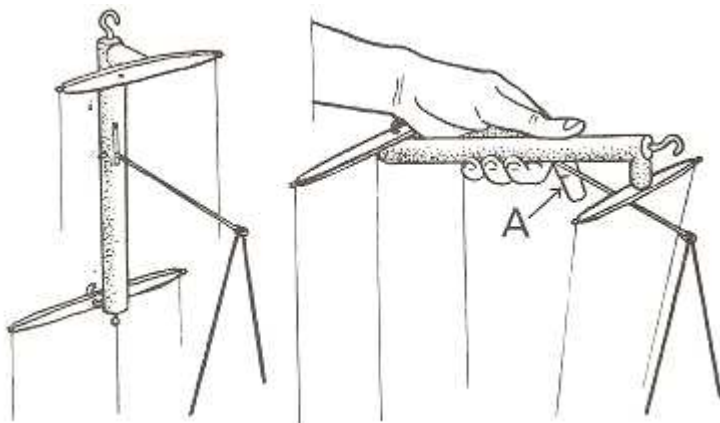
Qo'l bilan muvozanatlashtiriladigan akrobat

Bu akrobat sakrashlar seriyasi bilan chiqib, oyoqlarida vertikal holda turadi. U jamoatga ta'zim qilib, sahnada turgan joygacha sonidan engashib, qo'llarini muvozanatda ushlab sekin vertikal holatgacha oyoqlarini yuqoriga ko'taradi. Bu holatda u tirsaklarini bukib va rostlab, bir qancha vaqt ko'tariladi va tushiriladi. Nihoyat u sahnada qo'llar bilan yurib, bir necha bor aylanadi.

Qo'g'irchoq bir yuzada (bo'yin istisno tarzida) harakatlanishga mo'ljallangan. Qo'llar va oyoqlar muallaq bo'lishi, qo'g'irchoq masxaraboz libosini kiyishi uchun yog'ochli sharnir uchlarida terili sharnir mahkamlagichlar bo'lishi kerak. Yelkalar ko'krakdan o'tadigan simli sharnir mahkamlagichlar aylanadi.

Rasm 50.

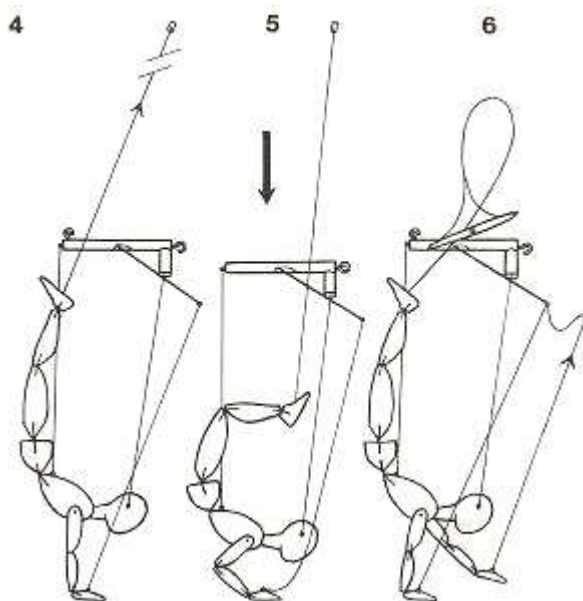
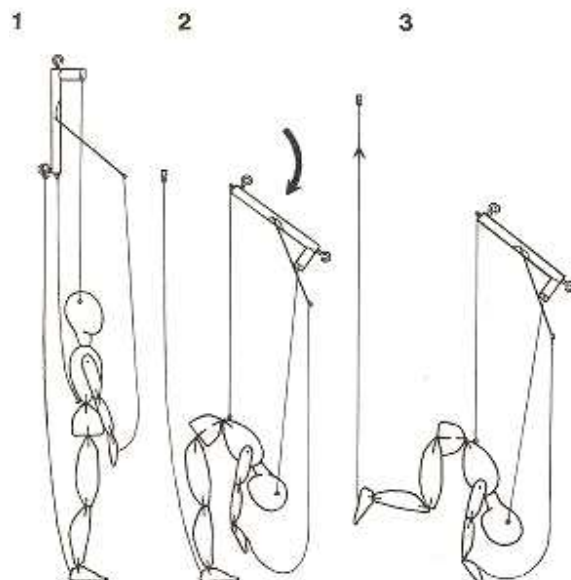

Asosiy boshqaruvchi vega tashlama mahkamlagich hisoblanadi. Yechma mahkamlagich iplar bilan asosiy mahkamlagichning ortida bo'ladi. Terili pishangi iplar bilan akrobat qo'llari ortida, markaz oldidadir. Bosh iplari belgilangan mahkamlagichlardan keladi

va qo'g'irchoqning butun vaznini ushlaydi. Ta'zimda asosiy mahkamlagich oldinga, ko'rsatkich barmoq pishangidagi qo'l iplarini bosh iplari orasidan ko'taradi, iplar teng bo'lmagan holda joylashtirilgan, ammo, oyoqlarning vertikal harakatlarini murakkablashtirishdan qochishga imkon berar darajada yetarlicha sodda.

Rasm 51.

1. Asosiy holatda asosiy vaznni bosh iplar ushlaydi. Qo'l iplar zaiflashgan va pishangi tinch holatda bo'ladi.
2. Oyoq mahkamlagich ajralganda asosiysi egiladi va qo'g'irchoq bo'yining yarmiga bukiladi. Qo'l pishangi oldinga, bosh iplari orasida harakatlanadi.
3. Akrobat qo'llari yerga tegadi va oyoq mahkamlagichlar oyoqlar bilan birga ko'tariladi. Akrobatga kaftga o'tiradi.

Rasm 52.

4. Hali oyoq mahkamlagich yana harakatlansa, iplar asosiy mahkamlagichning har tomoni orqali o'tadi. Asosiy mahkamlagich tenglashib, bosh ko'tariladi va orqasi bukik.
5. Asosiy mahkamlagich harakati qo'llarda akrobatni o'ziga yuqori va pastga itaradi. Oyoq mahkamlagichlar oyoqlar ko'tarish yo tushirishni yoki navbati bilan ularni qimirlatishga majburlaydi.
6. Tovon mahkamlagichlari va ularni

iplar bilan birga to'plashda qo'l ushlaydi, hali erkin qo'l akrobat kaftlarida yuritishni tutib turadi.

Dorboz

Dorboz jamoat ko'ra oladigan joydan tashqari zonalaridagi ikki nuqta orasida tarang tortilgan simga chiqadi. To'lqinsimon harakatlar qila oladigan qo'llari bilan dorboz bir oyog'ida sim o'rtasiga kelib oladi, oyoqlar barmoqlarida bir qancha sakrashlar qiladi, oyog'ini bukib va bir oyog'ini ortga tashlab, o'zini arabeska holatiga keltiradi. Avvalgi holatga qaytib dorboz sim davomiga sakraydi, qo'llar va oyoqlarini tushirib, oyoq barmoqlarida piruetda aylanadi. Yana tezroq aylanib, u qo'llari va oyoqlarini turli tomonga yoyib yuboradi (cho'zib). Yana va yana sim kesishib, raqqos piruetni bajaradi, arabeski holatiga keladi to yana sahna markaziga qaytmaguncha. Keyin u bir oyoqda o'tirib, sim uzunasiga to'g'rilanadi, uzatilgan tovonga qo'llari va boshlarini qo'yib, bel oldga bukiladi.

Arabesk (frans. ... aynan arabcha), klassik raqsning asosiy holatlaridan biri (ko'tarilgan va orqaga uzatilgan oyoqlar bilan). Tayanch oyoqlar, qo'llar, bosh, tananing turli holatlarida ko'rinishlari o'zgarishi.

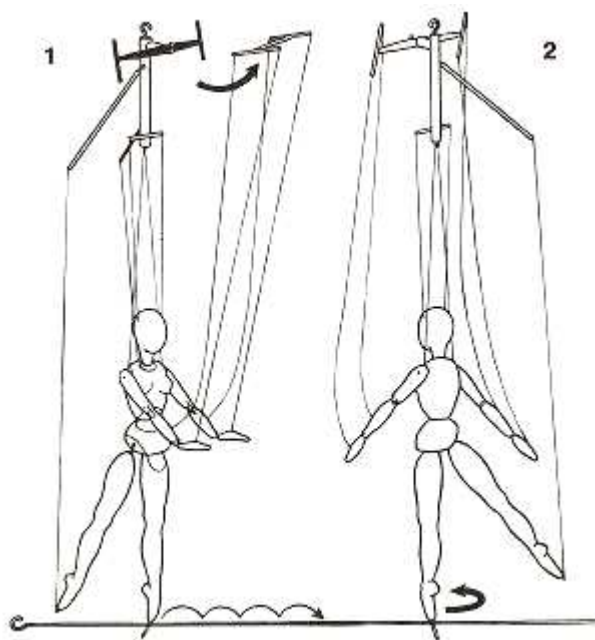
Qo'g'irchoq sonidan uzatilgan oyoq barmog'igacha yaxlit materialdan tayyorlanadi. Simlarda mustahkamlangan oyoqlar mahkamlagichlari terili hisoblanadi. Boshqa oyoq belga buralgan va ikki teshiklar orasidan o'tkazilgan simli ilgakda erkin harakatlanadi. Simli ilgak oyoq barmoqlarida belgilanib, qo'g'irchoqlar aylanishiga imkon beradi (53 rasm).

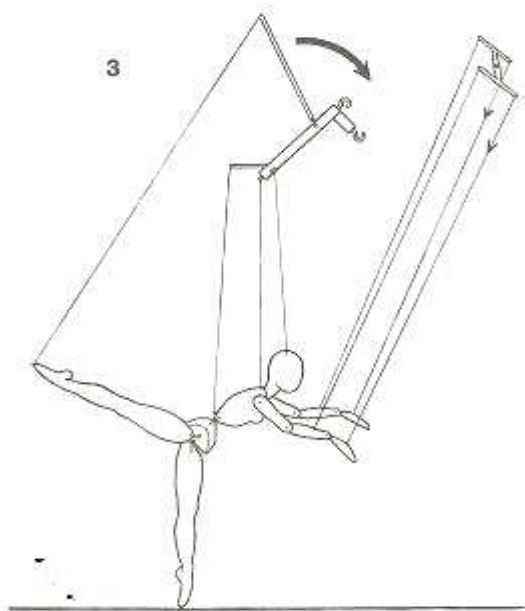
Asosiy mahkamlagich standart holatda bo'ladi. Ammo yechma qo'l mahkamlagichi yonlarda tirgaklarga ega. Bunday mahkamlagich mayin harakatlar bajarishga imkon beradi. Yolg'iz oyoq mahkamlagich tenglashtirilmagan, uni o'zi erkin osma aylanma sterjenga bo'lib uzunligi uni aylantiradigan oyoqqa deyarli tengdir.

Rasm 53.

1. Sim ilgak orqali qo'g'irchoq oyog'iga tushiriladi va ... Qo'l mahkamlagich uzilib qoladi va bukiladiki qo'g'irchoqning qo'llari ko'tarilgan bo'ladi. Qachonki, qo'l mahkamlagich to'lqinlanishni boshlaganda qo'g'irchoq qo'llari to'lqinsimon harakatlarni bajaradi.
2. Piruetda qo'l mahkamlagich yechiladi va oyoq mahkamlagich osilib qoladi. Asosiy mahkamlagich ilgakka osiladigan tarzda aylanadi.

Piruet (frans.) baletda bir oyoqda to'liq aylanish (yoki bir qancha aylanish).

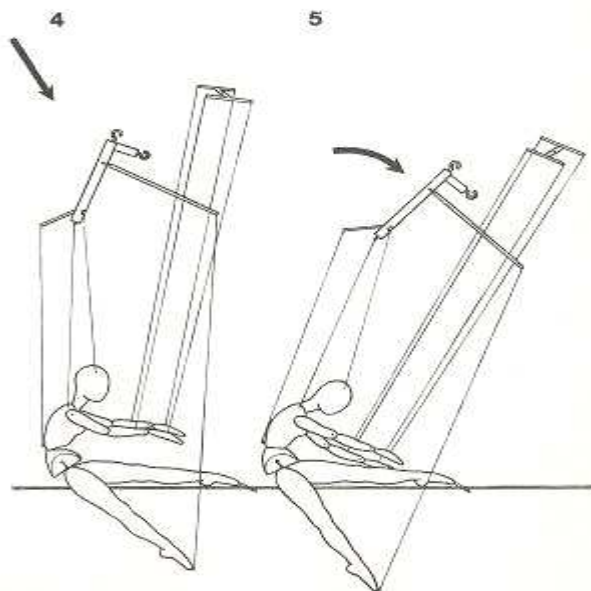
Rasm 54.

3. Arabeska holatida asosiy mahkamlagich raqqosni ko'krigidan oldinga engashtiradi va oyoq mahkamlagich oyoqni yuqoriga ko'taradi. Qo'l mahkamlagich qo'llarni yozish uchun oldinga harakatlanadi. Bu holatda qo'g'irchoq yurituvchi ehtiyotkorlik bilan qo'g'irchoqni oyoq barmoqlarida aylantirishi mumkin. Bunda arabeska holatida qo'g'irchoq yondan yaxshi ko'rinishini yodda tutish kerak.

Rasm 55.

4. Asosiy mahkamlagich pastga tushadiki, raqqosning bir oyog'i simda yotadi, bo'shi pastga bukiladi. Bu holatda qo'g'irchoq joyida qattiq bo'lishi kerak. Qo'l mahkamlagich raqqos qo'llarini oyoqlariga qarab harakatlantiradi.

5. Asosiy mahkamlagich qo'g'irchoqning asosiy vazni simga kelishi uchun oldinga va pastga tushiriladi.

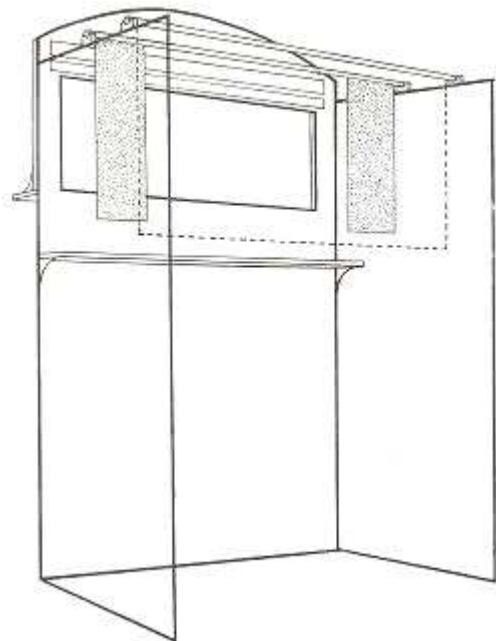

Tomosha yaratilishi

Teatr sahnasi tuzilishining asosiy sahnalari tomoshabinlarga asosiy qatnashuvchilar va ularning texnik unsurlarini, jumladan qo'g'irchoq yurituvchilarni yashiruvchi ko'rgazmali tomosha hisoblanadi. Ammo, Bonraku yapon teatrida qo'g'irchoq yurituvchilar tomoshabinlardan qo'g'irchoqlarning biriktiruvchi unsurlarini yashirishmaydi. Bu tomosha dramatikligini hech qanday darajada tushirmaydi. Ammo, modomiki ko'plab teatrlarning bosh maqsadi murakkab tryuklar qanday bajarilishini aniqlash ekan deydi muallif, yashirish unsurining detallari o'z o'rniga ega.

Qo'g'irchoq teatrini parda, o'rindiqlar, turli materiallar bilan to'ldirish mumkin, ularni ishlatish esa duradgorlik ishlarini talab qiladi. Marionetka teatri dizayni ko'pincha qanday qo'g'irchoqlar ishlatilishiga bog'liq. Bu yerda ikki xili bor: yuqoridan boshqariladigan qo'g'irchoqlar va pastdan boshqariladigan qo'g'irchoqlar.

Pastdan boshqariladigan qo'g'irchoqlar uchun teatr

Rasm 56.

Bu teatrlarning tamoyillari yuqoridagi rasmda ko'rsatilgan. Parda shunday katta bo'lishi kerak, istalgan qo'g'irchoq yurituvchilar soni unga sig'a olsun. Balandligi qulay qilib tanlanadiki, pastki chegara 1650 mm ni tashkil qilsin. Yer ostidan operator ko'zi darajasida. Sahnaning o'z balandligi esa qo'g'irchoqlar o'lchami bilan bog'liq. Qo'l qo'g'irchoqlar qoida tariqasida, unchalik katta bo'lmagan o'lchamli va 550 mm dir. Ular uchun yetarlichadir. Soya qo'g'irchoqlarini ishlatishda esa soya ekrani sahnaga mos tarzda yorug' joyda ko'rimli, ochiq bo'lishi kerak.

Tepadan boshqariladigan qo'g'irchoqlar uchun

teatr

Rasm 57.

Bu xili nisbatan murakkab.

1. Ekran yo avansahna qo'g'irchoq yurituvchilarni yashirish uchun aytarlicha baland bo'lishi kerak. Oddiy holda bu poldan 450 mm., lekin, butun teatr cherkovlar, maktablar va jamoat zallarida foydalaniladigan kafedra ko'tarilishigacha bo'lishi kerak.

2. Sahna poli sahnani ochiq makon tarzida namoyon etadigan darajada bo'lishi kerak. U qancha kerak bo'lsa, shuncha keng bo'lishi mumkin.

Ammo, chuqurligi kamdang'kam hollarda 900 mm. Dan o'tadi, modomiki, qo'g'irchoq yurituvchi qo'li undan uzuniga yetmaydi.

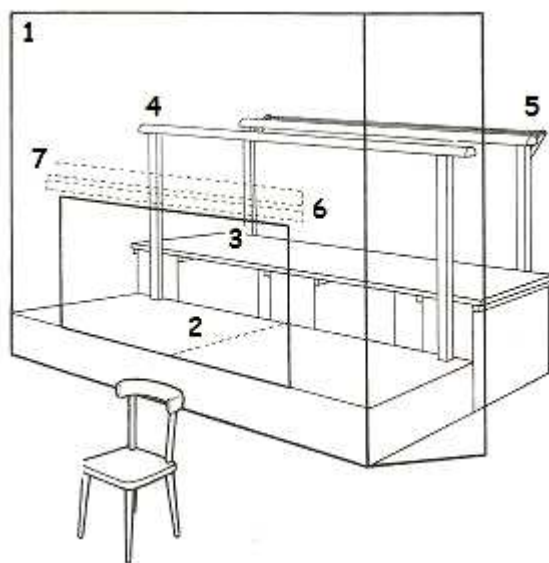
3. Ko'prik sahna poli ortida joylashgan bo'lib, qo'g'irchoq yurituvchiga turib ishlashi uchun zarur balandlikni beradi. Uning darajasi odatda 45 mm. ni tashkil etadi.

4. Tayanch parda (polog) sahna tomondan ko'priikka o'rnatilgan. U qo'g'irchoq yurituvchilarni sahnaga yiqilishini oldini oladi va qo'l tayanch sifatida xizmat qiladi.

5. Ko'prik ortiga tayoq o'rnatilib, unga ishlatilmaydigan qo'g'irchoqlar osiladi.

6. Temir parda uzun taxtachada bo'lib, u sahna ustida joylashgan.

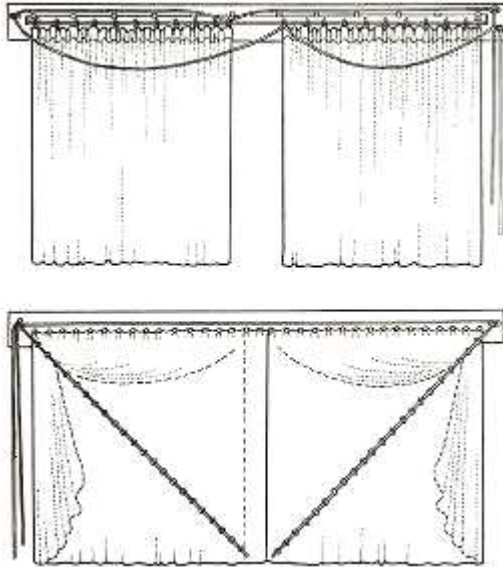
7. Tayoqda chiroq yoritkichlar qatori, tayoq esa parda ustida joylashgan.

Kafedra (yunon... aynan - o'rindiql), o'qituvchi, notiq, ma'ruzachi uchun ko'tarma

Tayoq - ingichka uzun shox va novdalardan tozalangan daraxt tanasi.

Sahna dekoratsiyasi

Rasm 58.

Qo'g'irchoq teatrida dekoratsiyani joylashtirish maksimal sodda bo'lishi kerak. Joylashuvning ikki asosiy tamoyili jonli teatr avansahnasida foydalaniladi.

Qanot o'rnatilishi ko'proq qo'g'irchoqlari pastdan boshqariladigan teatrlarga to'g'ri keladi. Qanotlar yonlarda yoki chapda joylashadi va yog'och tayoqlar osilib turadi. Qo'g'irchoqlar qanotlar ostiga qo'yiladi va ular xuddi boshqa yerdan paydo bo'ladi.

Iplar bilan boshqariladigan qo'g'irchoqlar ishlatiladigan teatrlarda fonli ekran bilan to'sish xavfsizdir. U avansahnanan ichkariga kiradi. Ekranlar yog'och tayoqlar bilan aralashib ketadi. Qutilar o'rnatilishi teatrdagi bo'sh makonlarning hammasini ishlatish imkonini beradi. Nisbatan pastdan boshqariladigan qo'g'irchoqlarga to'g'ri keladi. Marionetkalar uchun ham foydalanilishi mumkin, faqat agarda kirishlar qo'g'irchoqlar eming'erkin harakatlanishi uchun yuqorida va o'ngda joylashgan bo'lsa.

Yoritish

Yoritish uslublarini maxsus yo'riqnomalarda, kataloglarda topish yo alohida hollarda elektrikka yordam uchun murojaat qilish mumkin. Asosiysi, tomoshaning bu yo u xili uchun yoritish xususiyatini aniqlashdir.

1. Yoritkichli osma tayoq. Barcha turdagi teatrlar uchun bunday yoritish yaraydi. Yoritkichli tayoq avansahnada joylashgan. Ba'zan rangli jelatin slaydlaridan foydalaniladi.

2. Yoritish asboblari individual joylashtirish. Bu, yoritish talabiga muvofiq tarzda plafonli asboblari yo nuqtali yorug'lik manbalari bo'lishi mumkin. Sahna yonlaridagi lampalar soyalarni olib tashlashda qo'llaniladi.

3. Yoritishni taqsimlovchi shchitlar va regulyatorlar ko'chma spektakllar uchun, yoritishning har bir unsurini nazorat qilish uchun juda foydali.

Ishlab chikarilishi

Qo'g'irchoq teatri uchun uzundan uzoq voqealarni bayon qilishga hojat yo'q, shu sababdan tomoshabinning asosiy e'tibori syujet davomiyligi emas, balki qo'yilma dinamikasi mixlaydi. Shou ko'rsatishning zarur tamoyillari bor, bunga muallif alohida diqqatimizni jalb qilmoqchi.

Kontrast (O'zgaruvchanlik). Kontrastning har qanday ko'rinishi monotonlikdan qochishga yordam beradi. Chiqishlar, personajlar o'rtasida voqealar rivojlanishi shiddatli o'zgarishi sahnalashtiruvchilar mahoratidan darak beradi.

Musobaqa. Turli qo'g'irchoqlar bir vaqtini o'zida turlicha tryuklarni bajarishi, spektakl "tryukligi"ni oshirishi mumkin.

Avj. Akrobatik qo'g'irchoqlarning ko'pi faqat chegaralangan tryuklarni bajara oladi. Shu sababdan tryuklarni o'suvchan murakkablikka qarab taqsimlash ma'quldir. Tomosha finalini musiqiy jo'rlikda yakunlash mumkin: baraban gumburg'gumburi yoki simbalga urish.

Davomiyligi. Sahna, hatto mazkur chiqish murakkab qurlma bilan tayyorlangan bo'lsa ham bo'sh qolishi kerak emas. Tanaffusni nisbatan yengil tryuklar bilan to'ldirish mumkin.

Daraxt qatlami

Odatda u oddiy ko'rinishda sotiladi. Lekin, uni yelim va qirindi qorishmasidan tayyorlash mumkin. U qolipning chegaralangan unsurlari uchun yo to'ldirish uchun yo yog'ochdan qilingan qo'g'irchoq detallarini ta'mirlash uchun qo'llaniladi.

Yog'ochg'plastik - bu kompozit material bo'lib, kichik o'lchamdagi yog'och fraksiyasi (yog'och uni) va polimer plastifikator massasidan iborat.

Mod-rok

Bu bevosita modellash tirish uchun yangi material g' alebastrli marli (shasha doka) yotqizmasidir. Tayyorlanayotgan shaklga suvda namlagandan keyin yotqiziladi. Bevosita modellash tirishning bu shakli simli asosdagi qo'g'irchoq tayyorlanishida foydalaniladi. Tugallangan qolipga sho'ralashi va sinishidan qochish uchun ingichka lok qatlami ehtiyotkorlik bilan yotqiziladi. Keyin moy yo akril bo'yog'ida chizish mumkin.

Asosiy syujetlar va qahramonlar

Qo'g'irchoq teatri yashab qoldi va abadiy ekanligini ko'rsatdi. Bu faqat tomoshabinlarga bo'lgan muhabbat bilan ifodalanmaydi. Ish shundaki, qo'g'irchoqchilar qahramonlar o'ylab topishganki, ular maqolda aytilganidek, umumxalq.... Ularni o'zini, ularning hazillarini, o'tkir so'zlarini hamma bilgan va sevishtgan.

Qo'g'irchoq teatrlarida qadimdan boshlab yuz yillar davomida yashagan tipik obrazlar bo'lgan. Masal va afsona qahramonlari, folklor va qadimgi adabiyot personajlari bilan bir qatorda dolzarb "mashhur figuralar", "portret" qo'g'irchoqlar ham bo'lgan.

O'rta asrlarga oid qazilmalarda olimlar ko'pincha figurkalar topishgan: noto'g'ri shakldagi bosh, ilgakli burun, orqasida bukur va katta qorin. Bu qadimgi Rim personaji, antik xalq komediyasining qo'g'irchoq qahramoni Makkus edi.

Italyanlar XVI asr boshlarida aynan undan o'z xalq qahramonlari g' Pulchinellani "chizishgan". Bu "xo'rozcha" tomoshabinlarga shu qadar yoqdiki, tezda u barcha xalq bayramlari, karnavallari va balaganlarining ishtirokchisiga aylandi. Mashhur italyan niqoblar teatri g' komediya del arte paydo bo'lganida boshqa qahramonlar singari Pulchinella ham ular orasidan o'rin oldi.

Komediya del arte professional dramatik Yevropa teatrining ajdodlaridan biridir. Ana shu yerdan marionetka teatriga ko'plab mashhur qahramonlar yo'l oldi: ahmoq, xasis savdogar Pantalone, sergap Shifokor, xizmatkorlar Brigella, Arlekin, Kolombina, shilqim Tartalya va boshqa. Ular ijro etilayotgan pyesaga qaramay spektakldan spektaklga ko'chib yurishgan. Hatto, mashhur pyesaga duch kelishsa ham unda o'z o'rinlarini topa olishgan.

Qo'g'irchoqchilar sayohat qilishni yaxshi ko'rishgan. Ular o'z tomoshalari bilan qishloqlar, shaharlar, mamlakatlarda yurishgan. Va Pulchinellani vaqt o'tishi bilan turli xalqlar tomonidan sevilib, bir necha avlodlar o'tgach, ko'plab mamlakatlarda o'zlarining umumxalq suyuqlilari g' italyan qahramonining akag'ukalari paydo bo'ldi. Bu Fransiyada Polishinel, Angliyada Panch, Rossiyada hammaga ma'lum Petrushkaning (yoki Petr Petrovich Uksusov) bolaligi, O'zbekistonda Kachal polvon.

Yana taniqli fransuz qo'g'irchoq qahramoni g' Lyafler. Shuningdek, uning kichik ukasi Ginyol. Uning xotirasiga bag'ishlanib bu mamlakatdagi har bir qo'g'irchoqlar tomoshasi hozirgacha "Ginyolem" deb yuritiladi.

Germaniyada ham o'zining milliy qo'g'irchoq qahramoni obrazi bo'lgan. Uni turlicha atashgan: Kasperle, Gansvurstom, Pikkexeringom. Germaniya qo'g'irchoqchilarida shuningdek, hunardagi boshqa akag'ukalaridek bir yo bir qancha pyesalar, sahnalarning aniq matni bo'lib, tanlov asosida va sharoitga qarab o'ynashgan.

Ginyol va Kasperlening Chexiyalik akasi g' Kashparek. Hatto, Pragada unga va uni yaratgan Matey Kapetskiyga oq marmardan haykal bor. Chexoslovakiyada yana ikki personaj ham undan kam emaslikda mashhur: yuzaki meshchan va mijg'ov ota Speybl va uning o'g'li - quvnoq, hayotdan shod Gurvinek. Ularni Yosef Skupa⁷ yaratgan va o'zining sevimli qahramonlari bilan katta spektakllar qo'ygan va "Speybl va Gurvinek" teatri jahondagi eng mashhurlaridan biriga aylana oldi.

Umumxalq sevimli qahramonlarini o'ylash ingliz qo'g'irchoqchilariga ham nasib qilgan - Enn Xoggart va Jon Basla. Bu kichkina eshakcha Maffin. Tez orada Maffinnning ko'plab do'stlari (Tuyaqush, Zirol, It, Pingvin) paydo bo'ldi g' ular birgalikda sayohat qilishardi. Va ular faqat ingliz bolalarining sevimli qahramonlariga aylanishmadi.

Yuqorida tilga olingan qo'g'irchoqlarning ayrimlari an'anaviy qo'l qo'g'irchoqlardir, lekin ularning bari qoidaga muvofiq marionetka ham bo'lishgan.

Marionetka teatri repertuari qadimdan rang-barang. Italiya, Ruminiya, Germaniya olimlari isbotlashdiki, "Qirol Lir", "Romeo va Julyetta", "Faust" kabi jahon adabiyotining g'ururi bo'lgan asarlar syujetlari faqatgina Shekspir va

⁷ Чех кўғирчоқ сахнъатининг устаси, марионетка кўғирчоқни виртуоз бошқаради.

Getyogacha og‘zaki ijodda bo‘lmasdan, qo‘g‘irchoqchilar tomoshalaridan ham o‘rin olgan edi. “Faust” haqidagi afsona borasida Getyo hal qiluvchi taassurotini aynan marionetka teatrida olgan.

Albatta turli davolarda, turli mamlakatlarda qo‘g‘irchoqchilar tomonidan qadimgi yunon mifologiyasi, ertaklari, masallari, jiddiy yozuvchilarning adabiy asarlari syujetlari o‘ynalgan. Bular “Qizil shapkacha”, “Sohibjamol va mahluq”, “Zolushka”, “Mitti bola”, “Qo‘g‘irchoq shahar”, “Gulliver liliputlar mamlakatida”, “Petya va bo‘ri”, “Kichkina shahzoda”, “Kolombina”, “Suv parisi” va hatto, “Graf Monte Kristo”, “Yigirma ming lye suv ostida” va boshqa.

Lekin, eng mashhuri va eng ardoqli tomoshalar - bular hoynahoy o‘sha Makkusning avlodi qatnashgan to‘rt aka-ukalardir: Pulchinella, Polishinel, Panch, Petrushka. Ular - quvnoq, beparvo, topqir va doim boshqalarni ahmoq qilib g‘olib bo‘ladigan xalq qahramonlari. Petrushka ishtirokidagi ko‘plab sahnalardan ma‘lum. Birida u kelin bilan uchrashadi, boshqasida ot xarid qiladi, askarlik ishini o‘rganadi, shayton bilan olishadi va hatto, o‘limni ham tepib yuboradi.

Uch yuz yildan oshiq davrdan buyon Petrushka haqida komediya hech qanday o‘zgarishlarsiz yashab kelmoqda. Artistlar xalqdan isbotlash uchun topishdiki, adolat uchun kurashish g‘oyasi abadiy, u o‘limni o‘zidan kuchli, yuksak, qudratlidir. Va Petrushka boshqa mamlakatlardagi qo‘g‘irchoq birodarlari singari aynan bu g‘oyani yorqin ifodasi bo‘lib qoldi.

XULOSA

Marionetka teatri - bu san'atning juda murakkab, qiziqarli, noyob va an'anaviy turidir.

Qo'g'irchoq san'atining bu turi, qayerdagi faqat bolalarga emas, kattalarga ham o'ynaladigan Chexoslovakiya, Ruminiya, Italiya, Fransiya, Angliya, Ispaniya singari Yevropa mamlakatlarida yaxshi rivojlangan.

Hammaga ma'lumki, XIX asr boshida Yevropada qo'g'irchoq teatriga bolalar emas, kattalar borishi ustuvor bo'lgan.

Chunki, marionetka teatrida katta yoshdagi zamonaviy tomoshabin uchun mo'ljallangan falsafiy, ijtimoiy-fosh qiluvchi, qahramonlik-romantik, siyosiy-publitsistik spektakllar yaratishi mumkin. Bu fikrni "Chodir xayol" o'zbek teatrining "Sarkardalar" ijtimoiy satirik komediyasi, nemis qo'g'irchoq teatrining "Shifokor Iogannes Faust", Speybl va Gurvinek teatri dasturi va nihoyat Moskvadagi markaziy qo'g'irchoq teatrining "Noodatiy konserti" tasdiqlashi mumkin. Qo'g'irchoq teatri O'zbekiston sahna san'atining teng huquqli a'zosi, faqatgina bolalarni emas, balki kattalarni ham sevimli san'atiga aylanishi kerak. Shubhasiz, "Chodir xayol" marionetka teatri qaytadan uyg'onishi zarur. Katta yoshdagi tomoshabinlar uchun kerakli yirik va murakkab asarlar yaratilishida u cheksiz imkoniyatlarga ega.

Bugungi, axborotlarga to'la bir sharoitda vaziyat albatta o'zgargan. Lekin, Respublika qo'g'irchoq teatrlarida janr va mavzu jihatidan yanada boyishi kerak. "Sarkardalar" va boshqa singari marionetka spektakllarida O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan artist Fatxulla Xo'jayevni marionetka qo'g'irchoqlarni yaratish va ko'rsatish san'ati mahorati ishlatilgan bo'lardi va unda Dinara Yuldasheva, Fatxulla Xo'jayev, Farhod Mirzayev singari rejissyorlarni zamonaviy izlanishlarining mahsullari yuzaga kelardi.

Marionetka teatriga xolisona e'tiborsizlik sababi, o'zbek qo'g'irchoq teatrlari hali hanuz UNIMA (Jahon qo'g'irchoqchilarining xalqaro markazi)ga a'zo emasligi marionetka qo'g'irchoqlari ishlatiladigan spektakllar yaratishga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Yana bir boshqa sababi hozirgacha O'zbekistonda marionetka uslubi nazariy o'rganilmagan. Oxirgi vaqtda paydo bo'lgan tadqiqotlar odatda mahalliydir. Bir mamlakat teatri bilan shug'ullangan olimlar boshqa mamlakatlar teatrlariga oid materiallarni u qadar keng jalb qilishmagan.

Jahon qo'g'irchoq san'ati darajasida rivojlanish uchun qo'g'irchoqchi mutaxassislariga tez-tez xalqaro festivallarga chiqib turishlari kerak, shunda rejissyorlar, aktyorlar katta tajribani to'plashlari va amaliyotda qo'llashlari mumkin.

Kuzatish natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekistondagi 10 ta qo'g'irchoq teatrlari (Toshkent, Jizzax, Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm, Qoraqalpoq, Andijon va Farg'ona)ning bari qo'l, trostli, planshetli qo'g'irchoq yuritishdan foydalanishadi. Ammo, bironta teatrdagi hozirda marionetka qo'g'irchoq turidan foydalanib spektakllar qo'yilmaydi. Sababi malakali mutaxassislar yo'q. Chunki, marionetka teatri qo'g'irchoq boshqarishda tamomila boshqa xususiyatga ega, unda umuman, boshqa ssenografiya, boshqa rejissura va qo'g'irchoq yuritishning boshqa uslubidir.

Shu ma'noda, marionetka teatri bilan bog'liq muammolar davlat darajasida hal qilinishi kerak. O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti "Qo'g'irchoq teatri

san'ati" kafedrasida marionetkani o'rganish bo'yicha maxsus mashg'ulotlar kiritilishi kerak. Qo'g'irchoq yuritishning marionetka uslubini o'rganish bo'yicha yangi yo'nalishni tashkil qilish, u yerda mashg'ulotlarni professional ustalar olib borishi kerak. Faqat shundagina O'zbekiston qo'g'irchoq teatrlarining rejissyorlik yechimlari konsepsiyasida sahnaviy ifodaviylikning "marionetka" uslubini qo'llash masalasi hal qilinishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch». T, 2008.
2. Istiqolol va Milliy Teatr. T, 2002.
3. Kadirov M. Uzbekskiy Traditsionniy Teatr Kukol. T, 1979.
4. Uzbekskiy Narodniy Kukolniiy Teatr. Perepelitsina L.A.
T, 1959.
5. Iskusstvo igrayushix kukol. Smirnova N.I. M, 1983.
6. Demmeni YE. Prizvaniye – Kukolnik. L, 1986.
7. Solomonnik I.N. Traditsionniy Teatr Kukol Vostoka.
M, 1983.
8. Biblioteka «Teatra Chudes» Yorik. Istoriya marionetki. M, 1990.
9. Smirnova N.I. Desyat ocherkov o teatre «Sendrike».
M, 1979.
11. Simonovich – Yefimova N. Zapiski Petrushechnika i stati o teatre kukol. L, 1980.
12. Gavrilov M.F. Kukolniiy Teatr v Uzbekistane.
T, 1927 - M, 1992.
13. Peter Fraser Puppet Circus. Boston 1971y.
14. Obrazsov S.V. Moya professiya. M, 1981.
15. Chto i kak v teatre kukol. Sbornik statey. M, 1969.
16. Speranskiy YE.V. Akter teatra kukol. M, 1965.
17. Smirnova N.I. Teatr Sergeya Obrazsova. M, 1971.
18. Poyurovskiy B. Rasskazi o tom kak stanovyatsya kukolnikami.
M, 1973.
19. Obrazsov S.V. Po stupenkam pamyati. M, 1987.
20. Andrianova T.P. Trening aktera v teatre kukol. L, 1983.
21. Frid N. S kuklami k ekvatoru. Ponemnogo obo vsem, a takje o Seylone, Yave, Kombodje i Indii. M, 1962.
22. Nemchenko N.V. Estrada v teatre kukol. M, 1941.
23. V professionalnoy shkole kukolnika. Sbornik nauchnix trudov. M, 1979.